

e-

България
2006

ОТГОВОРЕН РЕДАКТОР

Тодор Ялъмов, Координатор, Група по информационни технологии, Фондация „Приложни изследвания и комуникации“

НАУЧЕН РЕДАКТОР

Кръстю Мирски, Доцент, Университет за национално и световно стопанство

АВТОРИ

Асен Тотин, Управляващ мениджър, България Онлайн

Димитър Марков, Координатор на проект, Правна програма, Център за изследване на демокрацията

Катерина Огнянова, Журналист, 6-k „Капитал“

Мартин Димов, Ръководител проекти, Витоша Рисърч

Славчо Георгиев, Изпълнителен директор, Институт за икономика и международни отношения

Тодор Ялъмов, Координатор, Група по информационни технологии, Фондация „Приложни изследвания и комуникации“

Христо Христов, Изследовател, Витоша Рисърч

Цветан Цветков, Доцент, Университет за национално и световно стопанство

Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ благодари на:

Александра Желева, Акаунт мениджър, Булбанк; **Анастасия Бънкова**, Доцент, Стопански факултет, СУ „Св. Климент Охридски“; **Ангел Смикаров**, Доцент, Русенски университет; **Андрей Нончев**, Заместник-директор, Витоша Рисърч; **Аспяя Алексиева**, Студент, Магистърска програма „Виртуална култура“, СУ „Св. Климент Охридски“; **Богомил Илиев**, Член на управителния съвет, Директор, Нов бизнес и иновации, Нетинфо; **Боян Жеков**, Координатор, е-управление, Проект „Телецентрове“, ПРООН; **Васил Сзурев**, Академик, Председател, Федерация на научно-техническите съюзи; **Васил Янарлиев**, Институт по криминалистика и криминология, МВР, **Вени Марковски**, Председател, Интернет общество – България; **Владимир Туджаров**, Главен секретар, Министерство на икономиката и енергетиката; **Геника Бошнакова**, Редактор, Университетско издателство, УНСС; **Георги Апостолов**, Мениджър Съдържание, Фондация „Приложни изследвания и комуникации“; **Георги Вълчев**, независим експерт; **Дарина Димитрова**, Студент, Магистърска програма „Виртуална култура“, СУ „Св. Климент Охридски“; **Диана Чавдарова-Браун**, Студент, Магистърска програма „Виртуална култура“, СУ „Св. Климент Охридски“; **Драгослава Пефева**, Интернет общество – България; **Екатерина Виткова**, Заместник-министър, Министерство на образованието и науката; **Емил Богданов**, Държавна агенция за информационни технологии и съобщения; **Зорница Ангелова**, Главен експерт, Държавна агенция за информационни технологии и съобщения; **Кирил Боянов**, Академик, Българска академия на науките; **Любомир Стефанов**, Сътрудник, Фондация „Приложни изследвания и комуникации“; **Мария Йорданова**, Директор, Правна програма, Център за изследване на демокрацията; **Мартин Граматиков**, Главен асистент, Софийски Университет „Св. Климент Охридски“; **Милка Семова-Гаманова**, Директор Бизнес развитие и програми, Джуниър Ачийвмънт; **Негка Негева**, Министерство на образованието и науката; **Николай Нетов**, Главен асистент, Стопански факултет, СУ „Св. Климент Охридски“; **Нели Стоянова**, Директор, Дирекция „Информационно общество“, Държавна агенция за информационни технологии и съобщения; **Нина Каменова**, Обучаващ мениджър, Институт по публична администрация и европейска интеграция; **Орлин Кузов**, Съветник на Министъра на образованието и науката; **Петя Цекова**, Главен икономист, ОББ; **Росица Василева**, Изпълнителен директор, Вестител, **Румен Трифонов**, Секретар, Координационен съвет за информационно общество към Министерски съвет; **Руслан Стефанов**, Координатор, Икономическа програма, Център за изследване на демокрацията; **Симеон Арнаудов**, Държавна агенция за информационни технологии и съобщения; **Тихомир Безлов**, Старши изследовател, Център за изследване на демокрацията; **Христо Енев**, Управляващ съдружник, Енсол; **Христо Трайков**, Институт по математика и информатика, Българска академия на науките; **Юлия Бояджиева**, Институт по криминалистика и криминология, МВР, **Янита Георгиева**, Административен сътрудник, Център за изследване на демокрацията

и на институционалните ѝ партньори:

Държавна агенция за информационни технологии и съобщения

Витоша Рисърч

Център за изследване на демокрацията

ISBN-10: 954-9456-07-2

ISBN-13: 978-954-9456-07-3

© BY SA ND Криейтив Комънс лиценз

Признание, Некомерсиално, Споделяне на споделеното 2.5

Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006

Някои права запазени

ул. „Александър Жендов“ No 5, София 1113

тел. (02) 973 3000, факс (02) 973 3588

www.arcfund.net

infoDev

Държавна агенция
за информационни технологии
и съобщения

СЪДЪРЖАНИЕ

РЕЗЮМЕ	6
<i>E</i> -ДОСТЪП	10
1. Интернет инфраструктура	11
2. Развитие на телекомуникационния пазар	11
3. Достъп до телекомуникационната инфраструктура	13
4. Състояние и развитие на „безплатните услуги“	16
5. Обобщена оценка и насоки за развитие	18
<i>E</i> -ОБЩЕСТВО	20
1. Достъп и използване на ИКТ	21
2. Достъп до интернет	22
3. Използваемост на интернет	24
4. Достъп до мобилни услуги	26
5. Активност в интернет	28
6. Обобщена оценка и насоки за развитие	30
<i>E</i> -ОБРАЗОВАНИЕ	32
1. Достъп на учениците до компютри	33
2. Осигуреност със софтуер	35
3. Електронно съдържание	35
4. Обучение на учители	36
5. Познания на учениците	37
6. Интернет свързаност	37
7. Стратегия за въвеждане на ИКТ в образованието	38
8. ИКТ и университетите	39
9. Обобщена оценка и насоки за развитие	40
<i>E</i> -БИЗНЕС	42
1. Компютризация на бизнеса	43
2. Използване на интернет в българските предприятия	45
3. Обобщена оценка и насоки за развитие	52
<i>E</i> -УПРАВЛЕНИЕ	55
1. Изпълнение на Стратегията за електронно правителство 2003 – 2005 г.	56
2. Готовност за е-управление на местно равнище	61
3. Концепция за подобряване на административното обслужване на „едно гише“	63
4. Нови мерки за подобряване предоставянето на е-услуги	65
5. Обобщена оценка и насоки за развитие	67
<i>E</i> -ПОЛИТИКА	70
1. Стратегическа рамка	71
2. Създаване на национална рамка за оперативна съвместимост	73
3. Електронно здравеопазване	73
4. Резултати от изпълнението на е-политиката	74
5. Предложения и препоръки	77
СПЕЦИАЛНО ПРИЛОЖЕНИЕ: ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА КОМПЮТЪРНАТА ПРЕСТЪПНОСТ	79
ПРИЛОЖЕНИЕ	84

ИНДЕКС НА ТАБЛИЦИТЕ

Таблица	1. Кабелно покритие на домакинствата в Европа в сравнителен план	18
Таблица	2. Достъп до компютри според място на достъпа (% от населението)	21
Таблица	3. Използваемост на компютър вкъщи и продължителност на използване на основните приложения (%)	22
Таблица	4. Достъп до интернет според местата за осъществяване на връзка (% от населението между 15 и 74 години)	23
Таблица	5. Вид достъп до интернет в домакинствата (% от имащите интернет)	24
Таблица	6. Цели за използване на някои интернет приложения от българските потребители (%).	25
Таблица	7. Закупуване на стоки и услуги по интернет през последните 3 месеца (%)	25
Таблица	8. Използвани функции на мобилния телефон (%)	26
Таблица	9. Регистрирани потребители на някои блогове в България:	28
Таблица	10. Места за достъп до интернет (%)	37
Таблица	11. Основни дейности, за които се използва интернет (%)	38
Таблица	12. Обучение през целия живот	40
Таблица	13. Характеристики на уебприсъствието по размер на предприятието	48
Таблица	14. Дял на интернет потребителите на някои по-известни сайтове (%)	52
Таблица	15. Е-услуги, достъпни онлайн за гражданите и бизнеса	57
Таблица	15. Е-услуги, достъпни онлайн за гражданите и бизнеса (продължение)	58
Таблица	16. Класация за най-силно представящи се общини за 2005 г. според оценката на техните уебсайтове по някои показатели на методиката ELAN	62
Таблица	17. Дейности, за които се използва интернет	66
Таблица	18. Готовност за е-правителство/е-управление в европейските държави	68
Таблица	19. Регистрирани и разкрити компютърни престъпления за периода 2002 – 2005 г.	80
Таблица	20. Образувани досъдебни производства за компютърни престъпления и решения по тях за периода 2002 – 2005 г.	81
Таблица	21. Съдебни производства за компютърни престъпления (чл. 319а– 319е от НК) пред районните и окръжните съдилища за периода 2003 – 2005 г.	82
Таблица	22. Стойности на индекса е-България	85
Таблица	23. Хомогенност на развитието на съставните индикатори	85
Таблица	24. Класиране на страните в Европа по някои международни класации	86

ИНДЕКС НА ФИГУРИТЕ

Фигура	1: Индексът е-България в развитие.	7
Фигура	2: Съставните индекси на Е-България в развитие.	9
Фигура	3: Е-България и съставните индекси в развитие	9
Фигура	4. Динамика на телефонията в домакинствата (%)	12
Фигура	5. Разходи за интернет според средствата за осъществяване на достъп в домакинствата	14
Фигура	6. Достъпност на АДЛ услугата за абонатите на БТК по области	14
Фигура	7. Динамика на индекса е-достъп (2001 – 2006 г.)	19
Фигура	8. Динамика на индекса е-достъп по компоненти (2001 – 2006 г.)	19
Фигура	9. Достъп до компютър (% от населението)	21
Фигура	10. Най-често използвани операционни системи от домашните потребители (%).	21
Фигура	11. Достъп до интернет на населението на възраст над 15 г. (%).	22
Фигура	12. Използване на интернет по възрастови групи (%).	23
Фигура	13. Честота на използване на интернет (%).	23
Фигура	14. Потребление на интернет по доходи на домакинствата	24
Фигура	15. Използвани приложения от интернет потребителите (%)	25
Фигура	16. Използване на мобилни телефони от населението (%)	26
Фигура	17. Структура на изпращащите текстови съобщения по мобилни оператори (%)	27
Фигура	18. Доходи и разходи на изпращащите SMS (сума в лв.)	27
Фигура	19. Използване на услуги и склонност към купуване на устройства (%)	27
Фигура	20. Брой блогове на някои страни, регистрирани в Bdwise	28
Фигура	21. Динамика на индекса е-общество (2001 – 2006 г.)	31

Фигура 22.	Динамика на индекса е-общество по компоненти (2001 – 2006 г.)	31
Фигура 23.	Брой ученици на един компютър от поколение над Pentium III (по области)	33
Фигура 24.	Разпределение на училищата по брой компютри в училище	33
Фигура 25.	Дял на учениците, използващи интернет (%)	34
Фигура 26.	Електронно съдържание, разработено от ученици, по предмети в прогимназията (%)	36
Фигура 27.	Електронно съдържание, разработено от ученици, по предмети в гимназиите	36
Фигура 28.	Обучение в базови и специфични компютърни умения (2005 – март 2006 г.)	36
Фигура 29.	Разпределение на учениците по успех (брой)	37
Фигура 30.	Среден успех по области	37
Фигура 31.	Брой компютри на 100 студенти от редовна форма на обучение в системата на висшето образование	39
Фигура 32.	Динамика на индекса е-образование (2001 – 2006 г.)	41
Фигура 33.	Динамика на индекса е-образование по компоненти (2001 – 2006 г.)	41
Фигура 34.	Компютризация на предприятията	43
Фигура 35.	Управление на промяната при миграция към свободен софтуер	44
Фигура 36.	Предприятия с достъп до интернет	45
Фигура 37.	Използване на интернет на работното място	45
Фигура 38.	Използване на интернет в работата спрямо дохода на заетите	45
Фигура 39.	Динамика на навлизането на предприятията в уебпространството	47
Фигура 40.	Дял от предприятията с уебстраница по размер на заетия персонал	47
Фигура 41.	Дял на предприятията с уебсайтове по области	49
Фигура 42.	Навлизане на себитни и кредитни карти сред някои групи хора	49
Фигура 43.	Навлизане на електронния подпис в предприятията	50
Фигура 44.	Динамика на индекса е-бизнес (2001 – 2006 г.)	53
Фигура 45.	Развитие на индекса е-бизнес по компоненти (2001 – 2006 г.)	53
Фигура 46.	Готовност за е-услуги по области	61
Фигура 47.	Развитие на предлагането на е-услуги от общините през 2004/2005 г.	62
Фигура 48.	Дял администрации подали информация в ССАО	64
Фигура 49.	Разпределение на администрациите по етап на развитие на „едно гише“	64
Фигура 50.	Динамика на индекса е-управление (2001 – 2006 г.)	69
Фигура 51.	Държавни органи и техните функции при осъществяване на държавната политика за изграждане на информационно общество в страната	76

ИНДЕКС НА КАРЕТАТА

Каре 1.	Икономика и авторско право	17
Каре 2.	От виртуалност към променена реалност: инициативи на bg-mamma.com	29
Каре 3.	Ангажиране на обществото за защита на децата	30
Каре 4.	Гореща линия в подкрепа на учителите	39
Каре 5.	Подходи при изследването на уеб-присъствието на предприятията	46
Каре 6.	Е-медии	50
Каре 7.	Акценти от доклада е-Община 2005	62
Каре 8.	Други услуги, достъпни онлайн за гражданите	66
Каре 9.	Инициативата i2010 на Европейската комисия	71
Каре 10.	Приоритети и насоки на държавната политика за ускорено развитие на информационното общество	72
Каре 11.	Обща оценка	74
Каре 12.	Внесените промени в Наказателния кодекс, засягащи компютърната престъпност	82

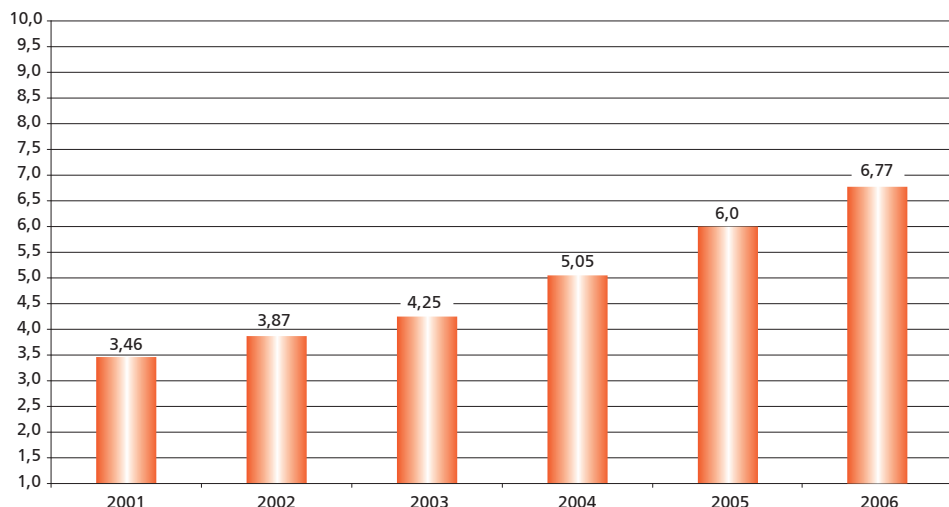
Е-България 2006 е четвъртият годишен доклад, предлагащ цялостен анализ на развитието в областта на информационното общество в България. Анализът цели подпомагане на процесите на изработване и изпълнение на обществени политики в областта на информационното общество чрез предоставяне на редовно, сравнително и проблемно изследване на основни водещи показатели.

Докладът анализира технологичната осигуреност и социално-икономическата готовност на домакинствата, предприятията и обществените институции да използват новите информационни и комуникационни технологии и да трансформират чрез тях жизненото си пространство, стила и ефективността на работата, създаването на добавена стойност и предоставянето на обществени услуги. Той съдържа оценки за действията и инициативите на държавата, бизнеса и гражданското общество, както и редица идеи и препоръки за развитие на информационното общество.

През 2006 г. растежът на индекса *е-България* забавя своя темп в сравнение с 2004 и 2005 г., но остава на задоволително високо ниво от 13 %. Най-голям принос за нарастването на съставния индекс през 2006 г. има *е-бизнес* индекса (26 %), а през 2005 г. индекса *е-образование* (25 %). Най-слабо развитие през изминалата година има в областта на *е-управлението* и предоставянето на *е-услуги* от страна на правителството.

Сред ключовите фактори за растеж през 2006 г. продължават да бъдат подобрената икономическа достъпност до крайни устройства за *е-достъп* и разнообразяването на електронното съдържание и услуги. Ръстът в индикаторите на *е-България* показва трайни тенденции за хомогенизиране (измерено с отношението най-висока стойност към най-ниска), както между петте под-области, така и вътре в тях. Ръстът в свързаността и икономическата достъпност изпреварва много реалното навлизане на технологиите в обществото. Това се дължи на неикономическите бариери пред използването на компютри и интернет като образование, възраст и социално неравностойното положение на големи групи хора.

■ ФИГУРА 1: ИНДЕКСЪТ Е-БЪЛГАРИЯ В РАЗВИТИЕ

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

Е-ДОСТЪП

И през 2006 г. индексът *e*-достъп има най-високи стойности сред останалите съставни индекси на *e*-България. Развитието на *e*-достъпа през последната година се дължи предимно на подобрената свързаност (вътрешна и международна), повишената надеждност на връзките (включително заради вкарването на кабелите на по-големите LAN-доставчици под земята) и подобрената икономическа достъпност до новите технологии. Лидери в предоставяне на интернет достъп в домакинствата са кабелните телевизии (около 40 % от потребителите) и LAN-доставчиците (около 30 %). Това, което липсва в момента е не по-бърз интернет, а ново съдържание и услуги с добавена стойност към вече съществуващото съдържание. България изостава от Европа по отношение на предоставяните цифрови услуги, обвързани с кабелната телевизия, които се ползват от под 1 % от домакинствата. За сравнение една трета от домакинствата в старите страни членки на ЕС ползват цифрови услуги.

Е-ОБЩЕСТВО

Обобщеният индекс *e*-общество през целия период от 2001 до 2006 г. има най-ниски стойности. Три са структуроопределящите фактори, които ограничават последващия растеж в съставните показатели – застаряващото население, в което пенсионерите са практически изключени с около 1-2 % потребление на интернет, слаборазвитите и изостанали райони, в които има проблеми дори с електричеството и телефона, и етническото цифрово разделение. Въпреки, че интернет потребителите ще надхвърлят 2,4 милиона в края на 2006 г., е необходима по-активна правителствена политика, която да гарантира включването на хората в неравностойно положение в информационното общество.

Все пак, българските домакинства ще влязат в Европейския съюз сравнително добре свързани с телекомуникационната инфраструктура. 65 % от домакинствата имат кабелна телевизия през първата половина на 2006 г. Темповете на навлизане на новите технологии в домакинствата се запазват и през 2006 г. и към края на годината около четвърт от домакинствата в България ще разполагат поне с един компютър. Децата са ключовият фактор, който обяснява бързото навлизане на компютрите в домакинствата след 2002 – 2003 г. и в същото време са най-уязвимата група от новите заплахи. Необходими са колективни усилия от страна на семейството, гражданското общество, бизнеса и държавата за адекватно противодействие на новите заплахи срещу малолетните и непълнолетните.

Е-ОБРАЗОВАНИЕ

Понятието е-образование обхваща осигуреността с компютри, достъпа до интернет в училищата и университетите, присъствието им в уеб-пространството, употребата на ИКТ от учениците и студентите и използването на новите технологии в обучението през целият живот. Текущата 2006 г. за първи път отбелязва чувствително подобрене по отношение на една от най-критикуваните области във всички доклади е-България от 2002 до 2005 г. Въпреки проведените обучения на учители и конкурси за разработване на електронно съдържание, най-рисковият фактор за бъдещето развитие в тази област остават квалификацията и подготвеността на учителите да използват интегрирано новите ИКТ в процеса на обучение. Ефектът от компютризацията на училищата (макар да е твърде рано за окончателни прецизни оценки) може да се измери в повишаването с 2-3 % на общата достъпност на учениците до компютри и интернет.

Е-БИЗНЕС

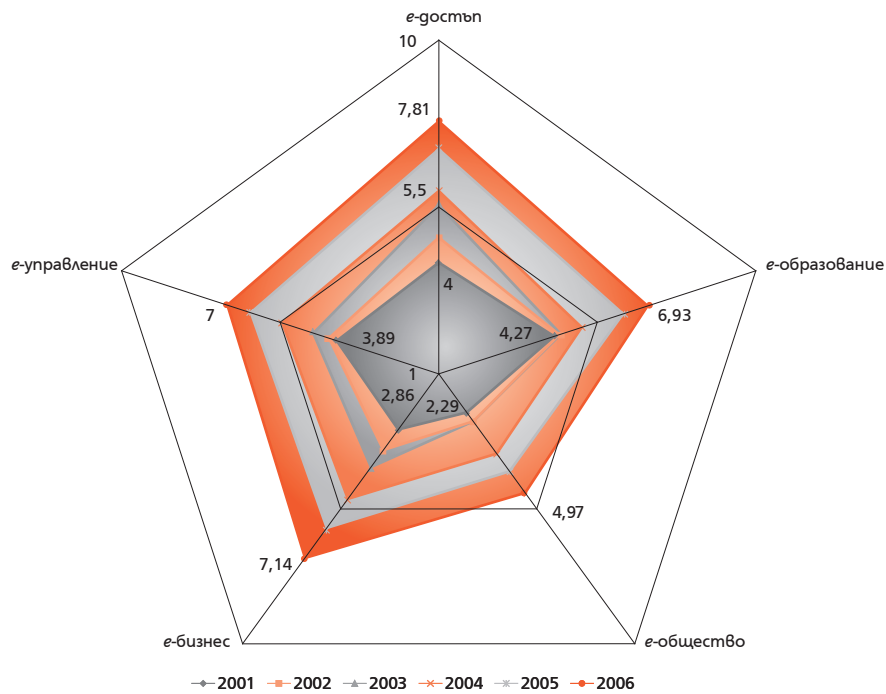
Българските предприятия са вече сравнително добре оборудвани с компютри, с очаквано насищане на работните места с компютри, свързани към интернет през следващите една-две години. През 2006 г. 90 % от предприятията имат поне един компютър, 75-80 % имат достъп до интернет, давайки възможност на около 27 % от заетите да ползват интернет на работното си място. Около една четвърт от предприятията имат уеб сайт, а средната им възраст е 4 години. Стратегическите проблеми пред развитието на е-бизнеса произтичат от ниската технологична интензивност на икономиката на страната и несъответствията между бизнес-процесите на партньорите във веригата на добавената стойност. Една от най-належащите дейности в областта на устойчивото подпомагане на е-бизнеса в страната ни от страна на държавата са пряко свързани с осигуряването на човешкия капитал: схеми за финансиране на ИТ образование и обучение, както и разработването на ясна имиграционна стратегия за приемане на високообразовани имигранти.

Е-УПРАВЛЕНИЕ И ПОЛИТИКА

Напредъкът през 2005 и 2006 г. по отношение развитието на електронното управление в страната се свързва основно с окомплектоването на централната администрация, включително и териториалните ѝ поделения, с ИКТ оборудване, наличие на уебсайтове и предлаганите чрез тях информация и електронни услуги, както и с мащабните обучения на държавни служители в ИТ умения. Успехите в предлагането на електронни услуги са преди всичко резултат на самостоятелни усилия на различните администрации и рядко имат синергетичен ефект в други.

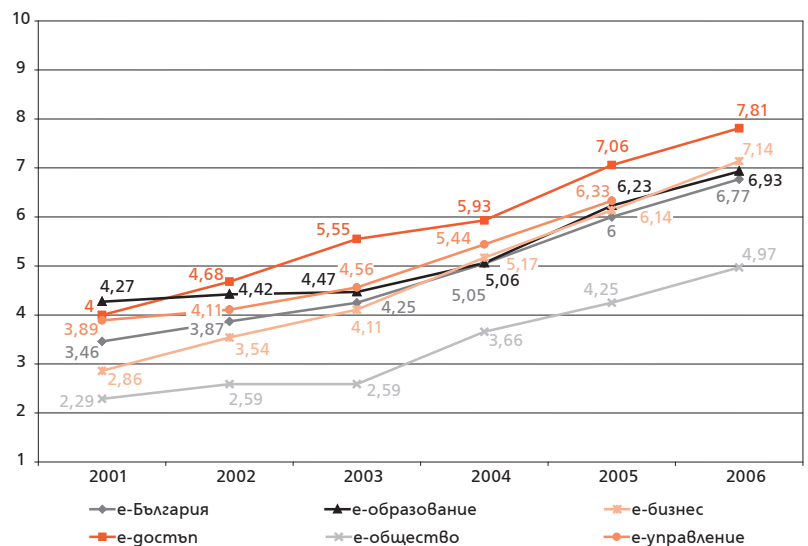
Направените констатации, изводи и препоръки от е-България 2005 за необходимостта от създаване на условия и въвеждане на конкуренция в предоставянето на електронни публични услуги вътре в публичната власт и чрез аутсорсване на частни фирми, развитието на области като електронна демокрация, гласуване по електронен път, използване на софтуер с отворен код и работа с отворени стандарти остават в сила.

■ ФИГУРА 2: СЪСТАВНИТЕ ИНДЕКСИ НА Е-БЪЛГАРИЯ В РАЗВИТИЕ

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

■ ФИГУРА 3: Е-БЪЛГАРИЯ И СЪСТАВНИТЕ ИНДЕКСИ В РАЗВИТИЕ

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

Понятието *e-достъп* обхваща технологичните възможности за свързване и взаимодействие в електронна среда. И през 2006 г. индексът *e-достъп* има най-високи стойности сред останалите съставни индекси на *e-България*. Развитието на *e-достъпа* през последната година се дължи предимно на подобрената свързаност (вътрешна и международна), повишената надеждност на връзките (включително заради вкарването на кабелите на по-големите LAN-доставчици под земята) и подобрената икономическа достъпност до новите технологии. Това, което липсва в момента е не по-бърз интернет, а ново съдържание и услуги с добавена стойност към вече съществуващото съдържание.

1 Интернет инфраструктура

Международната интернет свързаност на България продължава (както и предишните години) да бъде зависима от един основен доставчик в лицето на БТК¹. Опитите за навлизане на алтернативни трасета за момента води единствено до понижаване на цените², но не и до повишаване на качеството и до резервиране на свързаността³. Алтернативните трасета или са с недостатъчен капацитет⁴, или са твърде ненадеждни⁵, или отпадат по финансови причини⁶. Така БТК успя да възстанови позициите си на пазара, които преди година изглеждаха разклатени след отказа на няколко големи интернет оператора от нейните услуги (Орбител, Спектър Нет и др.). Очакванията за поява на нови външни връзки са умерени, като основна пречка са значителните инфраструктурни разходи. Както бе прогнозирано в *Е-България 2005*, големи доставчици на други услуги, несвързани с интернет, ще използват своята инфраструктура и за тази цел. За момента обаче тя е главно в национален мащаб (Булгаргаз), като очакваните международни връзки са все още в проект (например Обвъргаз посредством своя гъщерна компания в Гърция с излаз към опорен възел в северната част на страната и оттам през Кулата към България).

Националната интернет свързаност продължава да се развива на две равнища – създава се все по-широка мрежа от напречни връзки в рамките на едно населено място и същевременно, макар и бавно, се разширява международната свързаност. В нито един български град няма обособен мрежов център за обмяна на локален трафик (от типа на лондонския LIX) и всички напречни връзки на IP-ниво се правят на принципа „всеки с всеки“. Разлика от предходните години може да се открие във факта, че доскоро връзките от по-ниско ниво (физически пренос) минаваха през една-две големи местни MAN мрежи. Техните сравнително високи цени обаче, заедно с липсата на адекватен контрол върху подземната инфраструктура на БТК и предлагането на алтернатива от страна на ВиК (канални колектори), енергоразпределителните дружества (шахти за силови кабели), дружествата за улично осветление (стълбове и шахти на осветлението), доведоха до създаване на голям брой частни директни трасета⁷. Встрани остава въпросът каква част от тези трасета са притежание на лицензирани оператори и каква част от тях наистина плащат дължимите месечни наеми⁸. От технологична гледна точка всички нови трасета се експлоа-

тират единствено по Ethernet технология, която окончателно измести от този сегмент ATM и STM технологиите. Международната свързаност се развива с по-бавни темпове, като инфраструктура изграждат главно компании, за които телекомуникационният пренос е съпътстващ бизнес. Въпреки това с преминаването на целия пренос по оптични трасета и с навлизането на алтернативни на БТК преносни компании цената отбеляза известен спад – от приблизително 1000 лв. на 1 Mb/s до нива около 300-400 лв. за 1 Mb/s.

2 Развитие на телекомуникационния пазар

Продължава тенденцията⁹ за изместване на фиксираната телефония от мобилната – както чисто физически, така и по отношение на общия дял разговорни минути. В началото на 2006 г. фиксираната свързаност е спаднала до 73,4 %. За една година (2005 г.) се наблюдава ръст от 25 % в крайните потребители на мобилна телефония, като до края на годината броят на абонатите на мобилни телефони ще надвиши броя на фиксираните. Относително постоянно (след малък спад през периода 2003 – 2004 г.) остава общият дял на свързаните с телефония домакинства – фиксирана или мобилна. С продължаване на политиката по ребалансиране на цените на БТК и с пагането на цените на мобилната телефония тенденцията на отказ от фиксираните услуги на БТК ще се запази. Конкурентният отговор на БТК е в две посоки: от една страна, чрез опит да участва в това пререзпределение чрез Вивател, а от друга, чрез предлагане на нови допълнителни услуги върху фиксираната телефония, които да намалят неценовия натиск на мобилната телефония върху фиксираната. С продължаващите процеси на конвергенция между различните телекомуникационни мрежи, пресе-

¹ По пазарни оценки през БТК преминават около 80 % от наземната международна оптична свързаност на България.

² Твърде забележимо цените на едро отбелязаха рекордни спад от около 400 % за една година. Спадането се дължи както на появата на алтернативни трасета (на унгарския GSM оператор „Лантел“, на унгарския телеком Матав, на гръцкия телеком OTE, на Teleglobe, на Level 3, на сръбския телеком), така и на увеличаването на закупуваните капацитети (economy of scale).

³ Английският термин е redundancy. Предлаганите от БТК условия за ползване на нейния интернет реално ограничават отговорността ѝ за качеството на връзката и de facto никога не може да се стигне до изплащане на компенсация за влошено качество. Същевременно честата смяна на нейните доставчици по конюнктурни причини (от France Telecom преди година през British Telecom, вероятно под влияние на новия собственик, до Cable & Wireless и Teleglobe в момента) не е свързана с резервиране на достъпа.

⁴ Например OTE доставят свързаност на GSM оператора Globul, която той после препродава, и предлагат само до 155 Mb/s.

⁵ Лантел бяха успели да продадат няколко STM-1, които после зазубиха като клиенти заради лошо качество и поддръжка; връзката на Level3 и Teleglobe преминава през безжични ретранслатори към Румъния).

⁶ Връзката към сръбския телеком, предлагана на пазара от Нет Плус, беше прекратена, предполага се поради необслужване на натрупани задължения.

⁷ Средната месечна цена за 1 Gb/s порт е около 2500 лв. и още толкова като начална инвестиция, сравнена със средни разходи за полагане на оптично трасе – 2 лв. на метър и месечен наем до 0,20 лв. на метър прави единични трасета до 20 км икономически обосновани. Към момента частни трасета носят до 1/3 от локалния трафик.

⁸ По консервативни оценки поне 30-40 % от новите „частни“ трасета са частично или изцяло незаконни – положени от нелицензирани оператори, незаплащащи нужните наеми, и др. Проблемът се усложнява от факта, че твърде често едно трасе преминава през подземни инфраструктури на различни собственици.

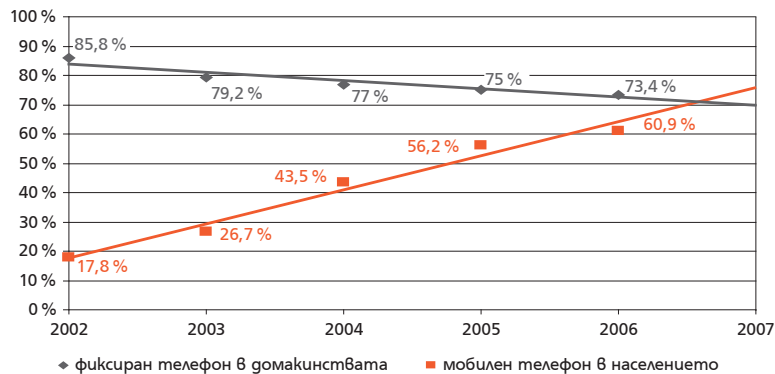
⁹ Вж. *Е-България 2005*, с. 11. Освен прекратяването на абонатенти към БТК друг фактор е новото строителство, при което често блоковете изобщо не се включват към БТК.

лекцията и мобилността на телефонния номер и т.н. след няколко години (3-5) разликата между фиксираната и мобилната телефония вероятно ще се размие. През телефонния кабел ще бъде възможно да се слуша радио или да се гледа телевизия, през мобилния телефон ще може да се ползва интернет, а през интернет ще се водят разговори и чатове.

Услугите като пренос на данни, достъп до интернет и т.н. остават маргинални на пазара с непроменено високи цени, достигащи 5 лв. за мегабайт данни при **В** (който с 33,6 Kb/s трудно конкурира наземния пренос) и 3 лв. на час при конвенционалния **БД** пренос на 9,6 Kb/s. Рекламираните преди година услуги от по-висок клас като например **В** от М-Тел (пренос над 100 Kb/s) и **БП** бяха пуснати с известно закъснение, главно в София и морските курорти, а масовото покритие и приемливи ценови планове беше забавено под предлог, че се очаква навлизането на **З** услуги. За момента обаче навлизането се изразява единствено в имиджова реклама, като пазарът за подобни скъпи продукти остава силно ограничен. Глобул също планира предлагането на високоскоростни услуги от есента на 2006 г., което може да доведе до известно намаление на цените.

Държавата обяви на търг лицензи за специализирани радиочестоти в диапазона 3,5 **В** които да бъдат използвани за далекосъобщителен пренос. Лицензиите са за изграждане и поддръжане на мрежи от типа „точка – много точки“ чрез **WMAX** (**Worldwide Interoperability for Microwave Access**) технологията. Тя позволява високоскоростен пренос на данни на голямо разстояние. Теоретичната максимална скорост на трансфер е 70 Mb/s, а максималното покритие – 50 километра. **WMax** има предимството, че може да работи с широк диапазон от честоти. Технологията е сравнително нова – наскоро започнаха да се продават стандартизирани ус-

ФИГУРА 4. ДИНАМИКА НА ТЕЛЕФОНИЯТА В ДОМАКИНСТВОТА (%)

Източник: Витоша Ристърч, 2006.

ройства, които я използват. Характеристиките ѝ дават възможност да бъде алтернатива на преноса с оптичен кабел. Това я прави много полезна за местата, на които полагането на оптика е прекалено трудно или скъпо. Интересът към търга бе голям, защото за пръв път се даваше възможност новите телеком оператори да се сдобият със собствена преносна мрежа, независима от досегашния монополист в далекосъобщителния пренос БТК. Обявени бяха две лицензи за честотна лента 20 **М** и три лицензи за честотна лента 10 **М**. До участие в наддаването бяха допуснати както получилата **ВМ** лицензия БТК¹¹, така и компанията със значително въздействие на пазара на мобилна телефония – М-Тел. Двама телекома обаче се отказаха при провеждането на търга за „големите“ лицензи. Той бе спечелен от неизвестните дотогава „Кабелнет“ и „Транс Телеком“, дъщерна фирма на „Петрол“.

При втория търг бе достигната безпрецедентно висока цена от 6,172 млн. лв. Противно на пазарната логика, това е повече, отколкото в първото наддаване, макар че честотната лента е два пъти по-малка. Спечелилите компании тук са БТК, Орбител и Нексом. БТК и Орбител обаче се отказват и не плащат получената лицензия. С това те дават повод да се предположи, че са участвали в търга

само за да вдигат цената, която ще бъде заплатена от конкурентите им. В крайна сметка едната от останалите без собственик две лицензи бе предоставена на следващия класиран участник в търга – М-Тел. За другата останала свободна честота съществуват няколко варианта:

- да бъде предложена на нов конкурент;
- да бъде раздадена, когато някой от лицензираните за точка – към много точки има нужда от разширяване на обхвата;
- да бъде предоставена не за национална лицензия, а за няколко регионални.

Предстои да се види как и в какви срокове компаниите ще започнат реално да предлагат услуги, базирани на **WMax** инфраструктура. Спечелилите честоти оператори са длъжни да имат покритие от поне 20 % от населението в минимум 10 града преди края на 2006 г.

През втората половина на 2005 и първата половина на 2006 г.¹² се случиха няколко интересни събития на българския телекомуникационен пазар: БТК стана окончателно частна компания, заработи третият **ВМ** оператор, проведе се няколко търга за специализирани радио честоти.

Приватизацията на БТК беше несъмнено сложен и дълъг процес, породил противоречиви обществени дискусии, надхвърлящи предмета и задачите на докладта *е-България*, който има пряко въздействие върху е-достъпността в големите градове. Възникнаха след-приватизационни спорове между БТК и Столична община за правата върху

¹⁰ По-широката честотна лента дава възможност за пренос с по-голяма пропускателна способност. Предполага се, че по тези лицензи могат да се изградят далекосъобщителни трасета с пропускателна способност от няколко десетки до няколкостотин мегабита в секунда.

¹¹ Единствената лицензия за цифрова телевизия беше продадена на БТК преди няколко години и, въпреки че досега БТК не е пунала никъде цифрово телевизионно излъчване, санкции за нарушаване на лицензията не са наложени.

¹² Периодът между излизането на докладите на Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ *е-България 2005* и *е-България 2006*.

подземната канална мрежа¹³. Очакваното решение е постигане на извънсъдебно споразумение – било чрез създаване на съвместна компания за експлоатация на мрежата между БТК и Общината, в която Общината да апортира мрежата като капитал, било чрез придобиване на акции от Общината в БТК, с което Общината да признае собствеността на БТК върху каналната мрежа¹⁴. През април 2006 г. антимонополният регулатор КЗК наложи на БТК две глоби на обща стойност 300 000 лв. за ограничаване достъпа на кабелните оператори до каналната мрежа. Операторите се надяват новият Закон за електронните съобщения да реши този проблем, като уреди изрично регулацията на шахтите, което в разпространения вариант за публично обсъждане не е направено.

Пазарният ефект от появата на Вивател се изрази в почти двойното намаляване на цените (в номинално изражение) за мобилна телефония. Мобилните оператори обаче диференцират своите ценови пакети, за да избегнат пряката ценова конкуренция, в резултат на което потребителите срещат все по-непрозрачни тарифни планове и все по-голяма ценова дискриминация. Основни печеливши от повишената конкуренция на пазара са новите потребители, въпреки че компаниите ги задължават да подписват по-дълги договори, така че да запазят приходите си на потребител. Друга основна печеливаща група са служителите на големи организации, сключили договор с мобилните оператори, които говорят безплатно помежду си и със семействата си. Същевременно в технологично отношение услугите остават на равнището от 2004/2005 г. В повечето случаи мобилните мрежи се ползват за разговори и обмяна на текстови съобщения. Мултимедийните съобщения (MMS) все още са рядко използвана услуга въпреки масовото навлизане на телефонни апарати с пълноценна поддръжка за тях. Това се дължи отчасти на сравнително високата им цена (поне 0,50 лв. на съобщение срещу постижима цена от 0,10 лв. за SMS), отчасти поради липсата на акцент от страна на операторите върху тази услуга.

3. Достъп до телекомуникационната инфраструктура

Изминалата година не доведе до съществена промяна на пазара на услуги за крайните потребители. По отношение на интернет достъпа се запазва приблизителното разделение на три категории потребители:

- Непретенциозни домашни потребители – ползват интернет главно за развлечение (изри, музика, филми). Те съставляват поне половината от общия брой крайни потребители, като основните им изисквания към услугата са две: тя да бъде с пределно ниска цена (без особено значение на качеството) и да им се предоставя безплатен достъп до ресурси, които иначе биха могли да получат само срещу заплащане (филми, музика, сървъри за игри). Предлаганата към услугата национална или международна свързаност не играе съществена роля за потребителския избор. Последната година цените на най-масовите пакети паднаха до около 15-20 лв. на месец. Трендът към леко понижение вероятно ще се задържи с цел да бъдат привлечени максимален брой абонати. Тази тенденция се поддържа и от факта, че при сегашното състояние на мрежите за такива услуги (известни под името „квартални LAN мрежи“ с въздушни кабели и евтино активно оборудване) капиталовите разходи остават ниски.
- Домашни потребители със завишени изисквания, малки офиси – ползват интернет за работа и развлечение. Съставляват една четвърт до една трета от общия брой крайни потребители.

Техните изисквания включват добро качество на националната и международната свързаност (от порядъка на 256 Kb/s до 1 Mb/s), както и наличието на телефонна поддръжка от страна на доставчика. Тази категория потребители се ориентира главно към високите абонаментни планове на кварталните LAN мрежи и към услугите „кабелен интернет“ и ADSL. Средният приход от тази категория клиенти е в рамките на 30-50 лв. на месец, като в случаите на снижаване на цените те са по-склонни да запазят нивото на плащане, но да увеличат потреблението си.

- Домашни потребители с високи изисквания, малки и средни офиси, магазини – ползват интернет главно за работа. Изискванията им включват геноносна телефонна поддръжка, възможност за съдействие на място, надеждност на услугата, симетричност на upload/download и висока скорост (1-3 Mb/s). Съставляват около една десета от общия брой потребители и използват главно услугите „кабелен интернет“ и ADSL. Средният приход от тази категория клиенти е в рамките на 70-90 лв. на месец, като в почти всички случаи се предпочитат увеличаване на потреблението, а не снижаване на цената.

Средният разход за най-популярните средства за осъществяване на достъп до Интернет – чрез кабелната телевизия и LAN мрежите, е съответно 27 лв. и 23 лв. на месец (по дан-

¹³ Според БТК тя е предадена в собственост на компанията по силата на приватизационния договор. Според Столична община мрежата е изградена в общинска земя и не може да бъде деактивирана по този начин. Според бивши служители на БТК въпросната канална мрежа никога не е била включвана в балансите ѝ. Конфликтът възниква, след като БТК се опита да увеличи таксите за ползване на мрежата, които тя формално събира, и да наложи със силови мерки принудителното им заплащане от трети страни, ползващи мрежата (открити заплахи в медии от физическо унищожаване на „чужди“ кабели и т.н.). Столична община отправи писмена покана в 30-дневен срок БТК да премахне кабелите си от общинските земи (което очевидно е технически неизпълнимо) и след това заведе дело в съда, чието решение още се очаква.

¹⁴ Непостигането на извънсъдебно споразумение ще принуди съда или да вземе страната на БТК, което ще изисква огромни технически усилия по проследяването на цялата подземна мрежа и доказването на нейното разположение върху държавна собственост, или, ако вземе страната на Общината, да генерира част от приватизационния договор на БТК, което би имало изключително лоши имиджови последици за страната.

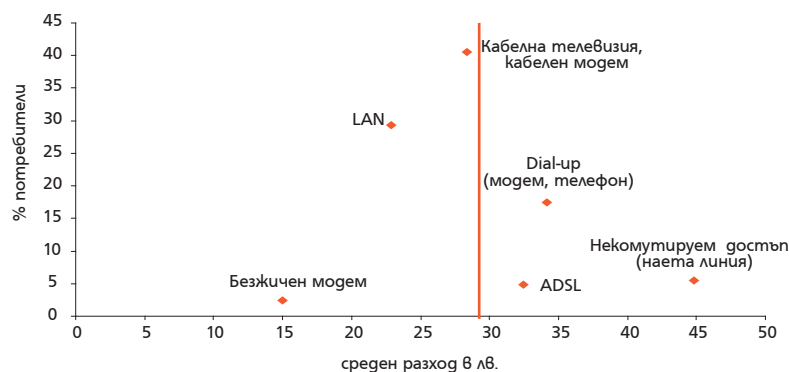
ни на потребителите). Ако към тях се прибавят и цените за мрежовите устройства, те ще нараснат значително. Така например потребителите на кабелен интернет плащат скрита такса за модема, включена в месечния абонамент. При отказ от услугата потребителят трябва да върне устройството.

Средната посочена цена за АДЛ е между 30 и 35 лв., но едва 5 % от потребителите на интернет използват тази услуга. Преди няколко месеца БТК пушна на пазара 5 нови пакета с удвоена скорост и 3 % по-ниски цени. Това са пакетите за домашни абонати 256 Темпо и 512 Безкрай, а за бизнес абонатите – 512 ~~БТК~~ 1024 ~~БТК~~ 2048 ~~БТК~~

Фиксираният Dial-up продължава да губи пазарен дял и вече се е превърнал в услуга тип „куче“¹⁵. Използва се предимно в населени места, където няма изградени LAN мрежи и кабелни телевизии, или от служители, на които им се налага да ползват интернет от различни населени места и за които мобилният интернет е прекалено скъп (БД достъп през мобилна телефония от 9600 b/s е с такса от 0,05 лв./мин без ДДС при Глобул и М-Тел).

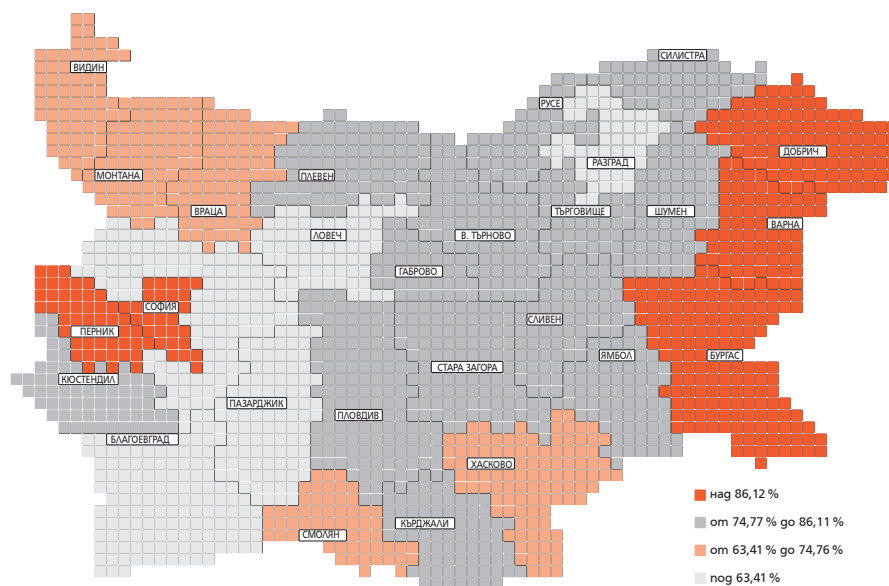
Особено важно за достъпността на интернет е развитието на БЛ пазара. Очакваше се през 2005 г. на него вече да се появи конкуренция. Това обаче не се случи. Единственият доставчик, предлагащ АДЛ у нас, остава БТК. Липсата на конкуренция води до по-ниско потребление на услугата. В страните с по-висока конкуренция като Швеция, Белгия и Холандия цените на БЛ услугите са най-ниски (по-ниски от България в абсолютни стойности), докато в Гърция и Португалия където практически няма конкуренция в предоставянето на широколентов достъп до интернет цените са над 10 пъти по-високи от България. В ЕС около 80 % от използващите интернет имат БЛ¹⁶. В България про-

ФИГУРА 5. РАЗХОДИ ЗА ИНТЕРНЕТ СПОРЕД СРЕДСТВАТА ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ДОСТЪП В ДОМАКИНСТВОТА

Източник: Витоша Рисърч, 2005.

ФИГУРА 6. ДОСТЪПНОСТ НА ADSL УСЛУГАТА ЗА АБОНАТИТЕ НА БТК ПО ОБЛАСТИ¹⁷

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

центът е 4,7 % от потребителите, или едва 0,5 % от цялото население¹⁸. Все още БТК предлага услугата си неравномерно – докато в Софийска област 97 % от постовеите имат възможност за АДЛ, в Пазарджикска те са под една трета (32 %)¹⁹.

От началото на 2005 г. стартира т.нар. „развързване на последната

миля“. Инфраструктурата на БТК до крайния потребител стана достъпна за алтернативни оператори. Подписани са договори с три компании – Орбител, Нексом и Спектър Нет. Никой от трите оператора обаче не е започнал да предоставя БЛ услуги на свои потребители. Причината е, че според доставчиците има ценова преса, при която крайните потребители получават от БТК значително по-ниски цени от конкурентите ѝ. Тарифите, които се оказват проблем, са записани в типовото предложение, определящо условията по „развързването на последната миля“. Достъпът до абонатна линия на изгодна цена би позволил на телекомите да предос-

¹⁵ По-подробно за телекомуникационните продукти в контекста на бостънската консултантска матрица вж. e-България 2005, с. 14.

¹⁶ The 2005 Information Society Benchmarking Report, European Commission, 2006

¹⁷ Цветовете са избрани по следния начин: синьо – над среден дял + средно отклонение, зелено – дялът е в интервала (средна стойност, средна стойност + средно отклонение), жълто – в интервала (средна стойност – средно отклонение, средна стойност) и оранжево – под средна стойност – средно отклонение.

¹⁸ Витоша Рисърч, 2005.

¹⁹ Изследването е направено на базата на извадка от 1000 домашни телефонни поста.

тавят по нея не само интернет, но и гласова услуга. Засега обаче те се интересуват предимно от възможността да предлагат ДЛ на клиентите си. Допълнителни проблеми са малкият брой централи, в които гоставчиците могат да поискат колокиране и дългият срок за получаването му.

За да могат все пак да започнат извършването на услуга, алтернативните оператори предлагат друг вариант – т.нар. „битстрийм“ достъп. Този модел се използва в някои страни от ЕС. При него конкурентите се свързват в някоя вътрешна точка от мрежата на телекома и плащат за преноса на данни от нея до абоната. Компанията – собственик на инфраструктурата (в случая БТК), трябва да осигури оборудването в двата края на използвания за ДЛ меден чифт. БТК е против подобен вариант и секторният регулатор – Комисията за регулиране на съобщенията, я подкрепя. КРС заявява, че не вижда законово основание да се налага задължение за „битстрийм“ достъп. Операторите отнасят въпроса до Комисията за защита на конкуренцията, която не приема становището на КРС, налага санкции и се разпорежда БТК да предостави такъв достъп до изградената си ДЛ инфраструктура. През 2006 г. това решение е потвърдено от тричленен състав на ВАС. В крайна сметка операторите може би ще получат „битстрийм“ достъп в края на 2006 г. – началото на 2007 г. Въпросът обаче е на каква цена? КРС вероятно няма да регулира тези тарифи и на БТК няма да бъде наложено задължение те да са разходоориентираны. Може да се очаква, както и в повечето европейски страни с наскоро дерегулиран пазар, че БТК по всякакъв начин ще се опитва да забавя достъпа на алтернативни оператори до мрежата си, включително с цената на понасяне на глоби от регулаторните органи.

За да се намери поне временно решение на тези проблеми, в началото на 2006 г. БТК дава възможност на интернет гоставчиците да станат дистрибутори на нейните ДЛ пакети. Предлаганите условия за дистрибуция не са публични, но явно са добри, защото желаещите да се възползват от тях са много²⁰. Три оператора (Спектър Нет, Нексом, Нет ис сам) подписват договори почти веднага. Към април 2006 г. още 17 компании са в процес на преговори.

Алтернативните телекоми вероятно ще предложат малко по-ниски цени на АДЛ пакетите. Някои от тях обмислят предлагането на допълнителни услуги – например помощ при инсталиране и конфигуриране. Засега сделката устройва и двете страни – БТК се сдобива с по-голяма клиентска маса, а алтернативните телекоми вече имат начин да печелят от ДЛ. Сделката вероятно е добра и за крайните потребители, които все пак получават възможност за по-добро обслужване и допълнителни услуги, т.е. диференциране на ДЛ услугата.

Телефонните услуги също не можаха да отбележат съществено развитие за последната година. Въпреки формалната либерализация на пазара „последната мила“ остава собственост на БТК, която полага всички възможни усилия да отдалечи момента на възникване на реална конкуренция²¹. Въпреки наличието на алтернативни гоставчици на гласови услуги все още е рядкост домашен потребител да стане абонат на такъв оператор. Вече е възможно да се ползват алтернативни оператори през линиите на БТК (избор на гоставчик на услугата чрез набране на определен префикс). Делът на потребителите, използващи т.нар. „селекция“, е малък. През април 2006 г. бе прието ново типово предложение за взаимно свързване между мрежите на БТК и други оператори. Според него абонатите на БТК

ще могат да избират друг гоставчик не само за междуградски и международни разговори, но и при обаждания до мобилен телефон. Същевременно продължава цифровизацията на телефонните услуги в големите градове и премахването на дуплексните телефонни постове. *Е-България 2005* успя госта точно да прогнозира степента на цифровизация в страната през 2005 г. (45,5 % средно за страната при постигнати към края на годината 48 %). Пожелателните прогнози на Министерството на транспорта и съобщенията за 55 %²² остават нереализирани.

Орбител от няколко години е ориентирана към нишата на българите в чужбина и обслужването на разговорите с тях. Пакетът, който активно се предлага на пазара от месец май 2006 г. на фиксиран месечен абонамент, включва два градски поста по избор в страната, от които се прави преpraщане към фиксиран телефон в чужбина. Услугата е насочена към абонатите, провеждащи международни разговори (обикновено семейства, близки, приятели), които плащат само цената на местен разговор.

При телевизионните услуги се наблюдава известно, но твърде слабо раздвижване в сектора на „алтернативните“ телевизии.

Поне две компании (Булсатком и Ай Ти Ви Партнърс) активно рекламират сателитни телевизионни пакети. Месечната цена от около 30 лв. е приблизително 2 пъти по-висока от цената на кабелната телевизия и услугата има пазар най-вече извън градовете, отдалечени и силно разпръснати населени места, вилни зони и т.н.

Цифровата кабелна телевизия все още се предлага от съвсем малък брой кабелни телевизии, които се стремят както да въведат нови услуги, така и да нестят честотен ресурс²³.

²⁰ От една страна, предлаганите комисиони са поне два пъти по-високи от приетите за нормални при посредничество в продажбите на дребно, но от друга, процедурите по подписване на договор с посредник са усложнени, а и изискванията за дългосрочни договори и сравнително по-високата цена (в абсолютни стойности) в България в сравнение с Великобритания например са все фактори, които ограничават навлизането на този вид свързаност с интернет.

²¹ Например едностранно бяха спрени всички ISDN PRI портове, наемани от конкурентни частни телекоми, които готозава се ползваха като входни точки за междуградски и международен VoIP, с аргумента, че новите телекоми трябва да имат директна гласова връзка (interconnect) с БТК. Същевременно се създават административни пречки пред тези нови връзки – протакане, усложнена административна процедура (договор за interconnect, договор за ко-локация на оборудване в БТК и т.н.). Не на последно място се прибавя до недоволени от закона съглашения от типа „ще ви пуснем връзката, но вие ще се свързвате от предлагане на услуги на домашни потребители“.

²² *Е-България 2005*, с. 13.

²³ При средно качество на излъчвана картина (1 Mb/s) броят телевизионни канали може да бъде увеличен до 4 пъти спрямо аналоговото излъчване.

Оскъпяването от около 5 лв. на месец за ползване на цифрова телевизия не е значителна пречка за по-масовото ѝ навлизане на пазара (с изключение на най-ниския клас абонати), затова малката пенетрация може да се обясни по-скоро с липсата на достатъчно качествени програми, които да бъдат излъчвани. Един от начините за „насилствена“ миграция на абонати е преместването на популярни програми само в цифровото излъчване. Същевременно навлизането на pay-per-view за момента има символичен успех – главно заради твърде високите потребителски разходи за нея²⁴. Опитите за агресивно налагане на пазара на pay-per-view модела чрез силово изваждане на конкуренти от пазара с помощта на държавни структури – НСБОП/ГДБОП, оставя сериозни подозрения за корупционни практики и селективност при прилагането на закона. Легализирането на пазара на интелектуални продукти трябва да става чрез ясна и открита държавна политика, която да се стреми да създаде условия то да доведе до по-добро обслужване на крайния клиент. В противен случай може да се стигне до последваща монополизация на пазара, по-високи цени и по-лошо обслужване на потребителите. Изглежда правителството не е научило своя урок от силовото легализиране на пазара за разпространение на видео филми преди години.

Само по-широко отваряне на пазара и създаване на конкуренция може да доведе до истинско развитие на този сегмент. Плахи опити се правят и чрез създаването на интегрирани пакети (аналогова и цифрова телевизия плюс интернет) с отстъпка в цената.

Желанието да се предлагат интегрирани интернет-глас-телевизия услуги (triple play) все още няма практическа реализация главно поради технологич-

ната неподготвеност на мрежовите оператори. Опитът да се предложи таква решение в края на 2004 и началото на 2005 г. от една от двете водещи кабелни телевизии в София показва, че определено има интерес към услугата²⁵. През следващите дванайсет месеца лошата технологична база доведе до загуба на повече от 3/4 от набраните абонати на тази услуга. Анализирайки технологичната подготвеност на операторите, може да се допусне, че към момента единствено БТК е в състояние да предложи качествено подобна услуга (телефон + ADSL + IP базирана телевизия). Дали телекомът ще реши да навлиза на този пазар и дали би го направил самостоятелно или в сътрудничество с някоя от съществуващите кабелни мрежи, е трудно да се прогнозира.

През 2005/2006 г. се забелязва активно използване на SMS съобщения със завишена цена като средство за провеждане на рекламни игри. Предлагащите и от трите GSM оператора стандартни интерфейси облекчават технологичната реализация на подобни игри. На пазара се обособи отделен сегмент от обслужващи компании, чиито основен предмет на дейност е предлагането и управлението на такива игри²⁶. Лесното изпращане на съобщенията пък ги прави популярни сред потребителите²⁷. Оценката на оборота спрямо предходната година сочи увеличение на броя изпращани съобщения от порядъка на 200-300 %. Същевременно има силна диференциация на потребителския интерес – от над милион SMS, изпратени за играта на телевизионното предаване *Who's the Other* (при потенциални около 5 млн. зрители, или 1 SMS на всеки пети зрител и действителни над милион, или по 1 SMS на всеки действителен зрител), до едва 10-20 000 за заплащане на привилегирован достъп до мрежата на ArenaNet и още по-малко – до

мрежата на *beta.bg* (при потенциални около милион посетители, или 1-2 SMS на сто и реални поне 100 000, или не повече от 10-15 SMS на сто)²⁸.

4. Състояние и развитие на „безплатните услуги“

Във всички предходни доклади *e-Bulgaria*²⁹ бе дискутирано неадекватното поведение на държавните органи по отношение на предлаганите от интернет доставчиците безплатни „хостинг“ услуги за техни клиенти. Забеляза се трайна тенденция към закриване на подобни сървъри, което обаче не доведе до търсения от администрацията ефект – намаляване на нивото на „пиратството“. Както и в много други пазарни сегменти, когато няма системна политика и нещо бъде просто официално забранено или активно преследвано, то преминава в нелегалност (без да изчезва):

- Доставчиците на услуги за крайни клиенти с неголям размер (до 1000 потребители), които са „трудно забележими“, „скриха“ тези свои сървъри, като ги направиха видими само за абонатите си. Информацията за тях се предава устно или се използват фалшиви имена, частни IP адреси, пренасочване на трафик и други техники, позволяващи частично въвеждане в заблуждение при евентуална проверка. „Захранването“ на тези „вътрешни“ сървъри със съдържание обикновено става от някой по-голям „външен“ източник.

²⁴ Малцина са онези, които биха ползвали pay-per-view за предлаганата филмова програма (след като заглавията вече са показвани в кина и на DVD, а някои от тях – и по pay TV). Силният аргумент на pay-per-view на пазара е излъчването на еднократни събития с висока гледаемост (футболни мачове, Формула 1 и т.н.), но сегашната финансова политика отблъсква потенциалните зрители: освен аналоговата телевизия абонатът заплаща месечно около 5 лв. за цифрова телевизия, допълнителни 5 лв. на месец за гаден платен канал и още около 2 лв. на pay-per-view предаване.

²⁵ За 1 месец бе регистриран прираст от 1 % на абонатите, което на база 100 000 абонирани домакинства показва потенциал за ръст до 10 % годишно, което значително надхвърля ръста на нови абонати за обикновена телевизия.

²⁶ Мобилните оператори получават 50-70 % от стойността на SMS, като в този процент е включена и агентската комисиона. Сключването на договори само с определен кръг агенти предпазва сегмента от прекалена експанзия, понижаване на цените и печалбите и същевременно влошаване на качеството.

²⁷ За това допринася и фактът, че мобилните оператори налагат максимална стойност на SMS 2,40 лв., като по този начин ограничават максималната цена за заплащане, но същевременно предпазват абонатите си от злоупотреби и като резултат – от разваляне имиджа на тази услуга.

²⁸ Наблюденията обхващат приблизително тримесечен период.

²⁹ *Е-България 2005, e-Bulgaria 2004* и ICT Infrastructure and e-Readiness Assessment на Фондация „Приложни изследвания и комуникации“

- По-големите доставчици преминаха към вариант с прехвърляне на „горещото“ съдържание от техните сървъри на сървърите на абонатите, като те остават само посредници на сформираниите от тях peer-to-peer мрежи. Така формално се отговаря на изискването самите доставчици да не толерират разпространението на информация, считана³⁰ за интелектуална собственост на трети страни. Дори в този случай обаче държавата продължава да държи отговорни доставчиците на информационни услуги за това посредничество³¹ въпреки липсата на законодателство, уреждащо въпроса³². Успоредно се оказва натиск и върху потребителите на peer-to-peer мрежи, най-вече с провеждане на показни акции, конфискация на имущество и заплахи за въвеждане на несъразмерно високи санкции. Това се прави и под натиска на северноамерикански компании и техни сдружения, но се наблюдава като явление и в страните от ЕС³³. Затова се изразяват опасения, че някои разпоредби от *Закона за електронната търговия* и съответстващите им директиви на ЕС няма да бъдат спазвани и административнонаказателният натиск върху бизнеса ще продължи.

В резултат на подобни действия в страните от ЕС се зароди интересна тенденция за миграция на бившите файлообменни услуги към нова форма: сървъри за анонимно разполагане на документи. Един такъв сървър позволява на всеки желаещ да качи произволно количество свои материали, като го обвързва единствено с общи условия, напомнящи на условията от времената на услугата „безплатен хостинг“. Отликите на новата услуга

са две: първо, не се изискват регистрация и предоставяне на каквато и да е лична информация под формата на регистрация, име и парола и т.н.

Единственият източник на сведения за това, кой е „качил“ даден документ, е неговият IPадрес. Втората отлика е, че каченото вече съдържа

КАПЕ 1. ИКОНОМИКА И АВТОРСКО ПРАВО

Икономическото оправдание на авторското право се корени в необходимостта да се гарантира на автора, че вложените от него разходи за създаването на произведение на интелектуалния труд ще бъдат възстановени при поемането на разумен риск с една естествена печалба за нормален период. Неговото възникване е съпроводено и с аргументация за защита на обществен интерес (вж. например дебатите около приемането на Конституцията на САЩ³⁴). Обикновено икономическият дебат за авторското право по аналогия се свързва с регулирането на монополното и олигополното поведение. Авторското право гарантира продажбата на продукта на цена над пределната, така че разликата да компенсират в определен времеви хоризонт съвкупно вложените средства. Така авторското право на теория би трябвало да гарантира справедливост – както пазарна, така и социална. Упражняването на авторското право би трябвало да се подчинява на всеобщите правила на частната пазарна икономика, в т.ч. недопускането на злоупотреба с монополно положение и прозрачно, справедливо и отговорно образуване на разходите, гарантиращо печалба над транзакционните разходи за авторското право. Авторското право не би трябвало да гарантира свръхпечалби над пределните разходи подобно на аргументацията при монополите и съгласувано високите цени. Интересът към авторското право нараства именно сега³⁵, а не преди 50 години не толкова заради по-голямото „пиратство“, а защото сега се появило множество продукти, чиито пределни разходи (вкл. за дистрибуция) са (или могат да бъдат) нулеви – например чрез МВ). В този смисъл въпросът за извършване на продажби много над пределните разходи стои с пълна сила. Нещо повече – както при монополите, които включват в разходите си редица суми, вкл. поради неефективно управление, само и само за да могат да оправдаят по-висока цена, така и тук има склонност за свръхнатоварване на разходите. Така авторското право има функцията да предпазва обществото и пазара от подобни злоупотреби. Когато пределните разходи са нулеви, ключови стават кривата на търсене, времевият хоризонт и не на последно място транзакционните разходи за администриране на правото. Всъщност голяма част от компаниите, поддържащи високи транзакционни разходи, се оправдават по този начин за свръхпечалбите, които реализират. Така единият от пътищата е създаването на по-евтини права и по-сигурни бизнес модели за реализация, т.е. такива модели, в които кривата на търсене в по-голямата си част е над нормата на пределните разходи и от разликата могат да се покриват инвестициите. Възможно е и създаването на по-евтини модели за приложение, в които разходите не се поемат от цялото общество, а са за сметка на намаляване на печалбата на компанията.

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“.

³⁰ Въпросът за собственост върху информацията на трета страна би трябвало да бъде обект на самостоятелна дискусия, защото в повечето случаи става дума за информация, която:

- не може да бъде придобита по легален път и не се предлага за продажба на територията на България от иначе считания за носител на авторските права;
- не е регистрирана изобщо в Министерството на културата като защитен обект;
- не се предлага в България във формат, приемлив за местния пазар (например преведена на български език).

³¹ Един от множеството примери е с доставчика Go-Link в гр. Горна Оряховица, където в началото на 2006 г. бяха конфискувани сървъри, обслужващи peer-to-peer мрежа по протокол DC++.

³² През първото полугодие на 2006 г. беше приет *Закон за електронната търговия* (публикуван в ДВ от 23 юни 2006 г.), който урежда голяма част от отговорностите в този контекст. За съжаление обаче има сериозни съмнения по отношение на капацитета за прилагането му: законът не предвижда никакви допълнителни финансови ресурси, а натовареният орган за цялостно следене приложението на закона – КРС, едва ли ще може толкова бързо да поеме и тази дейност.

³³ Например през пролетта на 2006 г. в Германия Бундестагът прие закон, предвиждащ до 10 години затвор за сваляне на един филм от интернет. Изместването на тежестта на санкцията върху получателя на услугата е в разрез и с общата юридическа практика за добросъвестната трета страна, като се опитва да насажда страх у потребителите.

³⁴ Stallman, R., 2002, *Misinterpreting Copyright – A Series of Errors*, in Stallman, R., *Free Software, Free Society: Selected Essays of R. M. Stallman*, GNU Press.

³⁵ Една от първите аргументирани критики срещу транспонирането и дори усливането на авторското право в цифрова среда, както от юридическа, така и от икономическа гледна точка е дадена от проф. Бойл от Американския университет още през 1996 г. Вж: Boyle, James, *Shamans, Software and Spleens: Law and the Construction of Information Society*, Harvard University Press, 1996

ние не може да бъде разглеждано или претърсвано – след качване на информацията нейният „подател“ получава линк, чрез който материалът е достъпен за сваляне. Така формално отговорността за разпространяването на дадено съдържание остава на онзи, който я е качил, тъй като само той притежава необходимия линк за нейното сваляне и може да го публикува, където пожелае. В България все още няма подобен сървър, но съдейки по популярността на услугата в други страни и по значителните мрежови ресурси, които притежават³⁶, можем да очакваме поява на подобни сървъри и в България.

В България започват да навлизат модели за използване на специфични договори, базирани на Закона за авторското право и сродните му права – които преодоляват голяма част от недостатъците на еволюционно наложилата се форма на авторско право. Това са договорите Криейтив Комънс (Creative Commons)³⁷, които изрично позволяват свободното копиране, ползване, разпространение и публично представяне на авторско произведение при спазването на определени условия. По инициатива на Интернет общество – България те са достъпни на български език и са съобразени с българското законодателство³⁸.

5. Обобщена оценка и насоки за развитие

И през 2006 г. индексът е-достъп има най-високи стойности сред останалите съставни индекси на *е-България*. Незовият ръст през последната година се дължи предимно на **подобрена свързаност** (вътрешна и международна), **повишена надеждност на връзките** (включително заради вкарването на кабелите на LAN-гоставчиците по земята) и **подобрена икономическа достъпност** до новите технологии, както поради абсолютно и относително (спрямо дадено качество или капацитет на услугата) намаляващите цени на хардуера и интернет, така и поради повишаващите сеходи (особено на активната част от населението, която така или иначе е потребителят на е-услугите).

Наблюдаващата се консолидация на пазара на интернет достъп има много разнообразни обяснения – бизнес моделът на малкия квартален LAN, който продава достъп до местния сървър за съдържание, а не толкова интернет, се изчерпа; изискванията за качество и надеждност на връзката и конкретно необходимостта кабелните мрежи да бъдат по земята несъмнено довежда до по-високи разходи и излизане от пазара³⁹, новите телекоми имат нужда от достъп до краен клиент и т.н. Ожесточената конкуренция между LAN-овете довежда до появата на повече безжичен достъп в кварталите (конкурентите не могат да ти отрежат кабела, защото го няма). Нещо повече – по-

ТАБЛИЦА 1. КАБЕЛНО ПОКРИТИЕ НА ДОМАКИНСТВАТА В ЕВРОПА В СРАВНИТЕЛЕН ПЛАН

	Домакинства с кабелна телевизия	Домакинства с цифрова телевизия по кабел	Домакинства с широколентов достъп до интернет през кабел
Холандия	95,00 %	75,00 %	22,80 %
Швейцария	93,80 %	74,40 %	19,60 %
Дания	75,00 %	50,00 %	18,00 %
Белгия	95,00 %	60,00 %	15,20 %
Австрия	43,00 %	41,60 %	13,80 %
Великобритания	50,00 %	47,00 %	10,10 %
Португалия	70,60 %	21,60 %	9,80 %
България	65,00 %	0,80 %	8,30 %
Испания	35,00 %	25,00 %	7,00 %
Швеция	45,80 %	25,00 %	6,90 %
Норвегия	40,00 %	20,00 %	6,50 %
Финландия	50,40 %	25,00 %	5,70 %
Франция	47,00 %	25,00 %	2,10 %
Германия	58,00 %	10,50 %	0,50 %
Гърция	0,00 %	0,00 %	0,00 %
Италия	0,00 %	0,00 %	0,00 %
Европа (ЕС-15)	53,20 %	33,30 %	5,60 %

Източник: Merrill Lynch estimates NA reports, цитирано през сн. TotalTeecom Magazine, June 2006, стр. 20 (за Европейските страни) и Витоша Рисърч (за България)

³⁶ Вж. например www.rapidshare.de или www.rapidfile.fr. Освен домейни в съответните страни самите сървъри също се разполагат физически на територията на съответната страна. Според първия от тях мрежата му оперира с впечатляващ капацитет от 45 Gb/s и съхранява над 15 млн. файла.

³⁷ <http://www.creativecommons.org>

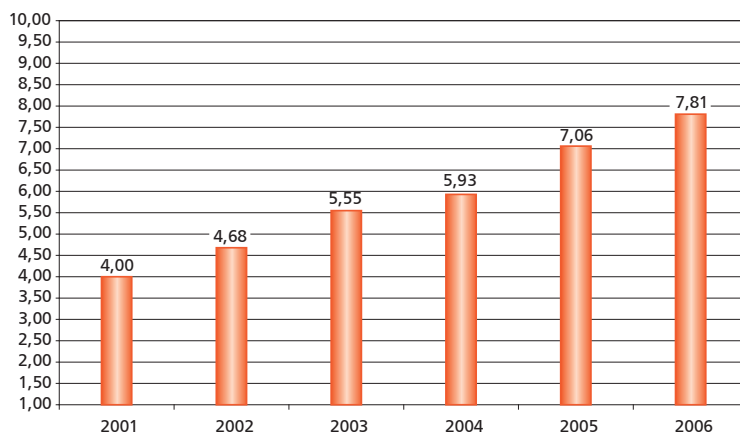
³⁸ <http://www.cc.isoc.bg>

³⁹ Анализ на ползите и разходите от забраната за въздушно полагане на кабелни мрежи, Институт за пазарна икономика, 2006.

требителите започнаха да се самоорганизирант споделяйки си **W** достъп до интернет⁴⁰, по подобие на **PP** споделянето на съдържание. Ако не бъдат спряни по формални причини от регулаторите или доставчиците на интернет, тази мрежа може доста бързо да се развие като алтернативен доставчик на услуги и да бъде „купена“ по удобен начин от някой, следвайки добре познатия модел на развиване на мрежа и последваща продажба. LAN-овете – особено тези, които се консолидираха и започнаха да предоставят и допълнително сервизно обслужване на клиентите си, могат да се окажат сериозна заплаха за кабелните телевизии, а дори и за БТК чрез предоставяне на алтернативна телефония.

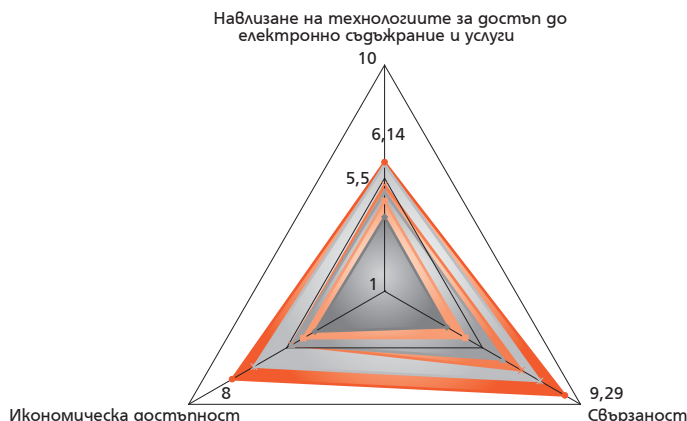
С покритие от 65 % от домакинствата в страната кабелните телевизии са сред лидерите в предоставянето на интернет достъп. Така наречените пиратски сървъри помогнаха на страната ни за бързото развитие на широколентовия достъп и практически 80 % от домашния и над 90 % от бизнес, клубния и училищния/университетския достъп е широколентов (над 256 Kb/s). Това, което липсва в момента, е не по-бърз интернет (от типа на публично дискутираните 2 Mb/s), а ново съдържание и услуги с добавена стойност към съществуващо съдържание (освен download на филми, музика, софтуер и игри). България изостава от Европа по отношение на предоставяните цифрови услуги, обвързани с кабелната телевизия, които се ползват от под 1 % от домакинствата, в сравнение от една трета от домакинствата в старите страни членки на ЕС.

ФИГУРА 7. ДИНАМИКА НА ИНДЕКСА Е-ДОСТЪП (2001 – 2006 Г.)

Източник: Витоша Рисърч, 2005.

ФИГУРА 8. ДИНАМИКА НА ИНДЕКСА Е-ДОСТЪП ПО КОМПОНЕНТИ (2001 – 2006 Г.)

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

⁴⁰ Виж 6-к Computerworld, Брой 29, 22 юли 2006 г. стр. 12

Понятието *e*-общество обхваща степента на разпространеност, достъпност и ползваемост на компютри и интернет. Децата са ключовият фактор, който обяснява бързото навлизане на компютрите в домакинствата след 2002 – 2003 г. и в същото време са най-уязвимата група от новите заплахи. Въпреки че 2005 г. отбелязва подобрение в достъпността до интернет сред етническите малцинства, те продължават да бъдат практически изключени от интернет и ползването на компютри. Необходима е по-активна правителствена политика, която да гарантира социалната включеност на хората в неравностойно положение в информационното общество.

1. Достъп и използване на ИКТ

В началото на 2006 г. около една трета от населението на страната има достъп до компютър. Децата са ключов фактор за навлизане на компютрите в домакинствата⁴¹. В 31 % от домакинствата с деца има настолен компютър, докато едва в 13 % от домакинствата без деца има такъв, при средно 18 % от домакинствата, разполагащи с персонален компютър. Факторът „деца“ има по-силно влияние в етнически българските семейства спрямо другите етноси. При тях близо 40 % от домакинствата с деца имат компютър при 13,5 % от домакинствата без деца. Тази тенденция ще се запази и през 2006 г., когато 11 % от домакинствата с деца планират покупка на настолен компютър срещу само 3 % от домакинствата, в които няма деца. Един домашен компютър се използва средно от 3,4 души, но с различна интензивност. „Ползването“ на компютъра от децата може да започне на около 2-годишна възраст, когато той се използва основно за оцветяване, рисуване, писане или играене, „подпомагано“ от родителите⁴². Ранното възраждане на компютъра в ежедневието на децата ще доведе до сериозни изисквания още до 2008 – 2009 г. три години към училището да използва компютър и интернет в обучението от първи клас.

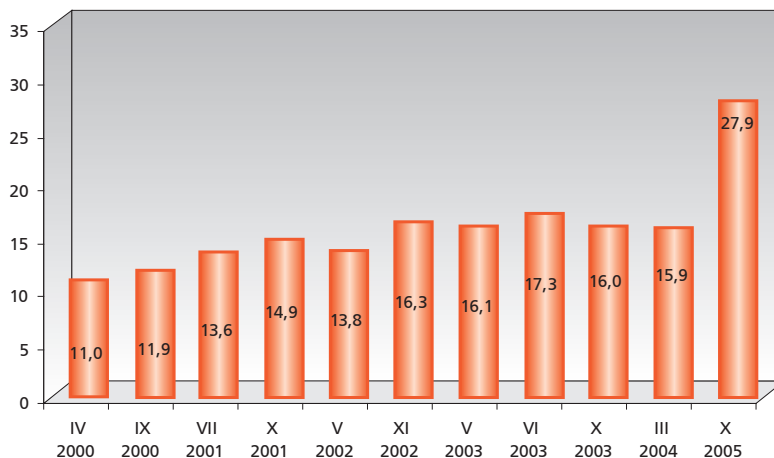
Ползването на компютър вкъщи устойчиво измества работното място от водещата до 2003 г. позиция като място за достъп до компютри. През 2005 г. домашните потребители са се увеличили близо три пъти, а използващите компютър на работното място – почти двойно, в сравнение с 2003 г.

Очакваният ръст в компютризацията на домакинствата обаче може и да не доведе до автоматичното свързване на компютрите в интернет, особено в населените места без развити LAN

⁴¹ Хи-квадрат коефициентът на Пирсън е 48,834, нивото на значимост – 99,9 %. При избор на българските семейства само коефициентът стига 71,245.

⁴² Например в www.dechica.com

ФИГУРА 9. ДОСТЪП ДО КОМПЮТЪР (% ОТ НАСЕЛЕНИЕТО)

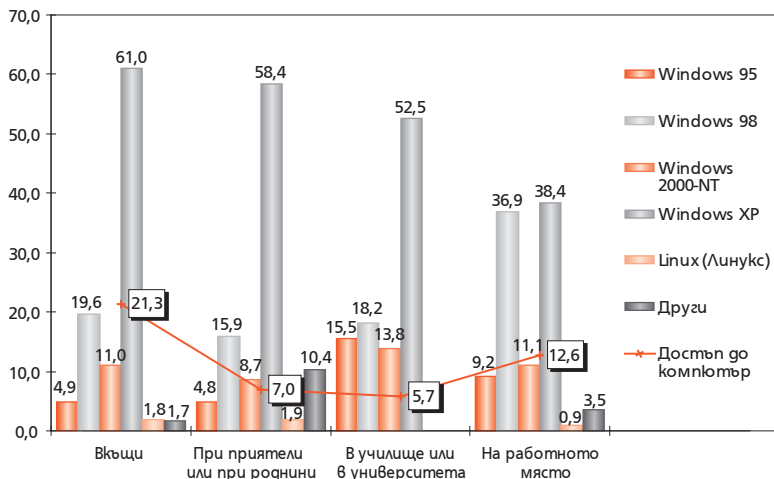
Източник: Витоша Рисърч.
База: Респонденти наг 18 г.

ТАБЛИЦА 2. ДОСТЪП ДО КОМПЮТРИ СПОРЕД МЯСТО НА ДОСТЪПА (% ОТ НАСЕЛЕНИЕТО)

	IV 2000	IX 2000	VI 2001	X 2001	V 2002	X 2002	V 2003	VII 2003	X 2003	X 2005
Вкъщи	2,6	4,4	5,3	7,5	4,8	5,2	6,2	6,5	6,9	19,8
На работа	6,3	7,5	7,2	7,0	9,1	7,3	8,5	8,3	7,9	13,3
На друго място	3,1	2,1	6,5	4,1	2,5	2,5	6,1	7,3	7,7	8,0

Източник: Витоша Рисърч.
База: Респонденти наг 18 г.

ФИГУРА 10. НАЙ-ЧЕСТО ИЗПОЛЗВАНИ ОПЕРАЦИОННИ СИСТЕМИ ОТ ДОМАШНИТЕ ПОТРЕБИТЕЛИ (%)

Източник: Витоша Рисърч, октомври 2005 г.
База: Респонденти наг 15 г.

оператори и кабелни телевизии. Близко половината от очакваните първи покупки на компютър през 2006 г. ще станат от домакинства в малките градове и селата. По експертни оценки на Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ около 15 – 20 % от новозакупените компютри в домакинствата няма да бъдат веднага свързани в интернет.

Най-популярната операционна среда сред домашните компютри е Windows XP. На много компютри – най-вече при по-старите, се ползват версиите Windows 95 и 98, особено на работното място и в училищата. Линукс и приложения с отворен код като алтернативи на частните комерсиални продукти са все още твърде слабо разпространени както в домакинствата, така и в образователната ни система. Линукс се радва на най-голямо приложение при поддържането на сървърите, включително тези в държавната администрация.

ТАБЛИЦА 3. ИЗПОЛЗВАЕМОСТ НА КОМПЮТЪР ВКЪЩИ И ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ НА ИЗПОЛЗВАНЕ НА ОСНОВНИТЕ ПРИЛОЖЕНИЯ (%)

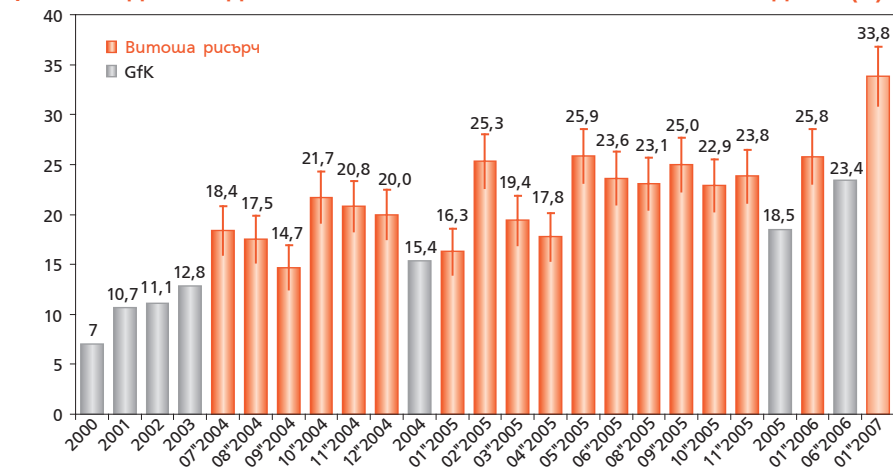
	Използва интернет	Средна седмична използваемост			
		до 8 часа	8-21 часа	21-40 часа	над 40 часа
Игри	48,1	80,9	12,8	4,7	1,6
Слушане на музика	60,3	62,4	19,7	4,1	13,8
Гледане на филми	53,7	73,7	20,4	5,8	0,0
Интернет	54,3	60,3	15,3	8,1	16,2
„Чат“, електронни писма, телефонни разговори в интернет	43,8	73,5	15,3	7,8	3,4
Дейности, свързани с училище/университета, работа	40,1	56,9	14,2	14,1	14,8
Програмиране/уебдизайн	8,4	15,5	24,8	0,0	59,7
Обработка на снимки, видео филми или други дигитални образи	16,4	89,1	6,7	4,2	0,0
Техническо чертане, дизайн, рисуване	6,7	44,4	23,2	16,3	16,0
Друго	7,7	71,2	19,9	8,9	0,0

Източник: Витоша Рисърч, 2005.

2. Достъп до интернет

Достъпът до интернет също нараства в съответствие с развитието на ИКТ пазара през последните няколко години. Ако през 2000 г. по-малко от половината от хората, които са имали достъп до компютър, са сърфирали в мрежата, през 2004 г. общият им дял се е покачил до близо 70 % от тези, които по принцип имат достъп до компютър, т.е. около 11 % от пълнолетното българско население. Тенденцията на покачване е стабилна във времето. Към първата половина на 2006 г. над 25 % от хората на възраст над 15 години използват интернет^{43,44}. Ако възрастовата граница се свали до първокласниците, тогава дялът се качва до 27 %. Ако се

ФИГУРА 11. ДОСТЪП ДО ИНТЕРНЕТ НА НАСЕЛЕНИЕТО НА ВЪЗРАСТ НАД 15 Г. (%)⁴⁵

Източник: Витоша Рисърч и GfK

База: 15+.

⁴³ Всички налични социологически инструменти за изследване на потреблението на интернет изключват от обхвата си не-българските граждани. Необходими са допълнителни проучвания, за да се провери има ли цифрово разделение сред чужденците, живеещи в България.

⁴⁴ Според Витоша Рисърч 25,8 % са потребители през м. януари 2006 г. за населението над 15 г. Според Алфа Рисърч са 23 % от населението над 18 години (през м. март 2006 г.). За София при база населението над 14 години дялът на ползващите интернет е 50 % по данни на Алфа Рисърч. Към края на 2005 г. според Маркет тест 29,3 % от населението между 15 и 69 години използват интернет.

⁴⁵ Прогнозни резултати за периода 01.2006 г. – 01.2007 г. са изчислени, като към деля на заявките, че вече използват виртуалното пространство, е прибавен дялът на посочилите, че ще използват интернет в близко бъдеще. На фигурата е даден и доверителният интервал на съответните регистрирани стойности за данните на Витоша Рисърч.

Вземат предвид плановете за ползване на интернет през 2006 г., делът на имащите достъп до интернет сред населението над 15 г. ще надхвърли една трета в края на годината и около 37 % от населението над 7 години.

В структурно отношение връзката с интернет се осъществява предимно вкъщи и на работното място. Обобщените данни от многократни наблюдения затвърждават тезата за стабилността на това потребление. Той не се влияе от продължителността на времето, през което се осъществява връзката, както и от потребителския „стаж“.

Доминиращата група уебпотребители у нас е предимно във възрастовата граница между 15 и 29 години. Същевременно бързото развитие на предлаганите електронни услуги и генерираният информационен поток намаляват възрастовата граница сред потребителите. Групата на възраст между 30 и 49 години е нараснала повече от 2 пъти за изминалите 12 месеца и най-силно изразява своите намерения да се включи през следващата година в интернет пространството. Над 80 % от учениците от горния курс ползват интернет в началото на 2006 г.

През последните дванадесет месеца честотата на използване на интернет е нараснала почти двойно. Причините, обуславящи по-честото използване на мрежата, се крият в непрекъснато разширяващия се обем от информация, който тя предлага. Все по-голяма част от бизнес средите откриват в нея подходящо място за позициониране на своята реклама и дейност. Развитие на българското уебпространство позволява на потребителите да извършват много по-бързо и с много по-малко усилия и средства голяма част от ежедневните си дейности.

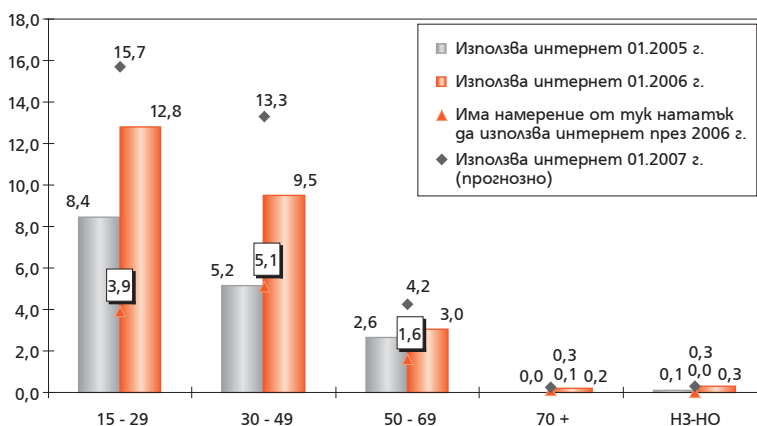
Делът на домашните потребители на широколентова връзка към октомври 2005 г. достигна 10,6 % от цялото население (или близо три четвърти от ползващите интернет у дома), като отбеляза растеж от близо 22 % спрямо предходната година. На практика този показател е госта близък до средната стойност за Европей-

ТАБЛИЦА 4. ДОСТЪП ДО ИНТЕРНЕТ СПОРЕД МЕСТАТА ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ВРЪЗКА (% ОТ НАСЕЛЕНИЕТО МЕЖДУ 15 И 74 ГОДИНИ)

	(X I'2004)	(X'2005)	(I'2006)
Вкъщи	9,0	11,8	14,3
При приятели или роднини	1,5	3,8	3,2
В училище или в университета	3,3	2,3	2,6
На работното място	6,1	9,5	11,3
На обществени места (библиотеки, телецентрове)	1,2	1,3	1,3
Интернет кафенета, интернет клубове и др.	9,7	5,9	7,9
Друго	0,1	0,2	0,4
Не знае – Не отговорил	0,2	1,4	0,0

Източник: Витоша Рисърч, 2006.

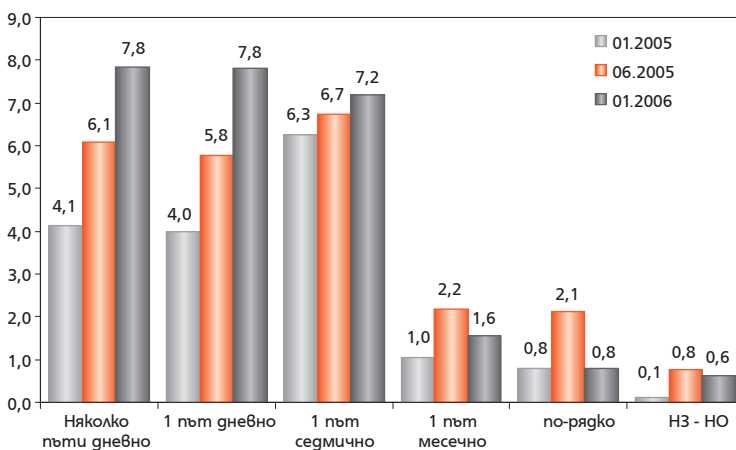
ФИГУРА 12. ИЗПОЛЗВАНЕ НА ИНТЕРНЕТ ПО ВЪЗРАСТОВИ ГРУПИ (%)

Източник: Витоша Рисърч.

База: 15+.

ФИГУРА 13. ЧЕСТОТА НА ИЗПОЛЗВАНЕ НА ИНТЕРНЕТ (%)

Източник: Витоша Рисърч, 2005-2006.

База: 15+.

ския съюз – 10,8 % към юли 2005 г. Въпреки различията в дефинициите по отношение на това, какво се включва в този измерител (българският ширококолов интернет е всъщност затворен в локалните мрежи или до централните сървъри за съхранение, а не е международен) тенденцията за постепенното изключване на нискоскоростните връзки и предимно на комутирания достъп е стабилна във времето. Може да се предположи, че пресата от страна на правоохранителните органи срещу т.нар. незаконно съхранение ще доведе до увеличаване на международния трафик и може би до увеличаване на цените на достъпа. Ако темповете на растеж на ширококоловия достъп се запазят и общите разходи не се повишат драстично, делът на потребителите може да достигне и дела на водещите в това отношение европейски държави като Холандия, Белгия, Дания, Финландия и Швеция.

В същото време според данни на IB България цените на интернет в София са значително по-ниски в сравнение с цените в останалата част на България. Достъпът към интернет чрез LAN със скорост 1 Kb/s струва средно 0,69 лв., докато средното равнище за страната без столицата е 1,83 лв. за Kb/s, или 2,7 пъти по-скъпо.

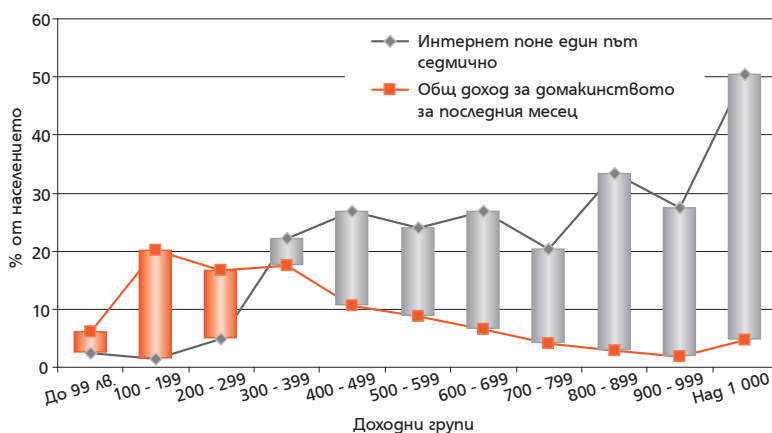
При достъпа чрез кабелен интернет (по коаксиален кабел, използван от доставчиците на кабелна телевизия) разликите са значително по-малки. Средната цена за София е 1,22 лв. за 1 Kb/s, докато за страната, но без София, е 1,93 лв. за 1 Kb/s, или 1,6 пъти повече⁴⁷.

ТАБЛИЦА 5. ВИД ДОСТЪП ДО ИНТЕРНЕТ В ДОМАКИНСТВОТА (% ОТ ИМАЩИТЕ ИНТЕРНЕТ)

	(X1'2004)	(X'2005)
Дигитален модем, телефон)	22,7	15,2
Наета линия	3,1	5,3
Кабелен модем	52,7	36,9
Безжичен телефон	1,3	2,2
LAN	13,7	25,8
АБЛ	2,9	4,2
Общо ширококолов достъп⁴⁶	73,8	74,4
НЗ-НО	3,6	10,3

Източник: Витоша Рисърч (15-74 години).

ФИГУРА 14. ПОТРЕБЛЕНИЕ НА ИНТЕРНЕТ ПО ДОХОДИ НА ДОМАКИНСТВОТА

Източник: Витоша Рисърч, 2005-2006.

База: 15+.

3. Използваемост на интернет

Пряката комуникация е все още най-популярната цел на използването на интернет. Това обуславя и бързото навлизане сред българските потребители на програмите за телефонни разговори през мрежата. Лесното им приложение предполага интересът към тях да нарасне още и те да достигнат до нивото на използване на традиционните програми за „чат“ комуникации. Засиленият контрол срещу нарушаване на авторските права в уебпространството доведе до навлизането на програмите, осъ-

ществяващи 2P връзки. Очаква се „примката“ около незаконното съхранение в интернет да бъде затягана все по-силно през следващите години, което от своя страна тласка потребителите към търсене на алтернативни начини за набавяне на информация и забавен контент.

Причините за използването на някои от най-популярните средства за осъществяване на контакти варират. Чат програмите се използват предимно за поддържане на връзка с

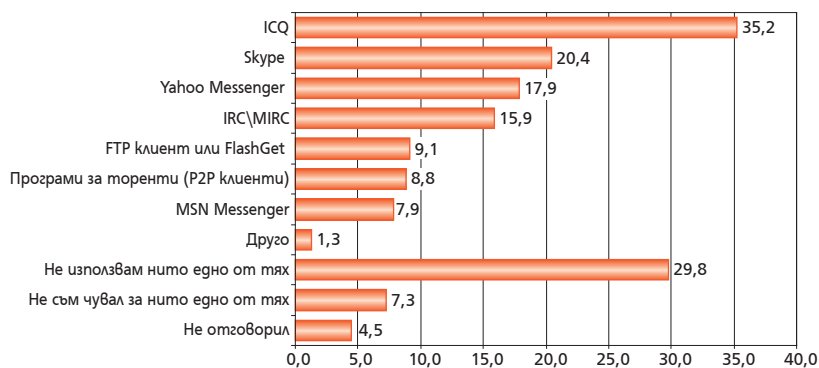
⁴⁶ Дефинира се като достъп до интернет с всички средства без Dial-up (модем, телефон).

⁴⁷ <http://www.idg.bg>. Изследването е направено от Blog.bg.

близки приятели и роднини, особено с тези, които са в чужбина. Значителен е дялът на използващите тези приложения за служебни цели – в офиса, с клиенти и др. Все по-голямата популярност на „Skype“ се дължи основно на възможността за безплатни разговори в чужбина и страната.

Най-често използваните ключови думи при търсене в интернет от българските потребители са хороскоп, съновник, работа, игри, картички, цветя, мебели, МВ, sex и имоти. Около половината от потребителите използват търсачките за събиране на информация относно стоки и цени.

ФИГУРА 15. ИЗПОЛЗВАНИ ПРИЛОЖЕНИЯ ОТ ИНТЕРНЕТ ПОТРЕБИТЕЛИТЕ (%)

Източник: Витоша Рисърч, 2005.

База: 15+.

ТАБЛИЦА 6. ЦЕЛИ ЗА ИЗПОЛЗВАНЕ НА НЯКОИ ИНТЕРНЕТ ПРИЛОЖЕНИЯ ОТ БЪЛГАРСКИТЕ ПОТРЕБИТЕЛИ (%)

	ICQ	IRC / MIRC	Skype	MSN Messenger	Yahoo Messeng	FTP FlashGet
Поддържам служебни контакти	43,3	12,3	48,7	37,0	46,5	44,8
По-лесно общувам с приятели и познати в страната и чужбина	78,9	86,4	85,6	81,7	79,5	93,1
Запознавам се с нови приятели	31,4	65,2	31,3	35,1	29,3	46,4
Поддържам контакти със стари приятели и познати, с които не мога да се виждам	57,0	71,2	57,3	80,3	56,6	76,2
Търся си интимен партньор	3,3	3,7	5,6	0,0	3,3	8,4
Играя в онлайн игри и томболи	10,7	13,8	15,3	7,7	9,8	8,7
Преpraщам информация на колеги/съученици/състуденти	30,0	25,8	34,2	16,6	26,1	48,0
Поддържам интимна връзка	3,3	7,3	2,8	0,0	3,3	0,0
Защото повечето мои познати използват такива приложения	22,0	14,7	26,3	4,6	11,9	24,0

Източник: Витоша Рисърч, 2005.

База: 15+.

ТАБЛИЦА 7. ЗАКУПУВАНЕ НА СТОКИ И УСЛУГИ ПО ИНТЕРНЕТ ПРЕЗ ПОСЛЕДНИТЕ 3 МЕСЕЦА (%)

	(XI'2004)	(X'2005)
Да	0,9	1,6
Не	20,5	22,7
Не знае – Не отговорил	1,4	1,7
Не ползвам интернет	77,2	74,0
База	927	915

Източник: Витоша Рисърч (15-74 години).

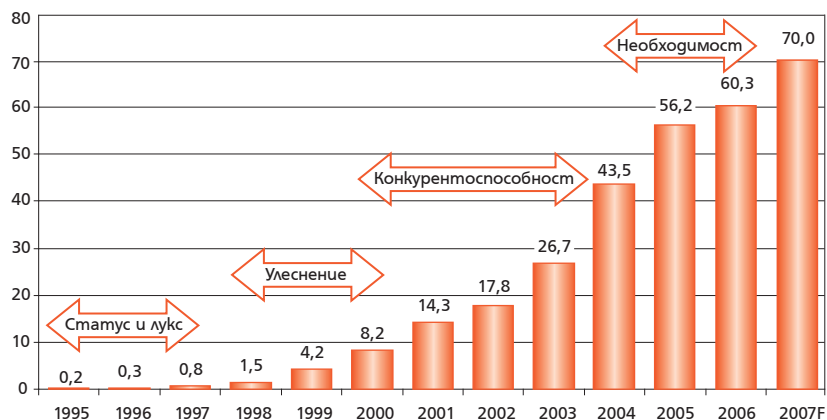
4. Достъп до мобилни услуги

Мобилната комуникация се утвърди като необходима част от бизнеса и ежедневието. Подобно на тенденцията при обновяването на компютрите, където по-старите модели отиваха съответно от бизнеса в домакинствата (периода 2002 – 2004 г.) и от домакинствата към приятелско-роднински групи такива (2004 – 2005 г.), през последните две години (2005 – 2006 г.) се наблюдава прехвърляне към родители или по-възрастни роднини на по-стари апарати с предплатени карти или карти в група, чиито вътрешни разговори са безплатни или на пренебрежимо ниска цена. Прогнозите от *е-България 2005* за около 60 % дял на потребителите на интернет се сбъдват. Навлизането на технологиите в малцинствените групи традиционно е по-слабо: 40 % от ромите и 50 % от етническите турци ползват мобилен телефон.

Развитие се наблюдава по отношение на все по-голямото разнообразие във функциите на мобилните апарати. Все повече клетъчните телефони се превръщат от средство за общуване в многофункционално високотехнологично устройство, съчетаващо много разнообразни функции, като по този начин се конкурира с останалите ИКТ продукти. Данните от поредица изследвания отреждат водеща роля на изпращането на текстови съобщения. SMS услугите са най-бързо развиващите се и най-гъвкавите форми на мобилна комуникация. Основна причина за това са все още високите цени за телефонни разговори през мобилните мрежи. В повечето източноевропейски страни цените на мобилните услуги са между 20 и 50 % по-ниски, отколкото у нас. Друг фактор, оказващ влияние върху тяхната популярност, е непрестанно разширяващото се разнообразие на функциите, които изпълняват – SMS игри и промоции, разплащане с SMS, SMS гласуване, SMS новини и т.н.

Друга много често използвана функция на мобилните телефони е вградената видео камера. Нараства и делът на

ФИГУРА 16. ИЗПОЛЗВАНЕ НА МОБИЛНИ ТЕЛЕФОНИ ОТ НАСЕЛЕНИЕТО (%)

Източник: Витоша Рисърч, 2006.

ТАБЛИЦА 8. ИЗПОЛЗВАНИ ФУНКЦИИ НА МОБИЛНИЯ ТЕЛЕФОН (%)

	Да	Не	Не поддържа тази функция	Не съм абониран	Не знае – Не отговорил	FTP FlashGet
SMS (текстови съобщения)	85,4	10,1	0,3	1,4	2,7	44,8
Вградена камера	20,3	45,8	25,3	4,3	4,3	93,1
MMS (мултимедийни съобщения)	19,3	47,2	17,6	9,0	6,9	46,4
ИРБ	15,7	48,2	18,3	10,6	7,3	76,2
Инфрачервен порт/ Bluetooth™	14,8	48,1	21,9	7,6	7,6	8,4
„hands free“ (хендс фри)	13,8	55,1	16,4	8,2	6,5	8,7
Получаване/ изпращане на e-mail (B, IMAP)	13,8	51,0	19,4	9,3	6,6	48,0
Java/JML браузър	11,2	49,3	21,5	9,0	9,0	0,0
MP плейър/MP радио	6,7	53,4	28,8	5,6	5,5	24,0

Източник: Витоша Рисърч, 2006.

База: гражданите над 15 години, притежаващи мобилен телефон.

използващите интернет, което от своя страна води и до все по-широката употреба на ИРБ

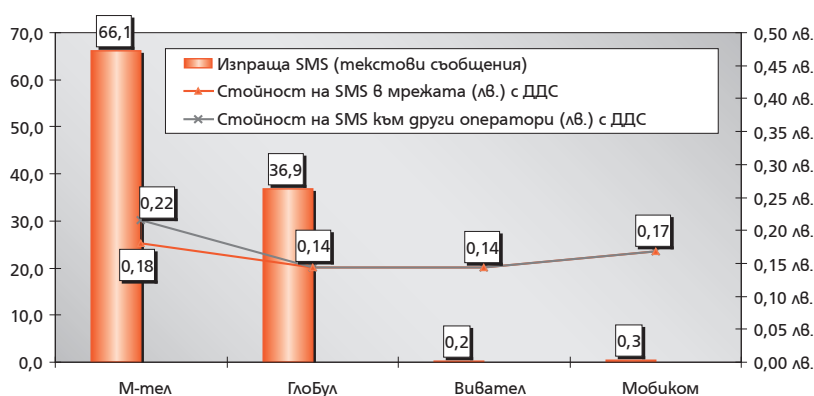
Създалата се силна конкуренция на пазара на телекомуникационни услуги доведе до сравнително уеднаквяване на предлаганите пазарни цени. Въпреки че М-Тел е единствената компания, която все още продължава да предлага на своите клиенти двойна тарифа

за SMS услуги (SMS в своята мрежа и към други мобилни оператори), нейните абонати изпращат най-много текстови съобщения. В по-общ план всички компании са насочили своите ценови политики към намаляване на стойността на услугата с увеличаването на нейното използване, като по този начин си осигуряват и по-високи приходи.

SMS услугите с добавена стойност се разнообразяват непрекъснато, стремежи се да задоволяват все по-пълно потребностите на абонатите. През последните години SMS игрите се утвърдиха не само като атрактивни и успешни шоу предавания, но и като доходоносна бизнес среда. Цената на един SMS за участие в подобен вид забавление варира средно в рамките от 0,50 лв. до 2 лв. без ДДС. Броят на участващите е близо 230 000 души, или общо 10,9 % от всички изпращащи текстови съобщения.

Мотивите за изпращане на SMS с добавена стойност за участие в игри са по-скоро финансови, тъй като всяка игра предлага възможност за бърза и лесна печалба. Въпреки че средната сума на сметката за мобилен телефон на изпращащите подобни SMS е почти два пъти по-висока, отколкото на абонатите, които не участват в игри, средният месечен доход на домакинствата показва обратната зависимост. По-ниският жизнен стандарт подтиква абонатите към търсене на алтернативни доходи в лицето на атрактивните SMS игри.

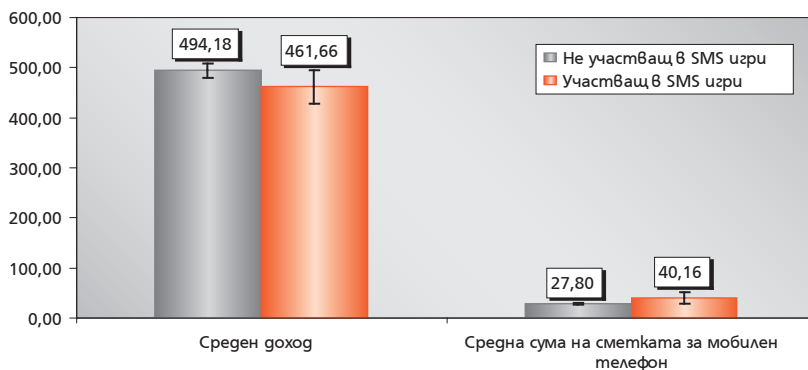
ФИГУРА 17. СТРУКТУРА НА ИЗПРАЩАЩИТЕ ТЕКСТОВИ СЪОБЩЕНИЯ ПО МОБИЛНИ ОПЕРАТОРИ⁴⁸ (%)

Източник: Витоша Рисърч, 2006.

База: 15+.

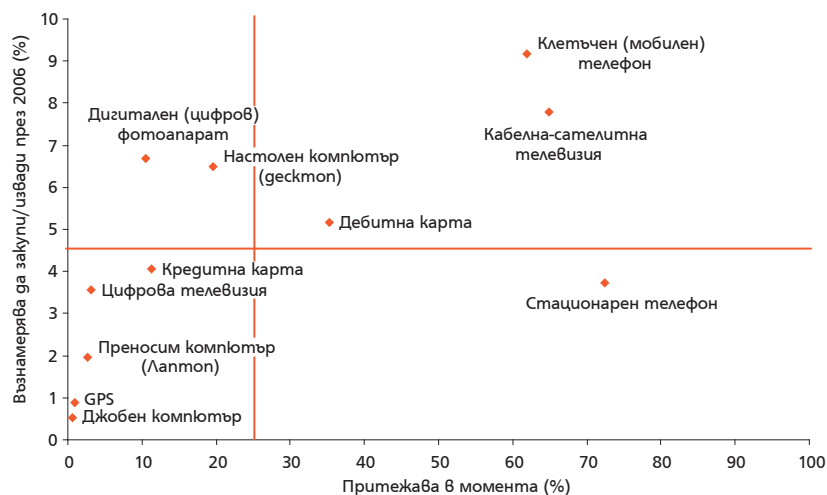
ФИГУРА 18. ДОХОДИ И РАЗХОДИ НА ИЗПРАЩАЩИТЕ SMS (СУМА В ЛВ.)

Източник: Витоша Рисърч, 2006.

База: 15+.

ФИГУРА 19. ИЗПОЛЗВАНЕ НА УСЛУГИ И СКЛОННОСТ КЪМ КУПУВАНЕ НА УСТРОЙСТВА (%)

Източник: Витоша Рисърч, 2006.

База: 15+.

⁴⁸ Сумата на процентите е повече от 100, тъй като запитаните са посочвали повече от един отговор.

5. Активност в интернет

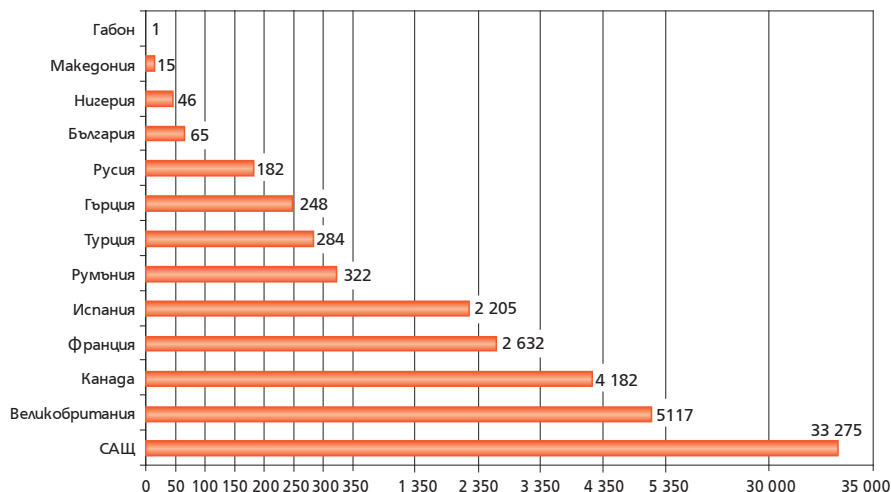
БЛОГОВЕ

През 2005 г. блоговете най-после започнаха да стават масово явление в българското онлайн пространство. Броят на сайтовете, предлагащи безплатно място и система за управление на уеблог, се увеличи. В началото на 2006 г. и най-големият български интернет портал [Bg](#) започна да предлага подобна услуга.

Първите български блогове се появяват през 2001 г. Дълго време обаче техният брой остава ограничен – главно защото по онова време поддържането им изисква определено равнище на техническа грамотност. Вероятно по тази причина тогава, а и до днес голяма част от хората, имащи собствен блог, работят в ИТ сектора. Днес обаче човек вече не се нуждае от специални познания, за да има свой уеблог. Именно поради това и броят на хората, които се интересуват от тази възможност, бързо нараства. Отделен е въпросът колко от тях продължават да поддържат създадения блог за по-дълго време. Според [Technorati.com](#) около 55 % от блоговете в световен мащаб са още активни три месеца след създаването си. [Technorati](#) обявяват, че общият брой блогове към май 2006 г. е 38,2 млн., като той се удвоява на всеки шест месеца. На ден се създават 75 000 нови уеблога. Хората, които пишат в блога си поне веднъж седмично, са около 4 млн. Най-популярните езици, на които се пишат уеблогове в началото на 2006 г., са английски (31 %), японски (32 %) и китайски (17 %). Основната част от българските „блогъри“ пише на родния си език, следващ по популярност е английският.

Трудно е да се сравни използването на блогове в България и в други страни, защото липсва обективна статистика. За да се получи приблизителна представа за порядъка на това съотношение, могат да се използват данните на [Bgvise.com](#). Порталът има статистика за уеблогове по страни. Въпреки субективността на

ФИГУРА 20. БРОЙ БЛОГОВЕ НА НЯКОИ СТРАНИ, РЕГИСТРИРАНИ В BLOGWISE

Източник: [www.bbgwise.com/bgcountry](#)

статистиката (в нея присъстват само избраните да се регистрират в сайта) тя е показателна за развитието на блог движението в България.

Разбира се, общият брой български блогове е далеч по-голям – вероятно над 10-15 000. Дори ако се вземат предвид само някои от по-големите подобни услуги у нас, бройката приближава 8000. Редовно осъвременяваните сред всички тях обаче, са по-скоро няколко стотици. Не е известно и колко българи използват услугите на международни сайтове като [bbgger.com](#).

Заради ранния етап, в който все пак се намира създаването на уеблогове в България, с малки изключения всички те принадлежат на частни лица. Медии и компаниите, които имат собствен блог, се броят на пръсти. Държавните институции изобщо не се възползват от този начин за комуникиране. Ето защо засега все още

не възникват характерните за САЩ проблеми с дефиницията, свободата на словото, правата и задълженията на блогърите и др. Потенциалът им като инструмент, помагач на бизнеса, също не се разпознава. Все пак важни елементи като гражданския журнализъм онлайн например бавно, но сигурно си пробиват път.

ОНЛАЙН ЗАСТЪПНИЧЕСТВО

След като *е-България 2005* представи общ преглед на онлайн застъпничеството в България, в *е-България 2006* се акцентира върху един от успешните примери за развитие от чисто виртуална общност към реална активност и помощ на обществото.

През октомври 2002 г. част от редовните посетители на форум „Бъгеци майки“ в [dir.bg](#) (съществуващ от 2001 г.) решават да създадат интернет страница, в която да обоб-

ТАБЛИЦА 9. РЕГИСТРИРАНИ ПОТРЕБИТЕЛИ НА НЯКОИ БЛОГОВЕ В БЪЛГАРИЯ:

	Брой
Bg.bg	1826
bbghub.org	416
Bog.net	1414
bg.dir.bg	4311

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

щават и систематизират полезната информация от дискусиите в клуба, както и да публикуват материали, свързани с бременността, раждането и отглеждането на деца. Това е и първият български интернет портал, посветен изцяло на грижите за децата (www.bg-mamma.com). Техническите проблеми на клубовете на dir.bg стават повод за създаване на форум bg-mamma.com. Минава повече от половин година, преди той да заработи активно и независимо от форума на dir.bg. Към юни 2006 г. съдържа над 1670 милиона мнения, разпределени в 65 770 теми, а регистрираните потребители са над 21 000. Аудиторията на сайта е строго специфична – над 95 % жени, от които 98 % очакват или вече имат дете. Ежедневно сайтът се посещава от над 4000 уникални посетители, а форумите към сайта реализират над 25 000 уникални посещения дневно.

Сайтът се обновява и допълва непрекъснато въз основа на авторски статии на специалисти в различни области, преводни материали, систематизиране на информацията от дискусиите във форума. В него могат да се намерят над 900 статии с информация за предлагани на пазара стоки и услуги, за лекари и болници, млечни кухни, детски ясли и градини, както и богат именник с предложения за име на дете, тематични фотогалерии. Сайтът предлага не само поредното техническо проследяване на бременността, раждането и майчинството, но и мнения и споделен опит на стотици майки, техните оценки за продукти, болници и специалисти.

На 20 май 2004 г. към сайта е открит и онлайн магазин ДаНет (<http://shop.danet.bg>) с амбициозната идея в него да се предлага всичко необходимо за бременната жена, майката и детето. В него са представени продукти на над 40 водещи фирми – производители/търговски марки и над 10 книгоиздателски къщи.

В края на м. октомври 2003 г. сайтът bg-mamma.com е удостоен с наградата на публиката в Петото юбилейно издание на престижния конкурс за Български сайт – БГ Сайт 2003. В конкурса БГ Сайт 2004 bg-mamma.com получава две втори награди – на журито и на пуб-

ликата, а онлайн магазинът към сайта печели второ място в категория „Електронна търговия“.

Всичко това постепенно излиза от границите на виртуалното пространство. Освен реалните срещи на потребителите, свързани с общи интереси или близко местожителство, няколко инициативи придобиват дълготраен характер и привличат общественото внимание.

От месец юни 2004 г. със съдействието на експерти от генетичните лаборатории към Майчин дом – София, сайтът започва кампания за превенция на наследствено предавани заболявания чрез предоставяне на информация за генетичните болести, генетичните рискове, изследванията, които се провеждат у нас, възможностите за диагностика на генетични дефекти по време на бременността, възможностите за предотвратяване на генетични дефекти, за лечение и т.н.

КАПЕ 2. ОТ ВИРТУАЛНОСТ КЪМ ПРОМЕНЕНА РЕАЛНОСТ: ИНИЦИАТИВИ НА BG-MAMMA.COM

През 2004 г. във форумите спонтанно възниква идеята майки да помагат на деца, лишени от родителска грижа. Редовните посещения на сиропиталища и акциите за събиране на материали и средства за децата налагат регистрирането на юридическо лице и така се появява **фондация „Движение на българските майки“** – организация с нестопанска цел за общественополезна дейност със съдебна регистрация от 1.02.2005 г., фирмено дело 843/2005. Стремелът и на учредителите, и на доброволците към фондацията е да се работи за преодоляване на социалната изолация на децата в домовете и зависимостта им от институцията. Затова голяма част от проектите и инициативите са свързани с осигуряване на социални контакти, помощ при развиването на умения и таланти, които да бъдат обществено представени, и осигуряване на възможности за по-често организирано излизане на децата извън границите на домовете, което да им даде информация и самочувствие. От самото начало на съществуването си фондация „Движение на българските майки“ оказва помощ и на лица, отгледани в домове за деца, лишени от родителски грижи, но вече напуснали поради навършване на пълнолетие. В тази група попадат и самотни майки, на които се предоставя безвъзмездна материална помощ, помага им се при търсене и намиране на работа и при проблеми, възникнали при отглеждането на децата им. Една от областите, в които предстои да бъдат насочени усилията, е облекчаване на процедурите по осиновяване и предоставяне на приемни грижи на децата, които растат без родители. Сред целите на фондацията е да извършва контрол и наблюдение на специализираните институции, провеждащи държавната политика в областта на закрилата на децата.

Организация на родителите на деца с увреждания – във форума са привлечени специалисти, които осигуряват безплатни онлайн консултации по специфични проблеми. В рамките на тази организация са сформирани клубове според спецификата на заболяването. В процес е създаването на регистър на нуждаещите се деца, за да се координират търсенето на дарители и разпределянето на възможностите за помощ.

Неформална организация на самотните родители – осигуряват се правни консултации, емоционална, психологическа и физическа подкрепа.

„Пълна къща“ – клуб на многодетните родители към асоциация „Родители“.

Акция „За 300 българчета повече“ с цел популяризиране на приема на фолиева киселина като пренатална превенция на малформацията *spina bifida*, която годишно засяга около 300 бебета в България.

Протест срещу държавната политика за насърчаване на раждаемостта и механизма на определяне на размера на обезщетението за майчинство и детските надбавки – проведен е пред сградата на Народното събрание на 1.06.2006 г. Връчено е отворено писмо заедно с повече от 13 000 подписа, събрани в цялата страна в подкрепа на протеста. Проведеният в Пловдив паралелен протест е определен от областния управител като справедлив.

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

6. Обобщена оценка и насоки за развитие

Обобщеният индекс е-общество през целия период от 2001 до 2006 г. има най-ниски стойности. Три са структуроопределящите фактори, които ограничават последващия растеж в съставните показатели – застаряващото население, в което пенсионерите са практически изключени с около 1-2 % потребление на интернет, слаборазвитите и изостанали райони, в които има проблеми дори с електричеството и телефона, и етническото цифрово разделение.

В програмите по структурите фондове за развитие на изостаналите райони следва да се включи елемент за подобряване на инфраструктурата за е-достъп.

Въпреки че 2005 г. отбелязва подобрение в достъпността до интернет сред етническите малцинства, те продължават да бъдат практически изключени от интернет и ползването на компютри. През 2005 г. 5 % от ромите и 7 % от турците са ползвали интернет срещу съответно 2,5 % и 5 % през 2004 г. Единствено работещото решение за преодоляване на цифровата и друга социална изолация на етническите малцинства е през образованието. *Е-България 2005* показва⁴⁹, че разделението при ползването на интернет при етническите малцинства се обяснява най-вече с неравностойния им достъп до технологиите в училищата (и, разбира се, от самото неходене на училище) спрямо българските деца. За сравнение достъпът до интернет в клубове практически не зависи от етническата принадлежност на детето, а разликата в навлизането на компютрите в домакинствата не се обяснява с етническата променливост, а по-скоро с икономически причини. Механизмът на компютризация на училищата през 2005 г. реално ще се отрази в чувствително подобряване

на показателя достъпност до технологии и интернет сред етническите малцинства в *е-България 2007*.

Ниско е навлизането на новите технологии и сред хората в неравностойно положение и особено сред хората със зрителни затруднения. Необходимо е **активна** правителствена **политика**, която да **гарантира социалната включеност** на тези групи в **информационното общество** чрез финансиране на достъпно съдържание, **съобразяване на сайтовете** на публичните институции **със стандартите за достъпност**⁵⁰ и включването в обсега на корпоративната социална отговорност и изискването корпоративните сайтове да бъдат съобразени с тези изисквания.

Деца са **ключовият фактор**, който обяснява бързото навлизане на компютрите в домакинствата след 2002 и 2003 г. **Улесняващите фактори** за това решение са **възможностите за лизингово купуване на компютри и спестените пари за интернет клубове и кафенета**, а движещата мотивация е инвестиция в бъдещето на децата, развитие на техните способности и умения.

Бързото навлизане на цифровите апарати и мобилните телефони с камери улесни създаването на лични страници и профили в многобройните сайтове за запознанства от страна на маломалките и непълнолетните. Този тип страници със съпътстващите услуги, платими чрез изпращане на по-скъпи SMS, създаде не само госта печеливш бизнес, но и условия за злоупотреби с лична информация и насилие над децата. **Ето защо от изключително значение е обществото, бизнес асоциациите и държавата да синхронизират действията си за осигуряване на безопасен интернет за децата.**

КАПЕ 3. АНГАЖИРАНЕ НА ОБЩЕСТВОТО ЗА ЗАЩИТА НА ДЕЦАТА

След бума на създаване на горещи линии за подаване на сигнали онлайн и по телефон за корупция през последните години започна разкриването на горещи линии за защита на децата в интернет.

Докато горещите линии за корупция се създават от държавни институции (МВР, Министерство на финансите, агенция „Митници“ и като изключение от правилото – антикорупционният портал на *Коалиция 2000* www.anticorruption.bg), при горещите линии за защита на децата е върно по-скоро обратното. Държавната агенция за закрила на детето е единствената държавна институция, която поддържа на сайта си онлайн форма за подаване на сигнали за сексуална експлоатация на деца (<http://www.stopch.sac.government.bg/>).

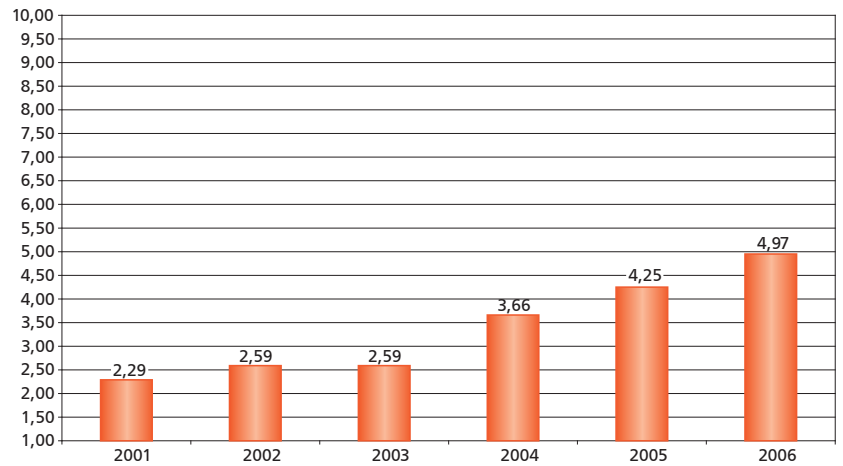
Сред медиите телевизия Би Ти Ви поддържа на сайта си онлайн форма за подаване на сигнали за насилие срещу деца. Подобни сигнали се приемат и на сайта на Сдружение „Детство без сълзи“ – <http://www.detstobezazl.org/>. Сигнали за детска порнография в интернет вече могат да се подават и на адреса на горещата линия за борба с незаконно и вредно съдържание в интернет – <http://web112.net>, както и на страницата на асоциация „Антидетска порнография“, създадена от собствениците на български порносайтове, за които това е начин да се предпазят от вече строго наказваното от закона разпространяване на порнографски материали с непълнолетни. Необходимо е последващо включване в обхвата на противодействието и вредното и незаконно съдържание, включително рекламите, разпространявано по телевизиите, както и предоставянето на еротични услуги по „розовите телефони“ и чрез MMS или SMS с добавена стойност.

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

⁴⁹ Вж. фигура 34 и анализа на с. 37-38 в същото издание.

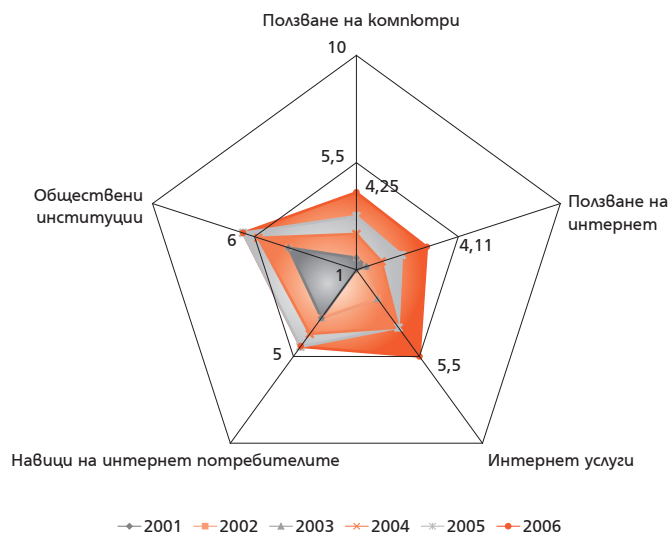
⁵⁰ Вж. например: <http://www.w3.org/WAI/> Европейският парламент прие и социална резолюция във връзка с необходимостта да се спазват стандартите за достъпност от страните – членки на Общността: European Parliament resolution on the Commission communication eEurope 2002: Accessibility of Public Web Sites and their Content (COM(2001) 529 – C5-0074/2002 – 2002/2032(CO5)).

ФИГУРА 21. ДИНАМИКА НА ИНДЕКСА Е-ОБЩЕСТВО (2001 – 2006 Г.)

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

ФИГУРА 22. ДИНАМИКА НА ИНДЕКСА Е-ОБЩЕСТВО ПО КОМПОНЕНТИ (2001 – 2006 Г.)

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

Е-ОБРАЗОВАНИЕ

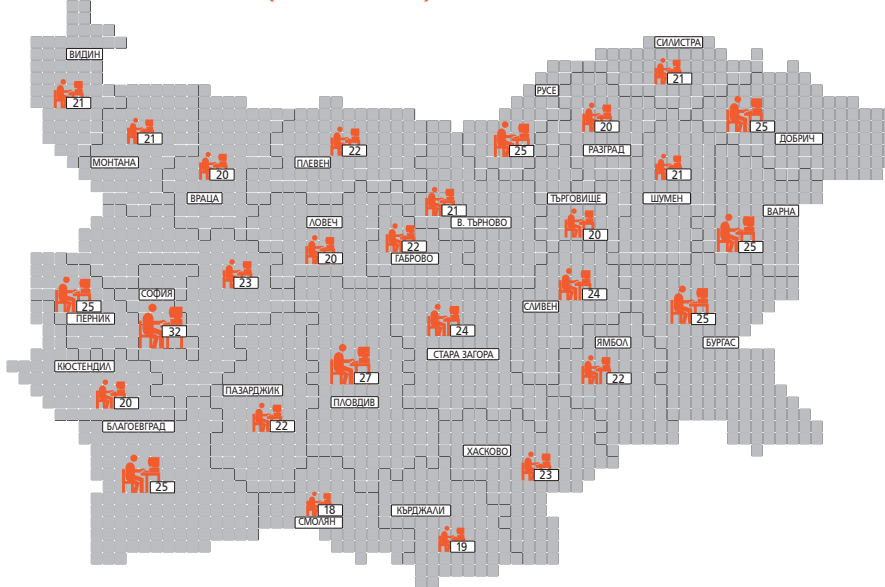
Понятието *e*-образование обхваща осигуреността с компютри, достъпа до интернет в училищата и университетите, присъствието им в учебното пространство, употребата на ИКТ от учениците и студентите и по-общо използването на новите технологии в полза на продължаващото обучение през целия живот. Текущата 2006 г. за първи път отбелязва чувствително подобрение по отношение на една от най-критикуваните области във всички доклади *e*-България от 2002 до 2005 г. Въпреки проведените обучения на учители и конкурси за разработване на електронно съдържание, най-рисковият фактор за бъдещето развитие в тази област остават квалификацията и подготвеността на учителите да използват интегрирано новите ИКТ в процеса на обучение.

1. Достъп на учениците до компютри

Към юни 2006 г. средните училища в България разполагат общо с около 38 000 бр. компютри⁵¹. Разпределението на осигуреността с компютри в териториален план все още е неравномерно, макар че МТС и АРСИКТ целеново разпределяха компютрите на по-нуждаещите се училища, стремейки се да подобрят съотношението брой ученици на един компютър. Максималният брой нови компютри, раздадени на училище, е 24 при средно 9,5 за страната. Този подход по същество е социално ориентиран, мотивиран от необходимостта всяко училище да има компютри, а не толкова от желанието да се предостави повече компютърно време на тези, които вече могат да ползват компютрите, и е оправдан с липсата на друга реалистична финансова възможност по-малките училища да се компютризират. В същото време се оказва, че много от по-малките училища в по-слабо развити райони първоначално нямаха административен и технологичен капацитет да пуснат веднага в експлоатация новополучените компютри. Навлизането на новите компютри постави и въпроса за технологията на бракуване на старите и неработещи компютри⁵², особено в светлината на необходимостта на екологосъобразно освобождаване от непотребния хардуер. Всички институции, заинтересовани от този въпрос, трябва спешно да изградят подобен механизъм и да дадат положителен пример – особено в контекста на дискусиите, породени от прибръзаното и недостатъчно обсъдено с бизнеса въвеждане на екотакси именно на продукти на електрониката.

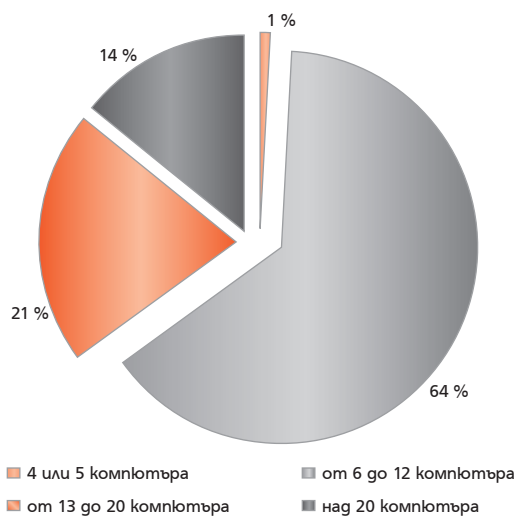
Осигуреността с компютри, измерена чрез индикатора „Брой ученици на един компютър“ (уч./к.) на равнище област, е равномерна, но със сериозни разлики по отношение на отделните

ФИГУРА 23. БРОЙ УЧЕНИЦИ НА ЕДИН КОМПЮТЪР ОТ ПОКОЛЕНИЕ НАД PENTIUM III (ПО ОБЛАСТИ)⁵³

Източник: ДАИТС, 2006.

ФИГУРА 24. РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА УЧИЛИЩАТА ПО БРОЙ КОМПЮТРИ В УЧИЛИЩЕ

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

училища. Най-добре по този показател са областите Смолян, Кърджали, Търговище и Кюстендил (пог 20 уч./к.), а най-зле са София (32 уч./к.)

и Пловдив (27 уч./к.), при средно за страната 24 ученици на компютър⁵⁴. Най-добре по този показател се класират Лясково, Веграре и Ковачевци

⁵¹ Отбелязваният напредък в компютризацията на училищата, макар и твърде закъснял, се дължи основно на голямата инвестиция в хардуер през 2005 г., направена по програмата „България, обявена от министъра на транспорта и съобщенията в предизборното правителство.“

⁵² По експертни оценки на Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ – около 16 000 компютъра от клас под Pentium III.

⁵³ Диапазонът на изменение на индикатора на равнище училище в съответните области е най-голям в София, Пловдив и Бургас.

⁵⁴ Това до голяма степен се дължи на различната степен на натовареност на училищата и компютърните кабинети: в по-големите градове обучението е на две смени, докато в по-малките, обезлюдяващи се и с малък среден брой ученици в училище – в една смяна, което довежда до по-голям свободен компютърен ресурс за ползване.

(пог 6 уч./к.), докато най-зле са Сопот, Генерал Тошево и Долни Чифлик (над 35 уч./к.). С най-много компютри са оборудвани математическите гимназии в Пловдив и Варна (над 60 компютъра) при средно за страната 13 компютъра⁵⁵ в училище и минимално количество – 4 компютъра. Може би най-голямата единична доставка на компютри в образователна институция беше направена в Националния дворец на децата (над 180 компютъра), но поради разпръснатостта на териториалните му поделения в повечето регионални центрове има само по няколко компютъра, които се ползват за широк кръг цели, вкл. и административни.

В училищата от т.нар. трета вълна на компютризация (1763 на брой) компютрите бяха свързани в локална мрежа, а за около 800 училища от предишните две вълни беше купено оборудване. С известни уговорки може да се твърди, че към юни 2006 г. почти всички български училища вече разполагат с компютърни мрежи.

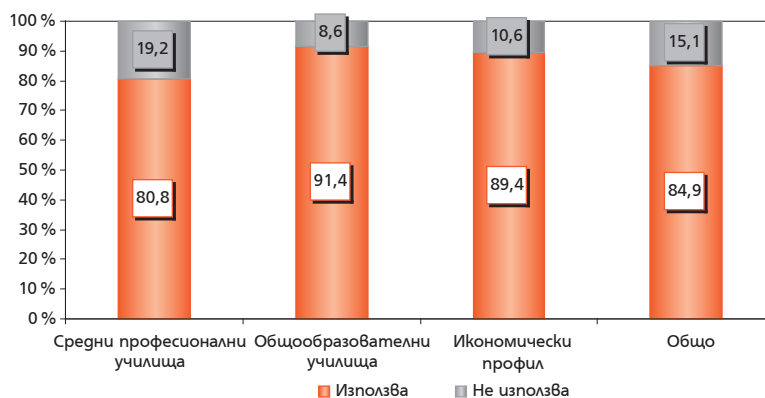
Като цяло е създадена обективна възможност учениците да ползват компютър, но тя невинаги се оползотворява по различни причини – от липса на квалифицирани учители, които да преподават с помощта на компютрите, необходимостта някой да отговаря за техниката и евентуални липси и неизправности и т.н., до пренатовареността на някои компютърни кабинети. Има случаи, в които родителите със съгласието на училищните ръководства плащат на външни лектори да занимават децата им с компютри. Все повече ученици разчитат на достъп до компютър извън училище – у дома, в интернет зали и др. Според изследване, проведено от Центъра за контрол и оценка на качеството на образованието (ЦКОКО) при Министерството на образованието и науката през януари 2006 г. сред 900 ученици от 11 клас, 58,53 % от анкетираните са отговорили, че имат компютър вкъщи. Оказва се, че най-висок е дялът на учениците от Пловдив, които имат домашни компютри, а най-нисък – за София-град.

В специално изследване, проведено от Витоша Рисърч сред учениците над 10. клас, повече от 80 % от тях посочват, че използват интернет. В същото време дялът на използващите интернет в отделните типове училища е почти еднакъв, което отхвърля тезата, че интернет достъпът се определя от вида и престижността на училището. Новите технологии представляват по-скоро задължителен, отколкото „луксозен“ елемент в общуването на младите хора.

Голям е дялът на учениците, използващи компютри на други места. Според данни от изследването на ЦКОКО 82,5 % от анкетираните са отговорили положително на въпроса дали са работили с компютър преди часовете по информатика и информационни технологии. Резултатите от анкетата дават информация и за това, до каква степен учениците имат достъп до компютърните кабинети в училищата в часовете по информатика и информационни технологии. На въпроса дали при провеждането на часовете по тези дисциплини са имали достъп до компютър 91,5 % от учениците са отговорили положително⁵⁶. Компютрите обаче се използват твърде слабо по други предмети.

Дори в края на изпълняваната тригодишна стратегия за въвеждане на ИКТ (т.е. при направени инвестиции в пълния планиран обем) в училищата не се предвижда съотношението ученици на компютър да падне под 12:1, което означава, че учениците ще имат възможност да ползват компютър не повече от 2-3 часа седмично в училище. Ето защо домашният компютър ще се превърне в препоръчителен атрибут, ако детето иска пълноценно да ползва електронните уроци. Такава е и световната практика, като в повечето страни в училище се наблюдава на мултимедийните комплекти (проектор и лаптоп, управлявани от учителя), а работата с компютър ученикът извършва преимуществено в къщи – подготвя си домашни, търси допълнителна информация в Интернет, решава тестове за самоподготовка и др. Този факт налага преосмислянето за безплатния достъп до електронното учебното съдържание само от училищната мрежа (каквито варианти се дискутираха публично в медиите), а и от домашните компютри на учениците.

ФИГУРА 25. ДЯЛ НА УЧЕНИЦИТЕ, ИЗПОЛЗВАЩИ ИНТЕРНЕТ (%)

Източник: Витоша Рисърч, 2006.

База: N = 1000 ученици над 15 години.

⁵⁵ От поколение над Pentium III.

⁵⁶ Това е действително необходимо уточнение, тъй като дори в сферата на висшето образование се случва студентите да си вземат изпити по компютърно свързани дисциплини без нито веднъж да са имали възможност да работят самостоятелно в кабинетите с компютри.

2. Осигуреност със софтуер

Всички нови компютри са оборудвани с операционни системи и офис пакети на Майкрософт, както и с анти-вирусен софтуер. Според МОН, в рамките на действащото споразумение на правителството и Майкрософт, всички учители и университетски преподаватели имат право да ползват безплатно софтуера на Майкрософт на домашните си компютри (това прави около 78 000 лицензи). Механизмът обаче на ползване на това право не е много добре изяснен и на практика не се отчита от оценките за размера на софтуерното пиратство на ВА.

Използват се и редица други лицензирани софтуерни пакети със специално предназначение като **ddy+ + Electrical** за изчертаване на електротехнически схеми; **Кеп-рск** и разнообразен софтуер за чуждоезиково обучение. В някои училища се използва и нелицензиран софтуер като например: **Macromedia Flash**; **Camtweaver**; **AutoCAD**; **Adobe Photoshop** **CorelDraw**.

Джунър Ачийвмънт България предлага четири виртуални програми за развитие на предприемаческите умения на ученици от системата на средното образование в страната (Бизнес етика⁵⁷, Симулация „Виртуално предприятие“, Титан⁵⁸ и Туристически бизнес⁵⁹). Те включват около 120 класа от предимно професионални гимназии в областта на икономиката и туризма от 35 населени места.

Всички училища получават и програмни продукти с образователна ориентация – „Електронна енциклопедия“, „История на България“ и „Словник Експерт“, както и лицензи за достъп до електронния научнообразователен и познавателен интернет портал

„Знам.бг“. Проведена е обществена поръчка за разработване на електронно учебно съдържание по почти всички предмети за 9-12 клас, като до края на 2006 г. ще бъдат открити процедурите за предметите от 5 до 8 клас. Проведена е и обществена поръчка за създаване на национален образователен портал⁶⁰, като се спазват изискванията на концепцията за електронното обучение. Все още обаче, като че ли се върви само по пътеката на „електронизация“ на вече съществуващо съдържание и методика, но не и към фундаментална промяна в преподаването с оглед новите технологии, глобализацията и социално-икономическото развитие.

От учебната 2006/2007 г. се въвежда задължително изучаване на предмет „Информационни технологии“ в прогимназията. Досега той беше задължителен едва в гимназиалния курс.

Спорадично е въвеждането на Линукс и **Office.org** в средните училища. Социално отговорното поведение на МОН в този случай би трябвало да се изразява в препоръка към учителите да обучават по иначе платформено независимата програма за часовете по информационни технологии, използвайки както **Microsoft Office**, така и **Office.org**, а също да показват на учениците различни операционни системи и т.н. Пълното обучение в работа със софтуер с отворен код показва, че то се възприема добре от учениците, а сравняването на функционалните особености на различните софтуерни пакети помага за по-добро усвояване на необходимите ИТ умения. Положителна практика в това отношение има в Интернет общество – България, които насочват вниманието си към домовете

за отглеждане и възпитание на деца лишени от родителски грижи (напр. в гр. Враца и гр. Роман през 2006 г.)⁶¹.

3. Електронно съдържание

Центърът „Информационни технологии в образованието“⁶² към МОН през четвъртото тримесечие на 2005 г. направи преглед на съществуващото електронно учебно съдържание, използвано в българските училища, което е създадено от учители и ученически колективи. Постъпили са 135 учебни материала с различно учебно съдържание от 55 училища от цялата страна (в т.ч. и от професионалните училища), сред които от Бургас, Благоевград, Симитли, Разлог, Севлиево, Дряново, Лом, Белоградчик и др. Няма изпратени материали от училищата във Варна, Пловдив, Смолян, Кърджали, Асеновград, Петрич, което показва известна незаинтересованост, особено от ръководствата на училищата във Варна и Пловдив, където в много училища действително има сериозно по обем и качество електронно съдържание, направено от ученици. Постъпилите материали са създадени главно чрез програмните продукти **Power Point** в **MS Office** пакета и **Flash**. В редки случаи са използвани някои специализирани програмни продукти и липсва интерактивна функционалност.

Значително по-качествени разработки бяха показани на изложението БАИТ ЕКСПО 2005. Демонстрираните качествени авторски продукти с интерактивно учебно съдържание са изготвени от специализирани фирми и колективи на Сирма Медия, Егимит, Дигакта Консулт, Мина-М, Релакса и др. В страната има продукти и уроци

⁵⁷ Протомун: <http://gbe.ja.org:8080/operation/index.jsp>. Официалният адрес ще бъде <http://www.ja-global.org>.

⁵⁸ <http://titan.ja.org>

⁵⁹ <http://www.ttbiz.org>

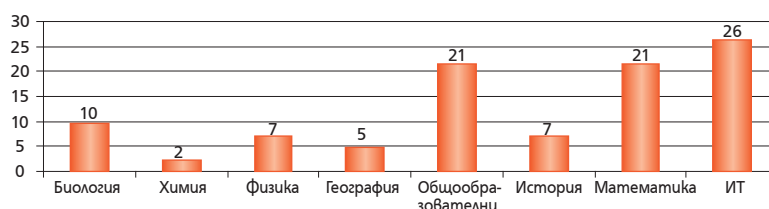
⁶⁰ Този портал все още не е демонстриран публично, а порталът www.e-edu.bg от самото си начало е обект на сериозни обществени критики

⁶¹ <http://www.foss.bg/orphanage>

⁶² Съществуването на този център е симптоматично за състоянието на непрекъснати реформи в Министерството на образованието и науката. Той се институционализираше повече от година и просъществува няколко месеца, като функциите му след това бяха поети от дирекция „Информационни и комуникационни технологии в образованието“ в МОН съгласно новия устройствен правилник, приет с ПМС 148 от 19.06.2006 г.

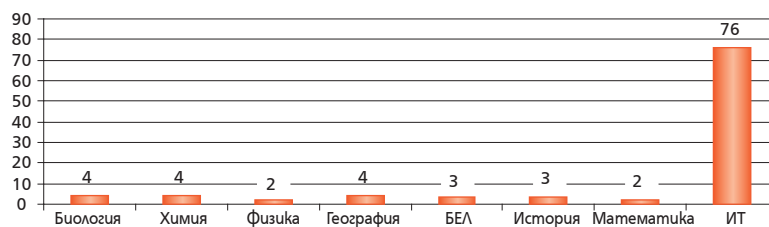
с подобно качество, създадени изцяло от ученически колективи (например в рамките на националните състезания по физика и астрономия), но все още се уточнява механизма, по който всички качествени разработки могат да бъдат качени от МОН в бъдещия национален образователен портал, както и въпроса за съответните авторски права за ползването им от всички ученици.

Фигура 26. ЕЛЕКТРОННО СЪДЪРЖАНИЕ, РАЗРАБОТЕНО ОТ УЧЕНИЦИ, ПО ПРЕДМЕТИ В ПРОГИМНАЗИЯТА (%)

Източник: Министерство на образованието и науката, 2006.

Фигура 27. ЕЛЕКТРОННО СЪДЪРЖАНИЕ, РАЗРАБОТЕНО ОТ УЧЕНИЦИ, ПО ПРЕДМЕТИ В ГИМНАЗИИТЕ

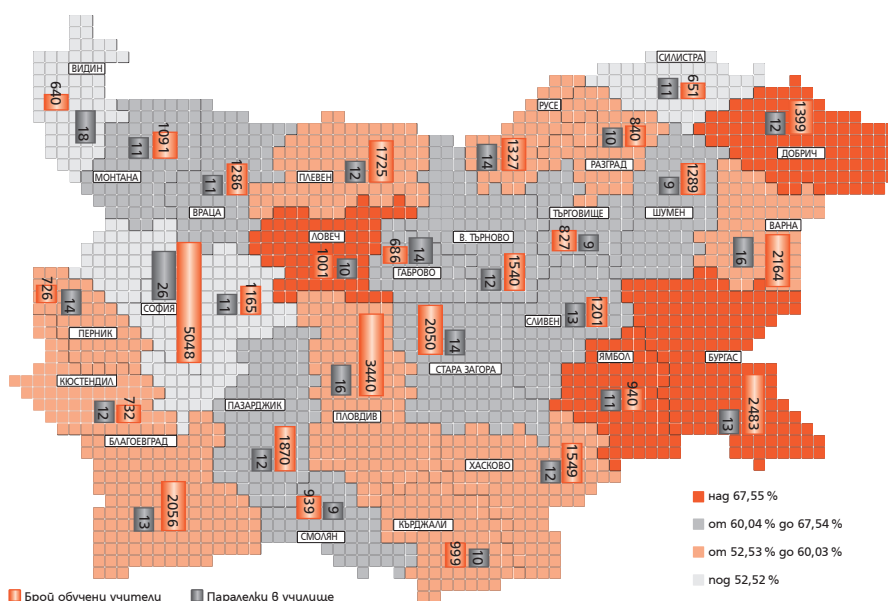

Източник: Министерство на образованието и науката, 2006.

4. Обучение на учители

Една от областите с най-големи потребности за обучение от 2001 г. досега е компютърната грамотност и квалификация на учителите, които преподават дисциплини, различни от информатика и информационни технологии. През 2005 г. започна изпълнението на голям проект за подготовка на преподавателския състав за въвеждане и използване на ИКТ в образованието. Първоначално бяха обучени 3065 ръководители на компютърни кабинети от всички училища и 992 инструктори от различни професионални области. Инструкторите от своя страна проведоха обучение на около 40 000 учители, преподаващи различни учебни дисциплини. Очаква се през 2006 г. да приключи обучението на учителите по базови компютърни умения, като уменията на част от тях ще бъдат проверени от независими оценители, стъпвайки на международно признати сертификати за компютърна грамотност. Обикновено един курс се провежда с 10 учители.

Фигура 28. ОБУЧЕНИЕ В БАЗОВИ И СПЕЦИФИЧНИ КОМПЮТЪРНИ УМЕНИЯ (2005 – МАРТ 2006 Г.)

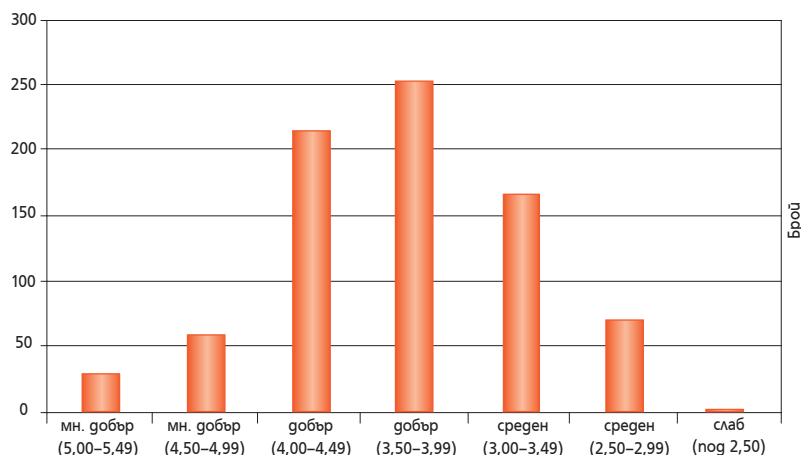
Източник: Министерство на образованието и науката, 2006.

5. Познания на учениците

Анализът на познанията на учениците по ИКТ е осъществен въз основа на резултатите от специално проведено изследване за оценка на степента на овладяване на базовите компютърни умения на учениците в 11. клас. Оценени са знанията на учениците по отношение на учебното съдържание по информатика и информационни технологии от 9. и 10. клас. Анализът е извършен без предварително уведомяване и специална подготовка за теста. Оценките, получени от учениците, са в интервала 2,47 – 5,47 (по шестобална скала).

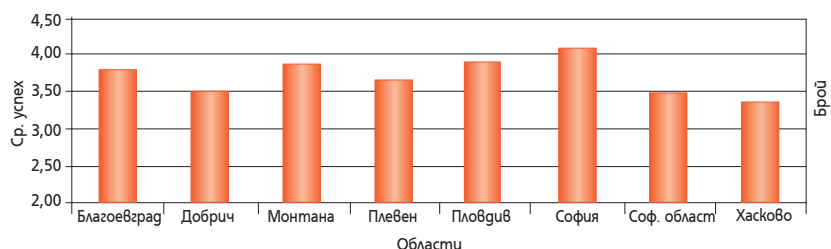
Най-много ученици са получили оценки между 3,50 и 4,00. Получена е една слаба оценка и не е регистрирана нито една отлична оценка. Няма съществени различия в познанията на учениците за отделните области. Най-висок среден успех са получили учениците от София-град (4,09), Пловдив (3,91) и Монтана (3,88). Най-нисък среден успех имат учениците от област Хасково (3,36) и от София-област (3,48).

ФИГУРА 29. РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА УЧЕНИЦИТЕ ПО УСПЕХ (БРОЙ)

Източник: Министерство на образованието и науката, 2006.

ФИГУРА 30. СРЕДЕН УСПЕХ ПО ОБЛАСТИ

Източник: Министерство на образованието и науката, 2006.

6. Интернет свързаност

Училището е третото по популярност място, където се осъществява достъп до интернет. Освен чисто технически, причините за това могат да се търсят и в достъпа до съдържание, който в много училища е ограничен или се контролира. Класацията се води от интернет клубовете и домовете, където около половината от учениците осъществяват достъп до мрежата. Като цяло по-добро компютърно осигуряване има в общообразователните училища и гимназиите с икономически

ТАБЛИЦА 10. МЕСТА ЗА ДОСТЪП ДО ИНТЕРНЕТ (%)

	Населено място		Общо
	София	извън София	
Вкъщи	65,5	42,5	48,9
При приятели, роднини	29,4	23,6	25,2
В училище	46,0	36,6	39,2
В библиотеки, телецентрове, читалища	2,1	2,4	2,4
В интернет кафенета, клубове	46,4	63,2	58,5
На друго място	2,6	2,0	2,1
Не знае – Не отговорил	0,0	0,2	0,1

Източник: Витоша Рисърч, 2005.

профил, където дялът на интернет потреблението е значително по-голям, отколкото в професионалните технически училища.

За над две трети от всички респонденти интернет е източник на безплатна музика и най-общо на забавления. Почти същият е дялът на потребителите, използващи безплатните сървъри, обмяна на програми и др. Въпреки това дялът на учениците, използващи информационните ресурси и за дейности, свързани с училище, е сравнително висок – един на всеки двама.

ТАБЛИЦА 11. ОСНОВНИ ДЕЙНОСТИ, ЗА КОИТО СЕ ИЗПОЛЗВА ИНТЕРНЕТ (%)

	Населено място		Общо
	София	извън София	
Игри, забавления	68,1	59,8	62,1
Теглене – слушане на музика	79,6	62,5	67,3
Теглене на филми	63,8	48,4	52,7
Дейности, свързани с училище	57,9	50,0	52,2
Пазаруване	6,8	5,4	5,8
Разговори (чат, дискуссионна група)	58,7	59,0	58,9
Търсене на информация и справки	71,5	59,6	62,9
Уебдизайн	12,8	9,4	10,4
Друго	3,0	3,7	3,5
Не знае – Не отговорил	0,0	0,3	0,2

Източник: Витоша Рисърч, 2005.

7 Стратегия за въвеждане на ИКТ в образованието

Важен етап в усилията за по-широкото разпространение на ИКТ в образованието и подобряване на съществуващата инфраструктура е разработената *Стратегия за въвеждане на ИКТ в средното образование*. През април 2006 г. Министерският съвет одобри актуализиран вариант на стратегията заедно с План за действие за въвеждане на ИКТ в българските училища и План за по-пълно обхващане на учениците в задължителна училищна възраст. Документите бяха последователно одобрени от Министерски съвет и Народно събрание. Актуализираният вариант на стратегията предвижда през 2006 г. да се изразходват 25 млн. лв., а през 2007 г. – около 75 млн. лв.

Разходите, предвидени за 2006 г., са насочени към: компютризация (8,2 млн. лв.), интернет свързаност на училищата (8,3 млн. лв.), обучение на учители (5 млн. лв.) и разработване на образователно съдържание (3,5 млн. лв.). Приоритетите при изпълнение на стратегията за същата година са:

- завършване обучението на учителите по придобиване на базови компютърни умения;

- обучение на всички учители от гимназиалния курс за използване и създаване на електронни учебни материали;
- обучение на директори за работа с електронно съдържание, за неговото проектиране и създаване и изграждане на мотивация у учителите за ползване на ИКТ в обучението;
- разработване или доставка на електронно учебно съдържание по общообразователните предмети и чуждоезиковото обучение в средното образование;
- адаптиране на нормативната база с цел въвеждане на ИКТ в преподаването по всички учебни предмети и мотивиране на учителите;
- мониторинг, управление и контрол на процеса на въвеждане на ИКТ в образованието;
- дооборудване на училищата с компютри, преносими мултимедийни комплекти и копирна техника;
- свързване към интернет и към националната образователна мрежа на още 2100 училища.

В рамките на 2007 г. стратегията предвижда разходите в размер на

около 75 млн. лв. да се разпределят по следния начин: компютризация – 40,2 млн. лв., интернет свързаност на училищата – 18,8 млн. лв., обучение на учители – 7,6 млн. лв., и разработване на образователно съдържание – 8,4 млн. лв.

В резултат на изпълнението на стратегията до края на 2007 г. се очаква да бъдат постигнати следните резултати:

- По отношение на компютризацията се очаква насищане с компютри на цялата система на началното и средното образование и постигане на съотношение 10 – 12 ученика на един компютър. Предвижда се също така осигуряване на преносими компютри, мултимедийни проектори и копирна техника.
- Действията по свързването с интернет ще доведат до осигуряване на всички училища с интернет и постепенно увеличаване на скоростта. Предвижда се още през 2006 г. със средства предвидени по стратегията да се осигури високоскоростен достъп (1 – 2 Mb/s) за всички съществуващи държавни и общински училища. Въпреки големият медийен и обществен отзвук,

свързан с проблемите около обжалването на проведените търгове за този достъп, не се очаква срив в системата, поради очакваното извънредно споразумение⁶³.

- Ориентацията на обучението и повишаването на квалификацията на учителите е към получаване на базови компютърни познания, към прилагане на ИКТ при преподаване по всички учебни предмети, към специализирано обучение на ръководителите на компютърни кабинети и към обучение за директорите на училищата за използване на ИКТ в управлението.

В стратегията се предвижда също да се предложат изменения в нормативната база, така че ИКТ да се въведе в преподаването на всички учебни предмети, както и изграждане на платформи за дистанционно обучение.

КАРЕ 4. ГОРЕЩА ЛИНИЯ В ПОДКРЕПА НА УЧИТЕЛИТЕ

За подпомагане дейността на учителите и ръководителите на компютърни кабинети в училищата на Република България стартира **ЕВК**. Създадена е организация и се поддържа ежедневно „горещ телефон“, който е на разположение на учителите в цялата страна от 9,00 до 17,00 часа с номер 02/873 50 21. Седем учители по информатика и информационни технологии от гр. София дават дежурства в този **ЕВК**. Те са подбрани след тест и събеседване още през юни 2005 г. Целта на групата е при възникване на проблем, свързан с хардуер или софтуер в някои от компютърните кабинети на училищата, отговорникът на съответния кабинет да може да се обади на този телефон и да получи компетентна помощ и информация от дежурния сътрудник. Конкретни въпроси и предложения, свързани с работата във всяко училище по изпълнението на Стратегията за въвеждане на ИКТ в българското средно образование, могат да се изпращат и във форума на сайта: <http://helpdeskmon.com> или на e-mail helpdesk@minedu.government.bg.

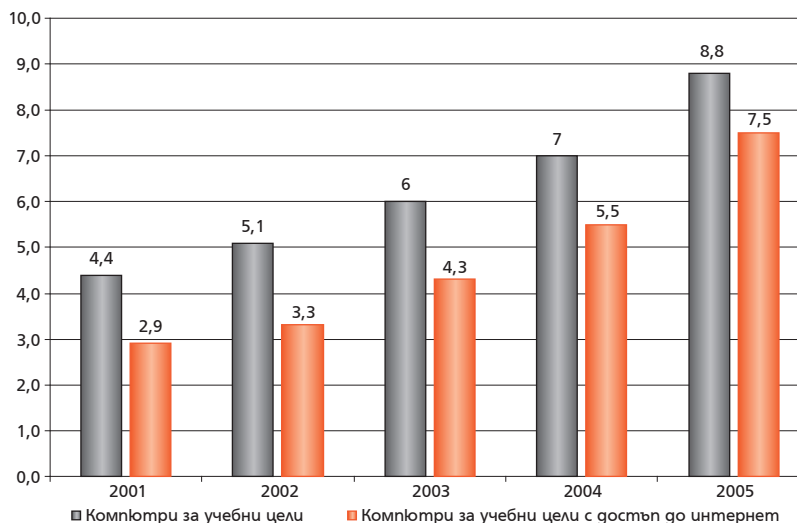
Източник: Министерство на образованието и науката, 2006.

8. ИКТ и университетите

Като цяло наличната компютърна техника за обучение на студенти и за работа на преподавателите се увеличава всяка година средно с около един компютър на 100 души редовни студенти. Практически студентите вече са онлайн, над 80 % от наличните компютри са свързани в интернет, използват се различни форми на дистанционно обучение и подпомагане на присъствените часове чрез новите ИКТ, мултимедия и специализиран уебинтерфейс. Както и през 2005 г., продължава да липсва информация за актуалното състояние на ИКТ осигуреността в системата на висшето образование в свободно достъпен формат и не е част от регулярния управленски процес.

Чрез проекта *i-Зле*, който се управлява от Държавната агенция за информационни технологии и съобщения, е осигурен достъп до интернет на студенти и служители по безжичен път в

ФИГУРА 31. БРОЙ КОМПЮТРИ НА 100 СТУДЕНТИ ОТ РЕДОВНА ФОРМА НА ОБУЧЕНИЕ В СИСТЕМАТА НА ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ

Източник: Образование в Република България, НСИ, 2006.

повечето сгради на университетите. Досега в мрежата са свързани 23 университета, включително филиалите

на Технически университет – София, в Сливен и Пловдив. До края на 2006 г. се очаква да бъдат покрити още 15 университета. За една година

⁶³ Това става по вече наложен модел за компенсиране на тъжителя, а „скандалът“ е по-скоро инструмент в договарянето на извънредното споразумение.

(юни 2005 – юни 2006 г.) са реализирани над 10 000 логвания в системата (средно едно ползване на ден), като средният обем на изтеглената информация е 6 МВ. Системата позволява Интернет роуминг между различните университети (т.е. студенти и преподаватели могат навсякъде в рамките на проекта да ползват локалните си име и парола), а през месеците юни и юли 2006 г. се извърши тестване на разширяването ѝ към подобни европейски проекти (например EM – www.eduroam.org), така че да се подискури мобилността на студенти и преподаватели.

През 2006 г. бе завършен планираният ъпгрейд на националната изследователска инфраструктура, свързваща 20 от най-големите университети в страната и почти всички институти на БАН, с магистрални линии със скорост 50 Mb/s (София – В.Търново и София – Варна), а всички останали са със скорост 10 или 100 Mb/s. В сегмента София-Пловдив се използва част от мрежата на държавната администрация.

През последните години все по-голямо значение придобива т.нар. продължаващо образование през целия живот. През 2005 г. се наблюдава запазване и леко намаление в дела на участниците в дистанционно образование, свързано с висшето образование, както и с професионалното образование и получаването на допълнителна квалификация въпреки нарасналата достъпност на тази форма на обучение.

9. Обобщена оценка и насоки за развитие

Текущата година за първи път отбелязва подобрение по отношение на един от най-критикуваните индикатори във всички доклади *е-България* от 2002 г. до 2005 г. Правителството в крайна сметка започна амбициозна програма по обучение на учителите в ИТ умения, практически осигури минималното ИТ оборудване във всяко училище, необходимо за задължителните часове по информационни и комуникационни технологии в прогимназията, и създаде условия за използването му и по други предмети. Образователната политика по отношение на ИТ уменията, макар и основателно критикувана за честата си изменчивост, заради отлагането на реалната социализация на учениците и пристрастността към операционни системи със затворен код, действително осигурява минималните умения, изисквани от съвременното общество. За да бъде обаче образователната политика наистина **модерна и ориентирана към бъдещето**, е необходима **радикална промяна в учебното съдържание и методиката на преподаване** не само в ИТ обучението, но и по класически предмети като български език и литература, история, география и математика.

Успешният модел на развитие на Българския виртуален университет (БВУ) може да се приложи и по отношение на средното образование. Вече функциониращият виртуален център за уеб-базиран учебни пособия към БВУ може да се използва и за уроците в средните училища без да се харчат допълнителни средства за разработка на специален софтуер.

Все още е рано да се правят категорични изводи за е-образованието до края на 2006 г. поради многото проекти, по които се работи. Сред тях са както изпълнението на обществената поръчка за национален образователен портал, така и за многобройните учебници в електронен вариант. Все пак неофициалните предварителни резултати по изпълнението на тези проекти дава основание за скептицизъм – електронните учебници са наистина елементарно дигитализирани печатни учебници с анимации, филмчета и друг илюстративен материал, фокусът е върху артистичния и технологичния дизайн, а не толкова върху човеко-машинния интерфейс и вече рутинизирани функционални умения на учениците при работата с интернет и компютри.

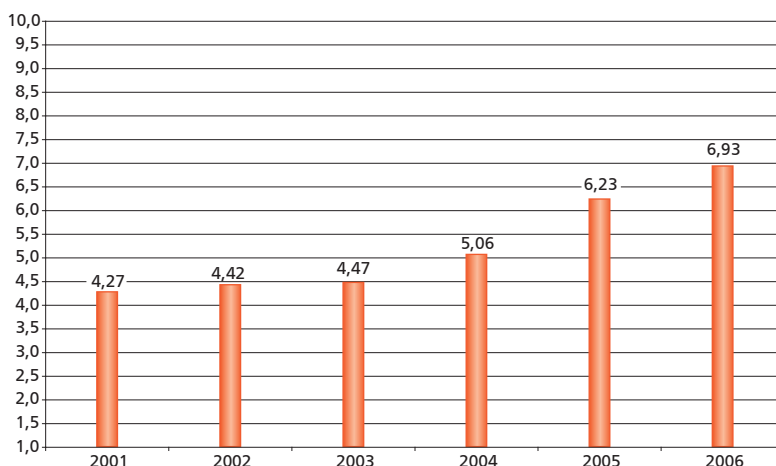
ТАБЛИЦА 12. ОБУЧЕНИЕ ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИВОТ

	ноември 2004 г.	октомври 2005 г.	прогноза за 2006 г.
Участие в дистанционни лекции и курсове, свързани с образованието ви в училище или университета	3,7	3,7	8,4
Участие в дистанционни лекции и курсове, свързани с работата ви или с дейности извън училище или университета	3,1	2,5	8,1
Участие в дистанционни лекции и курсове за преквалификация или повишаване на квалификацията ви в момента	2,3	1,4	7,7

Източник: Витоша Рисърч (15-65 години).

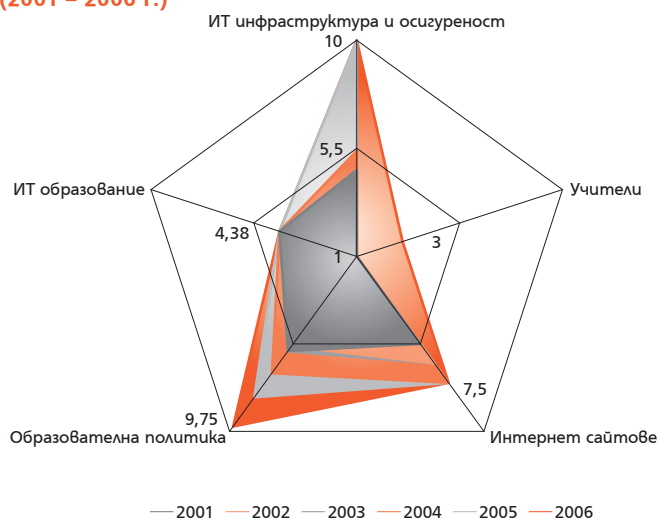
Ефектът от компютризацията на училищата (макар че е твърде рано за неговото обобщено оценяване) може да се измери в повишаването с 2-3 % на общата достъпност на учениците до компютри и интернет. Необходимо е въвеждането на по-прецизна методика на измерване ползваемостта на компютрите като например среден брой часове на седмица на ученик за самостоятелно ползване на компютър⁶⁴.

ФИГУРА 32. ДИНАМИКА НА ИНДЕКСА Е-ОБРАЗОВАНИЕ (2001 – 2006 Г.)

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

ФИГУРА 33. ДИНАМИКА НА ИНДЕКСА Е-ОБРАЗОВАНИЕ ПО КОМПОНЕНТИ (2001 – 2006 Г.)

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

⁶⁴ Подобни индикатори бяха предложени в *е-България 2005*, с. 35-37.

Понятието *e*-бизнес обхваща потенциалните възможности и реалното използване на ИКТ и интернет за покупко-продажби, обслужване на клиенти, сътрудничество с партньори, вътрешна и външна комуникация и интегриране на бизнес процесите в предприятието. Българските предприятия са вече сравнително добре оборудвани с компютри, с очаквано насищане на работните места с компютри, свързани към интернет през следващите една-две години. Стратегическите проблеми пред развитието на *e*-бизнеса произтичат от ниската технологична интензивност на икономиката ни и несъответствията в бизнес-процесите на партньорите във веригата на добавяне на стойност. Една от най-належащите дейности в областта на устойчивото подпомагане на *e*-бизнеса в страната ни от страна на държавата са пряко свързани с осигуряването на човешкия потенциал: схеми за финансиране на ИТ образование и обучение, както и разработването на ясна имиграционна стратегия за приемане на високообразовани имигранти.

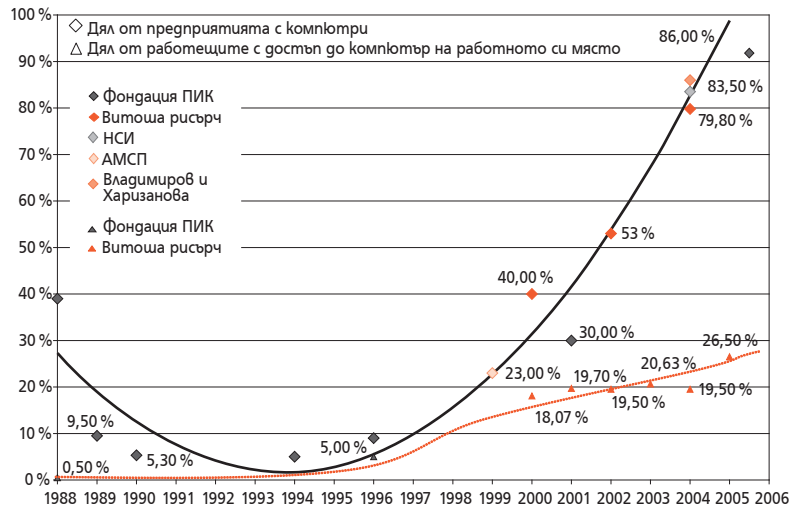
1 Компютризация на бизнеса

През 2006 г. практически всички предприятия в България притежават поне по един компютър. Изключенията са в сферата на микро (семеен) бизнес, който създава ниска добавена стойност, предоставя услуги или продава стоки локално, представлява по-скоро форма на самоапетост или е позициониран в слабо развити райони на страната. Процесът на навлизане на компютрите в предприятията в България е по-скоро еволюционен и административно обусловен, отколкото елемент от проактивна стратегия за повишаване на иновативността на предприятието.

Делът на заетите, които ползват компютър на работното си място, се увеличава с 6 % на годишна база (за периода 2000 – 2005 г.), но остава нехомогенно разпределен и на сравнително ниски нива – под 30 % за 2006 г. В около 60 % от предприятията компютрите улесняват предимно секретарските, деловодните и счетоводните дейности, докато едва в 10 % от предприятията се използват някакви автоматизирани системи за управление, производство или връзки с клиенти. Това развитие до голяма степен е предопределено от доминирането в страната на традиционните индустрии и специализацията в по-нискотехнологичните сегменти на високотехнологичните сектори в България⁶⁵. Българските предприятия все още не са се включили в международните производствени мрежи на знание, което изисква творческо използване на ИТ, а не употребата му за намаляване на производствените разходи.

На 93,5 % от компютрите в бизнеса са инсталирани операционни системи на Майкрософт, а 2,6 % използват Линукс⁶⁶. Пазарният дял на офиспакетите и приложенията при алтернативите с отворен код вече е около 15 %. Очакванията, че при първия позасилен натиск през 2005 и 2006 г. на

ФИГУРА 34. КОМПЮТРИЗАЦИЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯТА

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

правоохранителните органи спрямо използващите софтуер с проблемни лицензионни права ще се осъществи масова миграция към свободен софтуер, не се сбъднаха. Основните причини за трудната миграция гори в организации/отдели, в които съществува функционална възможност са неподготвеността на мениджърите за управление на промяната, която неминуемо съпътства подобна миграция, и липсата на атрактивно миграционно и постмиграционно обслужване от специализирани ИТ фирми. Друг сериозен възпиращ фактор е слабата позиция на т.нар. творчески сектори в икономиката на България (дизайнерство, архитектура, т.н.), които са по-склонни да търсят свобода на действието си гори по отношение на прилагания софтуер. Наличието на добре обучени програмисти в страната е потенциален източник на конкурентни предимства за фирмите, които биха желали да използват софтуер с отворен код.

Миграцията обикновено се реализира по три модела⁶⁷:

- *Големият Взрив.* За кратко време цялото предприятие преминава в режим на работа с новия софтуер. Негостатъците на този подход са рисковете от несъвместимост и загуба на данни, графични промени в работните навици на служителите и опортюнизъм от тяхна страна, загуба на работоспособност в първите няколко сегменти след миграцията. Друг проблем е свързан с необходимостта от едновременно обучение и сравнително голям и скъп постмиграционно консултиране.
- *Миграция на групи:* Различните отдели мигрират един по един с цел да се демонстрира бърз успех, да могат да се използват вече мигриралите служители като обучаващи и консултанти. Проблем в този подход е предположението, че мигрирането на отделите всъщност е ефективно мигриране и на ключови работни процеси, което много рядко се сбъдва. Така може да се окаже, че се създават повече трудности, отколкото при първия модел.

⁶⁵ България 2010: икономическите предизвикателства. Доклад за президента на Република България, С., 2005.

⁶⁶ Косвена оценка – дял от населението, използващо определена операционна система на компютъра на работното им място. Източник: Витоша Рисърч, м. януари 2006.

⁶⁷ Interchange of Data Between Administrations (IDA), Open Source Migration Guidelines, European Commission, October, 2003.

- *Един по един (хора или/и приложения).* Твърди се, че това е най-сигурният метод, който обаче е и най-бавен. Практически е неприменим в големи организации.

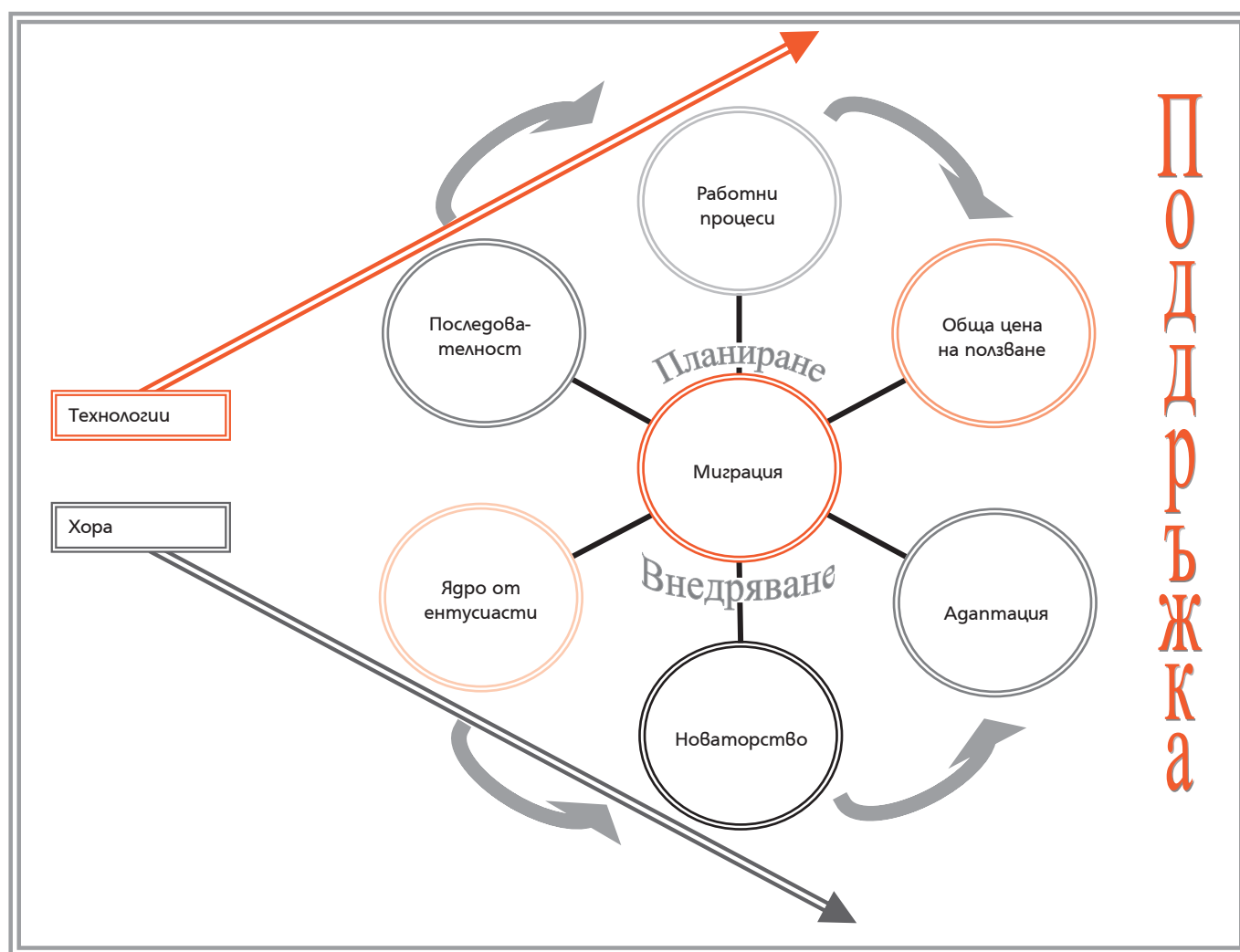
Ефективните миграции обикновено следват комбиниран подход: най-напред мигрират изцяло сървърите, след това браузърите и пощенските агенти и най-накрая офис-приложенията, като операционната система може да се запази, за да се гарантира една

позната среда на потребителите. Като застраховка може да се държи една работна станция по старата система, ако се наложи конвертиране на файлове или има друг проблем⁶⁸.

Внедряването на свободен софтуер обикновено се свързва с необходимостта от минимизиране на разходите. Не по-малко важна причина е новаторството, желанието да бъдеш в постоянно бета-състояние на непрекъснато развитие и усъ-

вършенстване. В България 64 % от предприятията, ползващи софтуер с отворен код, са иновативни. 17 % от иновативните предприятия ползват такъв софтуер (делът при фирмите, които не иновират, е 4,7 %) ⁶⁹. Корелацията между иновативност и ползване на свободен/с отворен код софтуер на фирмено равнище се потвърждава и в сравнителни международни изследвания на национално ниво, извършени от учени от Харвардския университет ⁷⁰.

Фигура 35. УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОМЯНАТА ПРИ МИГРАЦИЯ КЪМ СВОБОДЕН СОФТУЕР

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

⁶⁸ Петков, В., Е. Еленков, Отворена книга за свободния софтуер, Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, Версия 3, 2004.

⁶⁹ Витоша Рисърч, 2004.

⁷⁰ Casadesus-Masanell, R., and P. Ghemawat, Dynamic Mixed Duopoly: a Model Motivated by Linux vs. Windows, 2003.

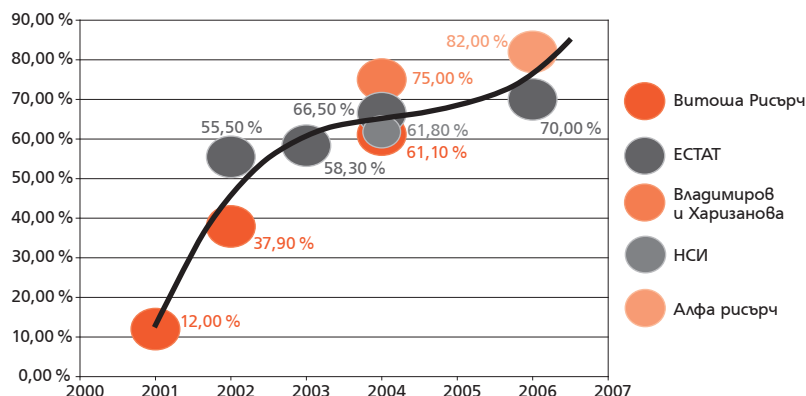
2 Използване на интернет в българските предприятия

Като правило всяко предприятие, което е оборудвало офиса си с компютри след 2000 г., има достъп до интернет. Изключение правят фирмите, за които купуването на компютър е мотивирано само от необходимостта за водене на складово-счетоводни записи и издаване на касови бележки през компютъра, при което режимът на използването му не налага свързването с интернет (служителите са заети с клиенти лице в лице). Ръстът на свързването с интернет през 2007 г. ще достигне тавана си от около 90 % от предприятията и 90 % от компютрите. Към януари 2006 г. са били свързани между 70 и 82 % от предприятията и 78 % от компютрите, като по този начин се дава възможност на 21 % до 30 % от заетите да работят с интернет на работното си място.

Сред хората, ползващи интернет на работното си място, съществуват големи различия в честотата и целите на използването му. Едва 2 % от работещите са изцяло онлайн, докато все още по-голямата част от хората – 11 %, използват инцидентно интернет в работата си – обикновено до час на ден, предимно за кореспонденция, музика и новини. Въпреки че има на разположение кратко време за работа в интернет, тази група хора се оказва по-активна от останалите (които ползват по-продължително време интернет) и вместила в него повече курсове чрез дистанционно обучение, свързани с работата им или за повишаване квалификацията си. Увеличава се и броят на дистанционно работещите (временно или постоянно), вкл. сред държавните служители (напр. немалка част от служителите на НСИ работят от домовете си, докато бъде завършен ремонтът и реконструкцията на една от сградите на ведомството).

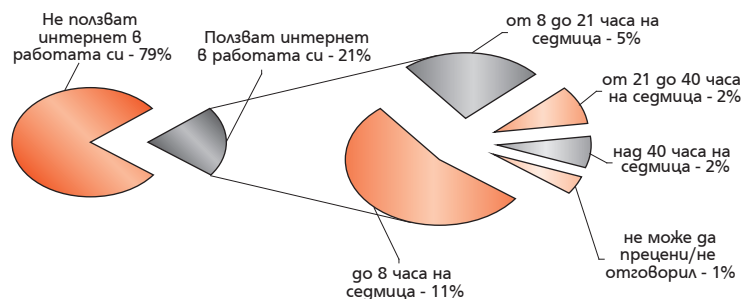
По-високоплатените длъжности гарантират (а и съответно предполагат) по-дълга работа в интернет. Средните стойности се постигат

ФИГУРА 36. ПРЕДПРИЯТИЯ С ДОСТЪП ДО ИНТЕРНЕТ

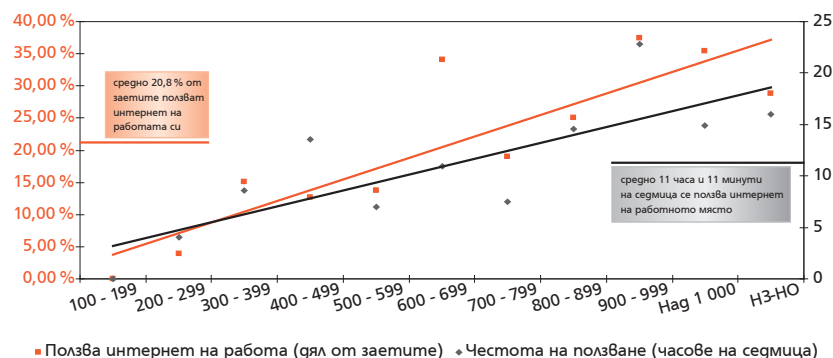
Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

ФИГУРА 37. ИЗПОЛЗВАНЕ НА ИНТЕРНЕТ НА РАБОТНОТО МЯСТО

Източник: Витоша Рисьрч, 2006.

ФИГУРА 38. ИЗПОЛЗВАНЕ НА ИНТЕРНЕТ В РАБОТАТА СПРЯМО ДОХОДА НА ЗАЕТИТЕ

Източник: Витоша Рисьрч, 2006.

при равнище на заплатите между 600 и 700 лв. Жените като цяло имат по-голям достъп до интернет на своето работно място, но за сметка на

това, мъжете го ползват по-често. Хората с висше образование ползват по-често интернет, отколкото хората със средно образование.

КАПЕ 5. ПОДХОДИ ПРИ ИЗСЛЕДВАНЕТО НА УЕБ-ПРИСЪСТВИЕТО НА ПРЕДПРИЯТИЯТА

Традиционно уебприсъствието на предприятията се изследва чрез анкетиране на извадка от предприятията. Този подход се използва от националните статистически институти в ЕС и Евростат (през 2004 г. в България 24,9 % от анкетиранияте предприятия отговарят, че имат уебсайт). Чрез аналогична методика (с малки вариации) Витоша Рисърч регистрира дял от 29,3 %, а Владимирова и Харизанова – 34 % (за 2004 г.). За 2002 г. данните на Витоша Рисърч са показали, че само 8,7 % от предприятията имат собствен уебсайт. Резултатите до известна степен се влияят от модела на извадката, готовността на респондентите да отговарят и от степента на социалната желателност на отговорите. Въпреки че частните агенции и изследователи са по-бързи в провеждането на изследванията и оповестяването на резултатите (при изследванията на НСИ има забавяне от около година), техните извадки са изместени към по-старите, по-големите или по-лесно откриваемите предприятия, което обяснява по-високите стойности в много от показателите и в частност – наличието на уебсайт. Изместването към по-социално желателни резултати, е по-силно изразено при анкетирането чрез изпратени по пощата въпросници.

Освен наличието на уебсайт обикновено се изследва и дали той се използва за поръчки и/или продажби, както и редица други показатели, не непременно свързани с информационните технологии. По данни на Витоша Рисърч от януари 2006 г., 31,1 % от работещите се оказва в предприятията с уебстраници, като за още 5,3 % от тях предприятията са в процес на изработка на такива страници. През 2006 г. общо 36,4 % от работещите ще са в предприятията с уебприсъствие. Значителен дял от работещите (28,6 %) не знаят дали предприятието им има уебсайт.

Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ приложи през 2004 и 2005 г. един по-различен подход в оценката на уебприсъствието на организации^{71,72}. Най-общо той се прилага, когато от потребителска гледна точка се оценява какво се предлага чрез уебсайта, лесна ли е навигацията в него и т.н., а не какво смята организацията по тези въпроси. Сайтовете се оценяват от екип оценители, без да е необходимо да се иска обратна връзка от организацията. През 2006 г. Фондацията продължава да развива тази методика за изследване и оценка на сайтовете на предприятията и общини. Специално за *е-България* 2006 беше направено изследване върху класическа извадка на предприятията, но вместо анкетъори, които да отидат на място в предприятието или писма по пощата, екип от оценители се опитва да намери сайта на предприятието в съществуващите онлайн каталози и директории чрез български или глобални търсачки. След това намерените сайтове се оценяват по група критерии като възможност за поръчка онлайн, плащания, наличие на информация, дали сайтът е на собствен домейн или чужд и т.н.⁷³.

Третият подход, който обикновено се прилага при оценката на уебпространството, не разглежда онлайн проекцията на „реалното“ пространство, а взема като референтна основа само съществуващото онлайн и разглежда неговата ползваемост и други характеристики. При него се оценяват сайтове от дадена директория или сектор (без да се интересуваме каква част от реалните предприятия са представени онлайн) или се използват данни от наличните уебстатистики и т.н. (без да можем да сравним с посещенията на онези страници, които нямат публични броячи). Този подход, макар и с големи измествания в резултатите спрямо реалните, е необходим за натрупване на изследвания, които да подпомогнат създаването на нови, по-надеждни методики за изследвания на виртуалното пространство⁷⁴.

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

Интернет се наложи и като ключов канал за търсене на информация за работа и набиране на кадри, особено в сегментите, в които има действащи пазарни механизми на търсене и предлагане на труд. Наред със специализираните сайтове като JobTiger, страниците на посредническите агенции и на самите предприятия, изключително популярни са „почти“ спамовете разпрашения на обяви за работа в пощенски групи, чрез ISM и т.н.

През второто тримесечие на 2006 г. 21 % от предприятията⁷⁵ имат работещ уебсайт, като групи 2,5 % са имали сайт, който по някакви причини⁷⁶ през периода април – юни 2006 г. не е бил активен⁷⁷. Могат да се разграничат три периода в навлизането на българските предприятия в уебпространството:

- **Ранно приемане (до 1998 г.).** Пог 2 % от предприятията са онлайн, предимно технологични фирми, предприятия с чужди инвестиции или експортно ориентирани. По това време поддържането на уебсървър, изработването и осъвременяването на страници е многократно по-сложно от 2006 г. и може да става най-вече чрез гоставчиците на интернет услуги или големи предприятия. През този период продуктивното портфолио включва както интернет, така и дизайн на сайтове, хостове и т.н. Така най-разпространените адреси са *име-на-фирма.име-на-интернет-гоставчик.TLD*

⁷¹ Сирков, Л. (рег.), Е-община 2005, Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ и Координационен Център по информационни и комуникационни технологии към Министерския съвет, С., 2005.

⁷² Сирков, Л. (2004), Кратък обзор на методиките за оценка на уеб-сайтове, достъпен на адрес: [www.bulgaria-gateway.org/bg/159/Methodiki_za_ocenka_na_websites_\(sirkov\).doc](http://www.bulgaria-gateway.org/bg/159/Methodiki_za_ocenka_na_websites_(sirkov).doc)

⁷³ Конкретното описание на методиката може да се предостави на желаещите да направят изследване по нея.

⁷⁴ Последното подобно изследване е представено в Сирков, Л., Динамика на потребителското търсене на българско съдържание в интернет, в Бюлетин Информационно общество, бр. 1, 2006, с. 21-23.

⁷⁵ Изследването е направено през периода април-юни 2006 г. върху представителна извадка (по брой заети) от 1004 предприятия, които са били активни през 2001 г.

⁷⁶ От временно недостъпен сайт (но откриваем в кеша на Google) до неподновен абонамент на собствен домейн.

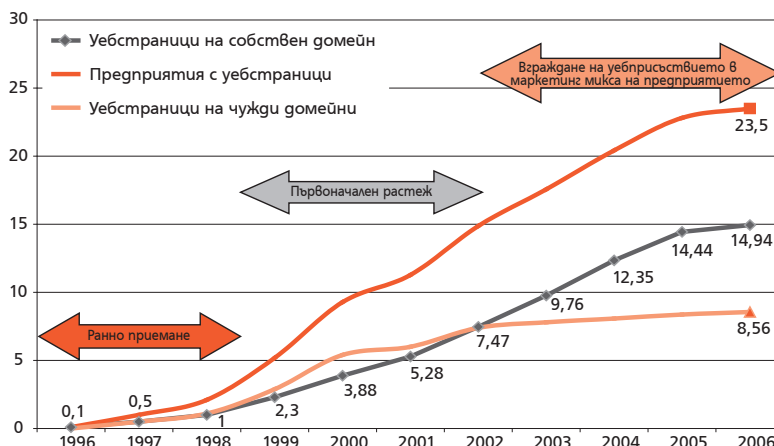
⁷⁷ Изследване на Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ чрез втория подход е описано в карето.

или име-на-интернет-доставчик. TLD/име-на-фирма. Поддържането е сравнително скъпо и осъвременяването – рядко. Насочеността на сайтовете е извън България. По това време потребителите на интернет са под 2,5 %.

- **Фаза на първоначален растеж (1999 – 2002 г.).** Появяват се специализирани фирми за предоставяне на уебслужби (хостинг и дизайн) – domino.bg и hit.bg (1999), година по-рано регистрираната dir.bg (1998) и каталози от типа на business.bg (2001). Поддържането на уебсървъри остава сложно, но вече има достатъчно подготвени специалисти. Управлението на съдържанието все още не е потребителски ориентирано в необходимата степен. Типичното навлизане в уебпространството става чрез някои от съществуващите „кълъстери от уебсайтове“, където се натрупва съдържание, експериментират се различни подходи и се „изчаква да се види развитието“, а след 1 – 1,5 години се мигрира към собствен домейн. В края на този период около 15 % от предприятията са онлайн, но с огромна разлика в качеството на предоставяната информация и услуги. В по-голямата си част (по-добно на предходния период) сайтовете приличат на сбор от няколко рекламни брошури на предприятието, без да са планирани от гледна точка на спецификата на интернет медията. Практически не се инвестира в реклама и привличането на потребители към сайтовете на предприятията, макар че през периода се провеждат редица знакови интернет-базирани рекламни кампании (предимно на предприятия, работещи с бързооборотни стоки). Това донякъде е обяснимо с все още слабото навлизане на интернет – под 10 % от населението.

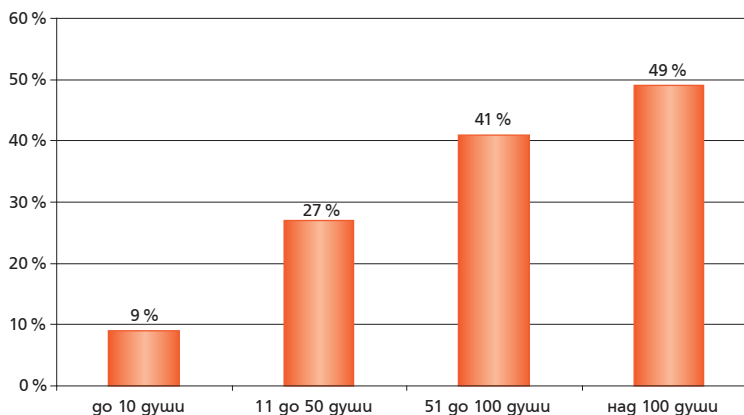
- **Взраждане на уебприсъствието в маркетинг микса на предприятието (2003 – 2006 г.).** Редица фактори както от страна на предлагането (самите предприятия), така и от страна на търсенето (крайните потребители или други предприятия) довеждат до

ФИГУРА 39. ДИНАМИКА НА НАВЛИЗАНЕТО НА ПРЕДПРИЯТИЯТА В УЕБПРОСТРАНСТВОТО

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

ФИГУРА 40. ДЯЛ ОТ ПРЕДПРИЯТИЯТА С УЕБСТРАНИЦА ПО РАЗМЕР НА ЗАЕТИЯ ПЕРСОНАЛ

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

сериозно развитие на уебприсъствието на предприятията. Половината от най-големите предприятия (над 100 души зети) имат уебсайтове. Сред предприятията с персонал между 50 и 100 души 41 % имат уебсайт. Осредненият дял (23,5 %) е нисък основно заради микропредприятията (под 10 души зети), които въпреки не влизат в сметките на Евростат. Преизчислен без тях, дялът на предприятията с уебсайт е вече 38 %. За сравнение – 58 % от предприятията в ЕС-25 са имали уебстраница през 2004 г.⁷⁸

Улесненият достъп до системи за управление на съдържанието и възможността хора с основна компютърна

грамотност да правят интернет страници и да поддържат чрез сравнително прост интерфейс динамични уебсайтове доведоха до чувствителна промяна на съотношението между самостоятелно поддържани към изцяло „аутсорснати“ уебсайтове (2:1 през първата половина на 2006 г., сравнено с 1:2 през 2002 г. и почти 100 % аутсорсинг в началото на уебприсъствието).

Увеличеният дял потребители на интернет – 32 % от работещите, с прогнозен дял до края на годината 44 %⁷⁹ принуждава предприятията да

⁷⁸ The 2005 Information Society Benchmarking Report, European Commission, 2006

⁷⁹ Витоша Рисърч, януари 2006.

се адаптират и да търсят специални стратегии за достигане до потребителите си чрез интернет и изграждане на свои отличителни предимства, базирайки се на уебтехнологии. Първата отличителна характеристика е адресът на собствения сайт. Началото на периода се свързва с промяна на съотношението на собствени домейни спрямо чужди в полза на първите през 2003 г. Изборът на предприятия се спира основно на .com домейни – 56 % от всички сайтове са разположени там, докато в българското пространство .bg остават 35 %.

На второ място, след инцидентните инвестиции в интернет реклама преди 2002 г. през последните 2-3 години значителна част от по-големите предприятия включват по-сериозно в маркетинг планирането си уебпространството. Това налага и по-професионално отношение към създаването на уебсайта. 43,4 % от действащите сайтове на фирми са с дизайн от специализирана фирма в тази област. Все още обаче фирмите не отделят достатъчно внимание на интернет експонираността на сайтовете си.

Очакванията са, че през следващите няколко години ще продължи навлизането на традиционните офлайн предприятия в онлайн пространството и появата на редица малки иновативни онлайн базирани предприятия, при което ще бъде премината границата от 50 % от предприятията с над 10 души персонал в края на 2007 или началото на 2008 г със собствени уебсайтове. Те ще предоставят не само информация, но и специфични допълнителни услуги на клиентите си, така че да успяват да ги задържат⁸⁰. Често онлайн предприятията представляват „надстройка с услуги“ на вече съществуващи фирми, които обаче са по-мудни или партнират с въпросните малки предприятия, докато изчакват разработването на пазара (напр. гоставка по домовете на продукти от големи вериги магазини).

Друга тенденция е „отварянето“ на корпоративните сайтове към служителите (настоящи и бъдещи) на предприятията. Осъвременяването на сайта има за целева група не само клиентите, но и служителите, като в някои случаи те имат възможност

за отдалечен достъп до мрежата на предприятието. Въпреки притесненията за сигурността на фирмената мрежа и информацията в нея, изискванията за мобилност на служителите ще надделят. През 2004 г. по данни на НСИ 12,4 % от предприятията с над 250 заети имат подобна система (т.нар. екстранет – достъп до интранет през интернет). Все още едва 12 % от предприятията използват собствения си уебсайт за набиране на персонал, като естествено по-напреднали в това отношение са по-големите предприятия (над 100 души заети).

Малките фирми са подложени на по-голяма конкуренция за оцеляване, поради което са по-адаптивни и по-често предлагат възможност за поръчки онлайн. 17 % от микропредприятията (заети под 10 души) с уебсайтове предлагат подобна възможност при средно за страната 11 %. Те се очертават и като най-агресивно експонираните сайтове и имат най-висок прогнозен **Google Page Rank** Прогнозен ръст при **Google Page Rank** се наблюдава едва при 7,5 % от

ТАБЛИЦА 13. ХАРАКТЕРИСТИКИ НА УЕБПРИСЪСТВИЕТО ПО РАЗМЕР НА ПРЕДПРИЯТИЕТО

Характеристики на уебсайтовете	До 10 души	От 11 до 50 души	От от 51 до 100 души	Над 100 души	Общо
На български език	93 %	83 %	84 %	79 %	84 %
На английски език	54 %	66 %	67 %	75 %	67 %
В .bg домейн	29 %	36 %	28 %	43 %	35 %
В .com домейн	56 %	53 %	61 %	53 %	56 %
Наличие на секция „кариери“, обяви за работа, кандидатстване онлайн и т.н.	10 %	13 %	9 %	16 %	12 %
Няма информация за историята и/или идентичността на фирмата	24 %	28 %	16 %	6 %	17 %
Има възможност за онлайн поръчка	17 %	11 %	9 %	10 %	11 %
Брояч за посещения	26 %	19 %	23 %	22 %	22 %
Дизайн от външна фирма	51 %	32 %	48 %	43 %	43 %
Google Page Rank	2,293	2,298	1,930	2,353	2,216
Прогнозен Google Page Rank	2,575	2,511	1,982	2,397	2,344
Средна възраст (само за сайтовете на собствен домейн)	3 г.	5 г.	4 г.	5 г.	4 г.

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

⁸⁰ Проблемът със задържането на клиентите и предлагането на допълнителни услуги с по-висока добавена стойност на вече съществуващи клиенти са сред най-често срещаните проблеми в бизнеса за разлика от предположението, че най-големият проблем е достъпът до клиенти (или „първата селка“).

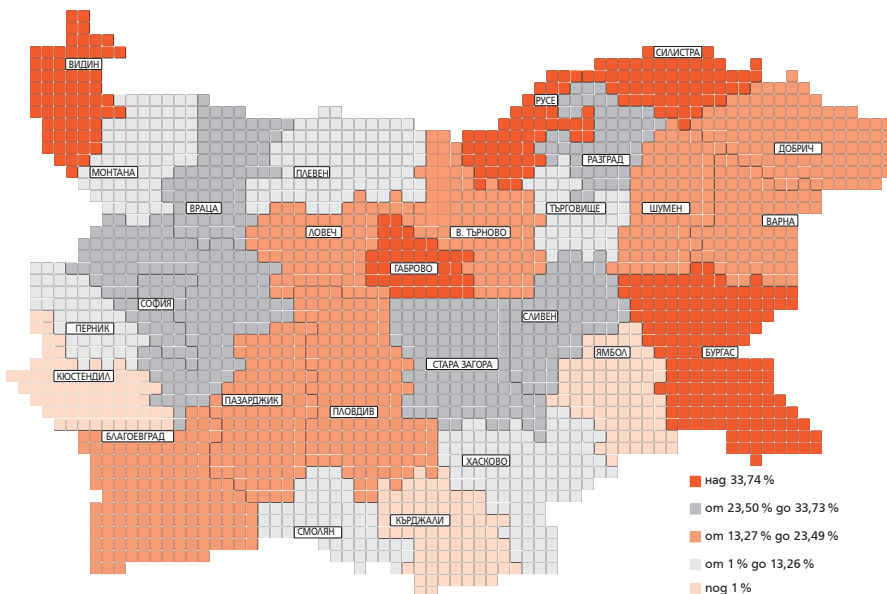
предприятията. Най-висок прогнозен резултат сред предприятията, попаднали в извадката⁸¹, получава Сиела (10 – максимално възможният според методиката). За сравнение максималният постигнат ранг на изследваните предприятия е 6. Към един сайт на предприятие има средно по 5 линка, основно в безплатни каталози, а рекламни банери използват около 4 % от предприятията. Банерите по експертни оценки генерират около 70 % от приходите от реклама, а останалите 30 % се разделят поравно между спонсорства, контекстна реклама и група на реклама през електронна поща, обяви и т.н. Очакванията за 2006 г. са, че ще бъде реализиран ръст от почти 100 % в приходите от реклама спрямо 2005 г. и ще бъде достигнат общ обем на е-рекламата от 10 млн. лева.

Съществуват значими различия в уебприсъствието на предприятията в зависимост от административно-териториалното деление на страната. Сред първите пет области се класират Видинска (38 %) и Силистренска област (първенец с почти 44 % от предприятията с уебстраници), а Варненска (16 %) и Пловдивска (23 % – малко под средното за страната) област попадат едва в третата група.

Необходими са по-задълбочени изследвания, за да се открият причините за тези регионални различия, но обясненията могат да се потърсят в две направления:

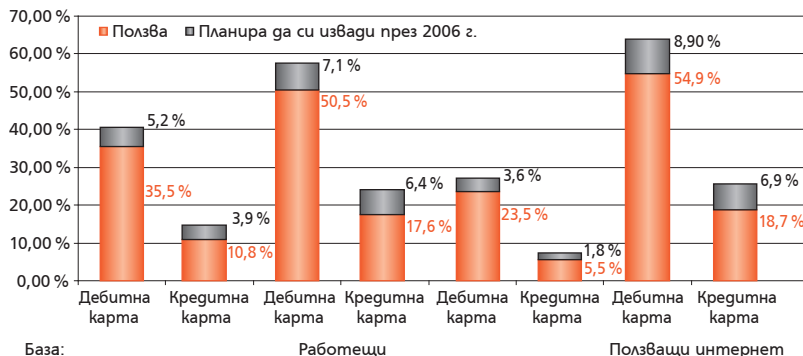
- по-ясно изразени фирмени стратегии за присъствие онлайн като компенсация за по-отдалеченото географско положение (спрямо големите вътрешноикономически центрове) и експортна ориентраност: четири от петте области с най-голям процент предприятия с уебсайт са гранични, а основните предприятия в Габровска област (35 % от предприятията с уебсайтове) са също експортно ориентирани;

ФИГУРА 41. ДЯЛ НА ПРЕДПРИЯТИЯТА С УЕБСАЙТОВЕ ПО ОБЛАСТИ⁸²

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

ФИГУРА 42. НАВЛИЗАНЕ НА ДЕБИТНИ И КРЕДИТНИ КАРТИ СРЕД НЯКОИ ГРУПИ ХОРА

Източник: Витоша Рисърч, януари 2006.

- по-голямо натрупване на юридически дружества в области като София, Пловдив и Варна, за които не стоят реални икономически предприятия, т.е. броят юридически лица на едно икономическо предприятие в тези области е по-голям, отколкото в първите пет.

Подобно на интернет потреблението сред населението и уебприсъ-

вието на предприятията, в редица други индикатори, свързани с поддържащата инфраструктура за е-бизнес (кредитни и дебитни карти), също се наблюдават сериозни регионални различия. Силистренска област и тук се очертава сред лидерите, докато Смолян е на последно място и по двата показателя. От ромите едва 13 % ползват дебитна карта. Навлизането на тази технология сред тях обаче е

⁸¹ Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006. Изследвани са 1004 случайно избрани фирми, оперирали през 2001 г. чрез втория подход, описан в Каре 5.

⁸² Цветовете са избрани по следния начин: зеленият обхваща областите, които имат дялове, попадащи в интервала (средна стойност, средна стойност плюс средно отклонение); жълтият е в интервала (средна стойност минус средно отклонение, средна стойност). Използвани са два цвята за по-лошо представените области (оранжев и червен). В критичните области (в червено) – Кърджали, Кюстендил и Ямбол, предприятията практически не са представени в уебпространството.

риран като традиционна редакция, събира, обработва и публикува новините от гения, които са достъпни само онлайн. По правило те залагат на получаване на печалба от онлайн реклама и/или абонамент. Онлайн медиите, от своя страна могат да се разделят на четири подтипа:

- **Тип информационна агенция.** В най-чист вид този тип онлайн медия е представен от онлайн агенциите „Фокус“ и БГНЕС. Като типични информационни агенции те залагат на бързината и краткостта в информирането за сметка на разнообразието в жанровете и стила. Част от тяхната информация е свободно достъпна, но по-голямата част и особено архивът им от новини са достъпни само с платен абонамент. Те залагат както на абонамент за достъп до натрупаните бази данни и други съпътстващи информационни услуги, така и на събиране на онлайн реклама.
- **Нюз.бг е преходния тип новинарски сайтове между агенционния и вестникарския.** Той се стреми както да подава скоростно новините, така и да въвежда и други жанрове. За разлика от агенционния тип при него цялата информация е безплатна, а печалбите се формират от онлайн реклама. Това е възможно и защото големият брой ежедневни посетители позволява за определяне на сравнително високи за българския пазар рекламни тарифи.
- **Онлайн вестник.** В най-чиста форма този тип е представен от Медианул и ~~z~~elden.com. Двата сайта предлагат материали от различни жанрове и автори с различен стил, много аналитични и коментарни материали. Като правило достъпът до информация при този тип медии не е платен, защото те залагат на типичното и за хартиения вестник из-

раждане на влияние. За реализиране на печалба тези медии разчитат главно на онлайн реклама.

- **Онлайн радио и телевизия.** В страната има няколко чисто онлайн радиа и една онлайн телевизия, която стана известна със streaming на интервюта с интересни личности. Радио „Тангра“ (<http://www.radiotangra.com/>) се върна на пазара именно под чисто онлайн версия и бързо набра аудитория, надвишаваща част от аудиторията на ефирните радиа.
- **Онлайн издание на традиционна медия.** Този вид се подразделя на четири основни подтипа според вида на медията:
 - **Вестници.** Повечето сайтове на вестници са безплатни и разчитат единствено на онлайн реклама. Пример за изключение от правилото са Дневник.бг и Капитал.бг, които постепенно въведоха платен достъп до част от информацията, комбиниран абонамент (безплатен достъп за онлайн изданието при абонамент за хартиеното) с обновяване на новините в реално време като интернет агенциите. Други платени вестници са Банкер и Параграф 22. Пример за протрадиционния тип сайт на вестник е сайтът на вестник „Сега“, който е с безплатен достъп, събира онлайн реклама, но се опитва да включва и новини в реално време чрез обмен с други онлайн медии – известно време с Днес-плюс, по време на световния шампионат по футбол – с Гол.бг. Сайтът на вестник „Сега“ се отличава и с една многобройна и устойчива група коментатори, които често биват обратно отразявани в хартиената версия на вестника.
 - **Списания.** Типично сайтовете на списанията служат за набиране на абонати на хар-

тиеното издание. Сайтът на сп. „Тема“ например (www.temaneews.com) предлага само съдържанието на текущия брой, списък на архива от предишни броеве и условията за абонамент. Той не събира онлайн реклама. За разлика от него сайтът на сп. „Лидер“ (<http://www.lider-bg.com>) предлага онлайн четене на части от статиите и публикуване на онлайн реклама, но много често има технически проблеми и не е достъпен.

- **Телевизии.** В сайтовете си телевизиите представят предимно своите предавания, екипи и програми, но в последно време и те започнаха да предлагат новини в реално време. По отношение на онлайн рекламата подходите са различни: докато сайтът на Би Ти Ви дава възможност за поместване на онлайн реклама, макар че засега няма особен успех, Нова телевизия и БНТ предлагат само тарифите си за телевизионна реклама.
- **Радиостанции.** Сайтовете на радиостанциите са по-близо до модела на онлайн медиите. Те предлагат както новини в реално време, така и възможности за поместване на онлайн реклама. Няма пряка връзка между избрания бизнес модел и популярността на съответните сайтове. Според проучване⁸⁵ от юни 2006 г. на ТГ-България, най-търсеният за новини сайт е уебсайтът на bTV Сайтът www.btv.bg води със значителна преднина от 20,80 % пред новинарските портали Noinite.com с 10,10 % и News.bg с 8,10 %.

⁸⁵ Национално представително проучване за интернет потребители на възраст 15-69 години, живеещи в градовете в страната.

ТАБЛИЦА 14. ДЯЛ НА ИНТЕРНЕТ ПОТРЕБИТЕЛИТЕ НА НЯКОЙ ПО-ИЗВЕСТНИ САЙТОВЕ (%)

Сайт	Интернет потребители (%)	Сайт	Интернет потребители (%)
bTV(bTVbg)	20,80 %	topprt.bg	3,34 %
Noinite.com	10,10 %	Сеза (segabg.com)	3,08 %
News.bg	8,18 %	BN (cnn.com)	2,93 %
Netinfo.bg	4,02 %	Дарук (dariknet)	2,54 %
Bcus-news.net	3,95 %	sprtni.bg [+10/05]	2,58 %
Капитал (capitalbg)	3,88 %	Mediapolbg	2,26 %
Дневник (dnevnikbg)	3,79 %	Des.dir.bg [+01/06]	1,74 %
Монитор (Monitor.bg)	3,75 %	actuaho.com	1,49 %
News.dir.bg	3,61 %	velken.com	1,27 %

Източник: ТГ- България, 2006.

3. Обобщена оценка и насоки за развитие

Българските предприятия са вече сравнително добре оборудвани с компютри, с очаквано насищане на работните места с компютри през следващите една-две години. Става дума за производствено и технологично обусловени потребности от използването на компютърна техника при сегашното равнище на иновативност на икономиката. Ограниченията в растежа по този показател са обусловени от ниската технологична интензивност на съответните сектори от икономиката. Свързването на компютрите в локални мрежи и интернет продължава с високи темпове, но това не означава, че капацитетът на подобна свързаност се използва пълноценно. ИТ уменията на специалистите в не-ИТ фирмите са предимно резултат на самообучение и еволюционно развитие. В резултат на това се оказва, че мрежовите възможности за работа, предоставени например от MS Office, практически не се използват и е по-лесно да се възприеме готова система за кооперативна работа, отколкото да се използват готовите му функционални възможности чрез по-строго спазвани правила. Свързването с интернет на предприятията и компютрите също се очаква да достигне рационал-

ния си икономически таван от около 90 % през 2007 година. През първото тримесечие на 2006 г. 48 % от предприятията имащи уебсайт предоставят възможност за онлайн поръчка, но едва между 16 и 20 % от онлайн поръчките могат да бъдат платени през интернет.

Най-големите предизвикателства в областта на е-бизнеса в средносрочен план са:

- постигнато на структурна промяна, при която предприятията да мигрират от сегменти с ниска добавена стойност към сегменти с по-висока,
- увеличаването на общата технологична интензивност на бизнеса, и
- създаването на ниши на търсене на високо ИТ интензивни продукти и услуги.

Въпреки разпространената представа в бизнеса⁸⁶, че ниската степен на възприемане на е-бизнес практиките се дължи на лоши банков услуги, ниско ниво на разпространеност на кредитните карти и други инструменти за електронно разплащане, обективните показатели свидетелстват за точно обратното. В Бълга-

рия почти всички финансови институции предлагат интернет банкиране. Техническото оборудване, необходимо за да се банкира през интернет, в общия случай е персонален компютър с инсталиран MS Windows (95, 98, NT, 2000, XP), с браузър Microsoft Internet Explorer 5.00 или по-висока версия и 128-битово криптиране и клиентски сертификат, издаден от банката. Той се инсталира в интернет браузъра на потребителя. Практически всички държатели на дебитни карти могат да правят електронни банков преводи на средна цена, по-ниска от офлайн преводите от произволен банков клон. Повечето банки предлагат и кандидатстване онлайн за кредит, както и възможността във всеки момент да се получава информация за решението по молбата на клиента. Клиентите получават и финансова информация – централни валутни курсове, курс купува/продава на банката за основните валути, лихвени проценти, пазарни индекси и т.н. Индикаторът за електронни разплащания в индекса за е-бизнес достига тавана си през 2006 г., което налага **търсенето на по-чувствителни индикатори за следене развитието в тази област в бъдеще.**

⁸⁶ Тази представа беше споделена от страна на участващите представители на бизнеса на срещата с Винт Сърф на 5 юли 2006 г., организирана от Интернет общество – България, и Фондация „Приложни изследвания и комуникации“.

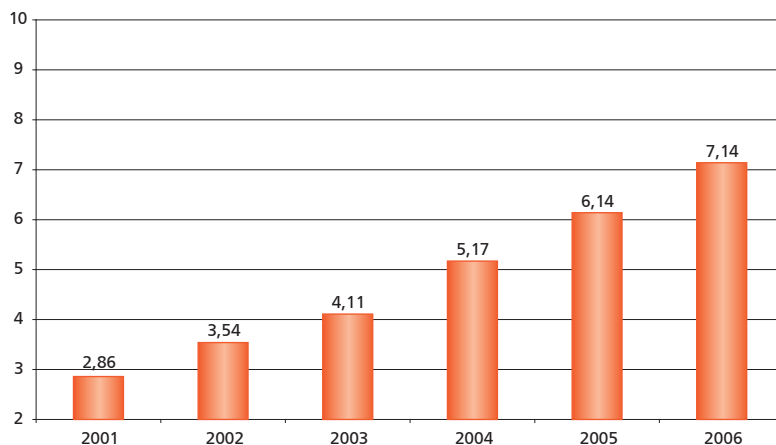
Възможностите за ИТ работа са в постоянен възход. Вече няколко години България изпитва недостиг от квалифицирани кадри в областта на информационните технологии. Навлизането на гиганти като Microsoft и други компании, от една страна, има голям положителен дългосрочен ефект, подобно на идването на Thumbweed преди няколко години, защото страната ни се появява в световните медии като аутсорсинг дестинация, но от друга, има пряк (краткосрочен) негативен ефект върху българския бизнес, който се обезкървява откъм персонал. За разлика от SAP-които вкараха в България съществена част от развойната си дейност, големите инвестиции на РИ MS са по-скоро ориентирани към нискотехнологичния труд, при това с висок релокационен потенциал. Подобен беше модела на IBM в Унгария, която само няколко години след като направи завода си там го премести в Китай.

Някои софтуерни фирми реагираха на стратегическите заплахи от недостиг на квалифициран персонал и бързо растящи заплати в сектора и самите те започнаха да изнасят производството си в далекосточни страни, например Виетнам. Пионери на българския офшоринг, обаче бяха големите български вносителни, които започнаха производството на собствени марки в Китай.

Част от най-належащите дейности в областта на устойчивото подпомагане на е-бизнеса в страната ни са пряко свързани с осигуряване на човешкия потенциал:

- Прилагане на **схеми за финансиране за ИТ образование и обучение**, което да стимулира производството на повече кадри с ИТ умения. Ако те останат да работят в страната, би трябвало да получават определени облекчения при изплащането на образованието си или фирмите, финансирани подобно обучение, да получават облекчения (например по-ниски осигурителни вноски върху ИТ труда).

ФИГУРА 44. ДИНАМИКА НА ИНДЕКСА Е-БИЗНЕС (2001 – 2006 Г.)

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

ФИГУРА 45. РАЗВИТИЕ НА ИНДЕКСА Е-БИЗНЕС ПО КОМПОНЕНТИ (2001 – 2006 Г.)

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

← 2001 → 2002 → 2003 → 2004 → 2005 → 2006

- Изработване на **ясна имиграционна стратегия за приемане на високообразовани имигранти**⁸⁷ в областта на информационните технологии и съобщенията. Очевидно е, че не всяка стратегия „работи“, но могат да се извлекат поуки както от неуспеха на специалните зелени карти за ИТ специалисти в Германия, така и от успеха на визовата политика на САЩ.

Широко разпространено е мнението, че основните бариери пред развитие

то на е-бизнес са проблемите, свързани с **техническата несъвместимост** между ИТ системите на различните търговски партньори. Всъщност в повечето случаи става въпрос за **бизнес несъвместимост**⁸⁸ – несъответствие в бизнес процесите на партньорите във веригата на добавяне на стойност.

Необходимо е да се разработи **програма, осигуряваща финансирането на ИТ компоненти** в рамките на проектите по структурните фондове по наличните приоритети

⁸⁷ Необходимостта от подобна стратегия беше изведена от пилотния форсайт в областта на електронното правителство (2002 – 2004 г.) и се подкрепя от почти всички бизнес асоциации, обединяващи софтуерни фирми в България.

⁸⁸ Повече за бизнес съвместимостта може да се прочете в Mayer, P., Li Man-Sze, Economic Theories of Interoperability; Paganelli, P., S. Petersen, B. Schallock, Business Interoperability Analysis of Networked Organizations. В Cunningham, P., and M. Cunningham (eds.), 2005, Innovation and the Knowledge Economy: Issues, Applications, Case Studies, IOS Press (с. 74-80 и с. 215-222).

и оперативни програми, което да компенсира пренебрегването на ИТ проблематиката в Националния план за развитие. Всъщност точно тук се очаква бизнес асоциациите да изграт ключова роля. Например многобройните асоциации в областта на туризма могат да препоръчат на членове-

те си да инвестират в съвместни ИТ проекти за резервационна дейност, специално насочени към по-малкия бизнес, семейния и селския туризъм и т.н. Подобни ИТ проекти, които подпомагат кооперирането между малки и средни предприятия, могат да се реализират в областта на транс-

порта и спедицията, включително **управление на доставките при онлайн поръчките**, което продължава да бъде основна критична област за навлизане в онлайн бизнеса на малки и средни предприятия.

Е-УПРАВЛЕНИЕ

Електронното управление (е-управление) отразява визията за демократично ръководене на процесите и явленията в обществото и утвърждаване принципите на правовата държава; за засилване ролята на индивидуалните права в обществения живот – правото да се търсят, получават и разпространяват информация и идеи, защита на личните данни и неприкосновеността на кореспонденцията; за интегриране на хората в неравностойно положение; за подобряване взаимодействието между публичната власт и гражданското общество; за подобряване качеството на обществените услуги и ефективността на държавното управление. Е-управлението включва като свои компоненти отношенията: администрация – граждани; администрация – бизнес; администрация – администрация; администрация – служители; е-управление на равнище общини;) е-достъп до информация, образование, квалификация и услуги; е-здравеопазване; е-демокрация и е-механизми за граждански контрол върху дейността на публичните власти.

Е-управлението е по-широко понятие от **електронното правителство** (е-правителство), което от своя страна се дефинира като „система, съчетаваща използването на информационните и комуникационните технологии от държавната администрация с организационни изменения и новопридобити умения, водещи до подобряването на обществените услуги и демократичния процес“⁸⁹. Терминът е-правителство в българските условия се възприема предимно като услуги, които държавата предоставя на гражданите и бизнеса по електронен път чрез използване на постиженията на съвременните информационни и комуникационни технологии.

⁸⁹ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions ((COM (2003) 567final)).

1 Изпълнение на Стратегията за електронно правителство 2003 – 2005 г.

Началото на изграждане на е-управлението в страната като систематизирана и нормативно обусловена държавна политика се поставя със **Стратегията за модернизирание на държавната администрация** – от присъединяване към интегриране 2003 – 2006 г. (2002) и **Стратегията за електронното правителство** (декември, 2002). Беше разработен и **Базов модел за обслужване на едно гише** (декември 2002). През март 2004 г. е приет и **План за изпълнение на Стратегията за електронно правителство на Република България за периода 2003 – 2005 г.** През септември 2004 г. беше приета и **Визия за Единна национална база данни за територия, население и ресурси – основа на електронното управление на България**. Почти всички срокове по изпълнението на Плана изтекоха в края на 2005 г. Въпреки че в него са предвидени широк спектър от дейности по въвеждане на е-управлението в страната, основните усилия бяха насочени към изграждане на 20-те индикативни административни електронни услуги, предвидени за гражданите и бизнеса, т.е. по-скоро към изграждане на е-правителство.

Напълно завършени и достъпни за гражданите са едва 6 услуги от 20 планирани. Предоставянето на предвидените услуги за граждани е изпълнено на 50 %, докато за бизнеса – на 80 %. Проблемът с отчитането по т.нар. индикативни услуги е бил многократно обсъждан на различни форуми, но в общи линии може да се сведе до следното: Индикативната услуга би трябвало да се предлага от множество субекти, а се отчита по най-напредналия субект. Пример за това е услугата, свързана с търсене и ползване на информация онлайн от българските библиотеки⁹⁰. Фактът, че най-големите библиотеки имат

онлайн каталози, съвсем не означава, че общото състояние е на първо равнище. Едва в 30 % от българските библиотеки има компютър, а само 10 % имат достъп до интернет. Едва 1,6 % от библиотеките съхраняват фонда си в цифров вид, 16 % разполагат с копирна техника, 1 % на сто – с филмираща апаратура, а 8,5 % имат система за електронен каталог⁹¹. Не се забелязва почти никакво развитие в изграждането на непълните услуги за последната година. Изпълнението на индикативните услуги за гражданите и бизнеса и изграждането на електронен портал са сред най-популярните дейности в Стратегията за електронно правителство, но самите те в съвкупност представляват по-малко от 1/10 част от програмите, проектите и дейностите. Останалите мерки и дейности от стратегията (общо около 320) в голямата си част не са изпълнени поради липса на финансиране, лоша координация и липса на управленска воля. Изключение правят някои проекти в Министерството на финансите, Националния осигурителен институт и Министерството на труда и социалната политика. На сайтовете на отделните министерства липсва информация за проектите по програмата. Докладите по изпълнение на стратегията за електронно правителство, изготвяни от КЦИКУТ, не се ангажират с количествени критерии за изпълнение на отделните дейности. Според някои анализатори обаче са **изпълнени по-малко от 10 % от предвидените в плана към стратегията проекти, а целево финансиране на проекти за електронно правителство и на плана като цяло не е имало**⁹². На практика стратегията за въвеждане на електронно правителство в страната се сведе до изграждането на елементи от 20-те индикативни групи от услуги. **Част от неизпълнените**

мерки и програми, свързани с изграждането на електронното управление в страната, са: Единна информационна система за противодействие на престъпността (декември 2004); интегрирани системи с общо предназначение в държавната администрация – счетоводство, личен състав, ТРЗ, активи, склад, деловодство и др. (декември 2004); автоматизирана система за управление на ИКТ активи и инвентаризация (юни 2005); изграждане на комуникационната среда за пренос на данни в рамките на държавната администрация – НАМДА⁹³ (2005); Единен подход за достъп до данните в отделните регистри (ноември 2004); Информационна система за управление на хартиени регистри в общинските администрации (май 2004); Метаописания на обектите (2005); Изграждане на интеграционна среда и портал на електронното правителство (2005); е-демокрация (2005); Мерки по институционално изграждане на електронното правителство, въвеждане на методическо ръководство и система за мониторинг и стратегическо управление (2004) и др.

Тези данни чертаят една твърде неблагоприятна картина за изпълнението на стратегията за въвеждане на електронно правителство в страната и недостатъчните усилия на отговорните за изпълнението ѝ държавни институции. В края на 2005 г. повечето държавни ведомства, ангажирани с провеждането на е-управление – МДААР, КЦИКУТ, ДАИТС, достигнаха до извода, че периодът 2003 – 2005 г. е бил само подготвителен и експериментален етап на въвеждане на електронното правителство в страната, а от средата на 2005 г. започва същинският етап. Това показва, че е липсвала управленска воля за въвеждането на ефикасен управленски механизъм.

⁹⁰ Отделен е въпросът дали това е de facto услуга на е-правителството.

⁹¹ Готовност на българските библиотеки за превръщането им в центрове на знанието на информационното общество, Съюз на библиотечните и информационните работници и ДАИТС, 2006 г. За по-подробна информация вж. на адрес: <http://www.daits.government.bg/organization.php?pid=151>

⁹² Анализ на състоянието на българското електронно правителство – основни проблеми и бариери пред динамичното му развитие, Център по право на информационните и комуникационните технологии, март 2006.

⁹³ Вече се нарича НДМ – Национална държавна мрежа.

ТАБЛИЦА 15. Е-УСЛУГИ, ДОСТЪПНИ ОНЛАЙН ЗА ГРАЖДАНИТЕ И БИЗНЕСА⁹⁴

Услуга	Описание на услугата	Ведомство	Краен срок	Крайна степен	Състояние на услугата към февруари 2005	Състояние на услугата към март 2006
I. ЗА ГРАЖДАНИТЕ						
1. Подоходни данъци	Информация, бланки-декларации, плащане,	МФ – www.taxadmin.minfin.bg	2005	4	4	4
2. Услуги по търсене на работа в бюрата по труда	Информация, услуги за търсене и предлагане на работа, образци на документи, въпроси и отговори, обратна връзка	МТСП, НСЗ – www.nsz.government.bg	2003	3	3	3
3. Социални осигуровки						
– семейни помощи за деца	Информация и молби-декларации по Закона за семейни помощи за деца	МТСП, АСП – http://www.mts.government.bg/bg/pblc/child.htm	2005	4	1	2
– социални осигуровки и помощи за безработни	Информация за справки за осигурителен стаж и доход по ЕГН	НОИ – http://gateway.government.bg http://www.nssi.bg	2005	4	4	4
– стипендии	Информация; образци на заявления	МО – www.minedu.government.bg	2005	4	2	2
4. Лични документи						
– лични карти, паспорти	Справка за валидност на документ за самоличност и информация за издаването им	МВР – http://nbds.mv.bg http://www.mv.bg/wide/new_documents.htm	2005	3	1	1
– шофьорски книжки	Справка за валидност на шофьорска книжка и информация за издаването им	МВР, КАТ – www.kat.mv.bg	2005	3	1	1
5. Регистрации на МПС	Информация за подмяна на табели и нови свидетелства	МВР, КАТ – http://www.kat.mv.bg/	2005	4	1	1
6. Подаване на документи за строителни разрешения	Информация чрез публикувани нормативни документи. ДНСК поддържа в ел. формат база данни за спец. регистри	МРРБ, ДНСК – http://www.dnsmrbb.government.bg/	2005	4	1	1
7. Заявления в полицията	Заявления за престъпления, нарушаване на общ. ред и по ЗДП; жалби с/у полиц. орган	МВР, ДНСП – http://www.dnspmrv.bg/	2003	3	3	3
8. Обществени библиотеки	Търсене в електр. каталози и бази данни; електронни ресурси; формуляри	Народна библиотека – http://www.nationalbrary.bg/catabg.html	2003	3	2	2
9. Свидетелства (раждане, брак, съдимост)	Информация за издаването им – към сайтовете на общини	Към съответните общини	2005	3	1	1

⁹⁴ Европейската комисия посочва четири степени на завършеност на е-услугите, като 1 е най-ниската, а 4 – най-високата степен на завършеност: 1 – публикуване на информация в интернет; 2 – информация и възможност за „теглене“ на бланки и формуляри от интернет (еднопосочно взаимодействие); 3 – освен информация и формуляри потребителят може да изпраща документи по електронен път (двупосочно взаимодействие); 4 – гражданите контактуват електронно с администрацията, изпращайки документи, а администрацията би могла да отговори по същия начин. Не е необходимо задължително да се ползва универсален електронен подпис (транзакция).

ТАБЛИЦА 15. Е-УСЛУГИ, ДОСТЪПНИ ОНЛАЙН ЗА ГРАЖДАНИТЕ И БИЗНЕСА (ПРОДЪЛЖЕНИЕ)

Услуга	Описание на услугата	Ведомство	Краен срок	Крайна степен	Състояние на услугата към февруари 2005	Състояние на услугата към март 2006
10. Дипломи за средно и висше образование	Информация за нормативната база и европейски изисквания за признаване на дипломи и квалификация	МО – www.minedu.government.bg	2005	4	1	1
11. Промени в адресната регистрация	Услуга „промяна на настоящ адрес“	МС, ГД ГРАО – http://egateway.government.bg http://www.grao.bg/	2005	3	3	3
11. Услуги в здравеопазването	Информация за нормативната база, справка по ЕГН за здравно осигуряване	НОИ – http://www.noi.bg	2005	4	2	4
II. ЗА БИЗНЕСА						
1. Социални осигуровки за заетите	Информация за нормативната база; предоставяне на специализ. програмни продукти; тестване, подаване на данни и получаване на справки през интернет от осигурителни	НОИ – http://www.noi.bg	2004	4	4	4
2. Корпоративни данъци: декларации, уведомяване	Подаване на декларации и справки по ЗКПО по електр. път; плащане на данъци по интернет – регистрация в НАП	МФ, ГДД – www.taxadmin.minfin.bg/uslugi.bp	2005	4	4	4
3. ДДС: декларации, уведомяване	Справки-декларации и ДДС – дневници по интернет. Плащане на данъци по интернет – регистрация в НАП	МФ, ГДД – www.taxadmin.minfin.bg/uslugi.bp	2005	4	4	4
4. Регистрации	Предстои трансформация на фирмения регистър и преместването му от околните съдилища в Агенция по вписванията към М-во на правосъдието					
- регистрация на нова фирма			2005	4	0	0
- регистрация на ЕТ			2005	4	0	0
- откриване на търг. обект			2005	4	0	0
5. Изпращане на данни до НСИ		НСИ –	2005	3	2	2
6. Митнически декларации		МФ, АМ –	2005	4	4	4
7. Екоразрешения		МОСВ –		4	3	
8. Обществени поръчки	Обявяване, провеждане на търгове и обявяване на победител	Всички ведомства		4	3	
	Електронно обявяване на обществени поръчки	Агенция по обществени поръчки	2005	4	4	4

зъм за координация на стратегиите в ресора, а равнището на политически и управленски контрол върху изпълнението на програми и стратегии в изпълнителната власт е било незадоволително. На това основание анализаторите от държавния координационен орган КЦИКУТ признават, че в процеса на изграждане на е-управлението в страната са налице системни слабости, поради които „забавянето в сравнение с европейските страни се забълбочава“⁹⁵.

Наличието на системни слабости се потвърждава и от редица факти от управленски характер, които съпътстват процеса на изграждане на електронното правителство до началото на 2006 г.:

Финансова необезпеченост на повечето дейности, предвидени в стратегията. Тя е частично преодоляна само за МДААР и осигурява започването на изпълнението на дейностите в програмата на министерството. Това е общ проблем на повечето стратегии в страната, тъй като те рядко се изработват в сътрудничество с Министерство на финансите.

Липса на административни правомощия и капацитет – до средата на 2005 г. изпълнението на стратегията за електронно правителство бе възложена на министъра на държавната администрация, към който имаше само политически кабинет и не разполагаше с административен капацитет за изпълнението ѝ. Създаването на дирекция „Електронно правителство“ в МДААР, самото министерство, както и ДАИТС са първата стъпка в създаването на необходимият капацитет, но е необходимо чувствително подобряване на вътрешно-ведомствения капацитет в останалите министерства, агенции и общини, които реално трябва да представят услугите на електронното правителство.

Институционална раздробеност – определени координиращи, консултативни и оперативни правомощия за периода 2002 – 2005 г. в изпълнението на стратегията имаха редица държавни ведомства и органи – минис-

тър на държавната администрация; дирекция „Информационни и комуникационни технологии“ в Министерството на транспорта и съобщенията, Координационен съвет за информационно общество към Министерството на транспорта и съобщенията; Агенция за развитие на съобщенията, информационните и комуникационните технологии (АРСИКТ); Координационен център за информационни и комуникационни технологии (КЦИКУТ) към МС.

Липса на централизация на процеса – липсва единен държавен орган, унифицирани правила за изграждане на информационните системи на ведомствата и единен механизъм за контрол до средата на 2005 изграха отрицателна роля за изпълнението на поставените пред администрацията задачи. Въпреки че КСИО към МС по правило координира общата дейност по изграждането на информационното общество, структуроопределящи държавни проекти не минават на съгласуване през него, което създава определени рискове, свързани с изпълнението им.

Недостатъчна нормативна осигуреност – не е налице единна нормативна рамка, валидна за цялата администрация, за боравене с електронни документи и електронни изявления; липсва подзаконова регламентация на правомощието на МС от ЗЕДЕП да определи подчинените ведомства, които могат да използват обикновен или усъвършенстван електронен подпис в разменянето на електронни изявления между тях; липсва регламентация на правила, гарантиращи сигурността на електронния обмен на данни.

Липса на прозрачност на процеса и недостатъчен граждански контрол – освен мониторинг на 20-те индикативни услуги липсва систематизиран документ, който да представя степенята на изпълнение на останалите над 320 дейности по министерства и ведомства.

Политическа конюнктурa – фактор за забавянето изпълнението на стратегията и нейното по-нататъшно

развитие се оказаха и парламентарните избори през 2005 г. До началото на 2006 г. не бяха направени никакви стъпки за развитие на проекта, което е видно и от количествените параметри за развитието на 20-те индикативни услуги за гражданите и бизнеса и състоянието на електронния портал на българското правителство. „Спирането“ на дейността по изпълнение на държавни стратегии до „наместването“ на новата политическа конюнктурa не е добър аргумент за държавно-управленския механизъм на страната и капацитета и автономността ѝ сама да решава национални задачи.

Модернизацията на държавната администрация и е-правителство се разглеждат отделно – отделните дейности по изграждане на е-правителство се извършваха кампанийно и децентрализирано, без да са в синхрон с общите тенденции за усъвършенстване на процесите в администрацията.

Към настоящия момент детайлно са разписани правомощията на ДАИТС и МДААР (дирекция „Електронно правителство“). Основно правомощие на дирекцията е „разработването на стратегическите насоки за изграждането и развитието на електронното правителство и неговите съставни елементи – електронни услуги за гражданите и бизнеса, електронно управление, електронен документооборот в администрацията, електронни бази данни и интеграцията им“. От друга страна, председателят на ДАИТС „провежда държавната политика и изготвя стратегии за развитие на информационните технологии и съобщения; изпълнява дейности, свързани с информационните и комуникационните технологии, изграждането и развитието на информационно общество, електронно управление, както и евроинтеграцията в тези области“. Концепцията за изграждане на информационно общество е тясно свързана с изграждането на е-управление в страната. Необходим е държавен орган или най-малкото механизъм за системна интеграция при изпълнение на концепцията за е-управление. Елементи от подобен механизъм бяха

⁹⁵ Доклад за състоянието и развитието на електронното правителство в България, КЦИКУТ, декември 2005.

единствените периодично изнасяни експертни обзори за състоянието и перспективите пред българското е-правителство от КЦИКУТ⁹⁶ (сами по себе си поставящи на дневен ред достатъчно остро концептуални въпроси по изграждането на е-управление в страната), така и ДАИТС с редица инициативи и правомощия – разработване на стратегии за развитие на информационно общество в страната; изграждане на комуникационната среда на държавата; пилотен проект за единна електронна лична карта; обучение на служители от държавната администрация; проект „Електронна администрация“ и др. От друга страна, материята за изграждане на електронното правителство е в структурите на МДААР, а министърът на държавната администрация е задължен годишно да представя пред Министерския съвет доклад за състоянието на администрацията, съществена част от който е изграждането на е-правителство в страната. Правомощия по стратегическо планиране и контрол върху процеса има и дирекция „Стратегическо планиране и управление“ към МС. Други органи към Министерския съвет със съответни функции са: Съветът по модернизация на държавната администрация (натоварен с изпълнение на цялостната концепция за провеждане на реформата в администрацията); Координационният съвет за информационно общество (КСИО) има за задача да координира държавните органи по изпълнение на стратегиите в областта на информационните технологии и информационното общество и да координира дейностите по въвеждане на съвременни информационни и комуникационни технологии в държавната администрация. Това го прави важен орган със значими функции по координация на въвеждането на е-управление.

Сред бариерите за ефективна реализация на концепцията за е-управление са недостатъчната мотивираност (едва 45 % от админист-

ративните структури се чувстват ангажирани с въвеждане на съвременни форми на управление, а 52 % от общините все още не са ангажирани с въвеждане на концепцията за обслужване „на едно гише“, стартираше през 2002 г.⁹⁷), **недостатъчният брой и неравномерното разпределение на висококвалифицирани специалисти (97 % са в централната власт; 2 % – в областните управи, и 1 % – в сьдилищата)**

За да се преодолее поне частично проблемът с ниската квалификация и компютърна грамотност, МДААР предприе широкомащабно обучение на около 20 000 държавни служители в ИТ умения, които ще бъдат необходими за изграждането на електронното правителство (проект *i*-правителство, който струва около 60 лв. на обучен служител), съживявайки по този начин замразения малко след изборите проект *i*-центрове (телецентрове), които ще служат като инфраструктура за това обучение. До края на юни 2006 половината от планираните служители бяха обучени.

Друго подобно обучение, обхващащо около 200 администратори, се осъществява през 2006 г. по линия на ФАР и е насочено към избрани „пилотни“ общински и областни администрации (предимно в Северна България) като първа стъпка за въвеждане на интегрирани електронни услуги в тях.

Институтът по публична администрация и европейска интеграция предлага курсове за работа със стандартните продукти на Майкрософт, но освен това и с Линукс и **gnOffice.org** като част от стремежа за постигане на равнопоставеност между различните операционни системи и приложения и създаване на възможност за софтуерен избор, особено от страна на местните власти. До този момент са обучени представители на около 30 администрации за работа с Линукс и **gnOffice.org**.

Ключов проблем при реализацията на различните стратегии, програми и проекти на равнище отделна администрация са статутът, правомощията и координираността на т.нар. **Юли** директорите в ИКТ дирекциите. В почти всички ведомства на тези дирекции се гледа като на обслужващ технически персонал. Единици са ведомствата, в които се говори и се прилагат практики на реорганизация на работни процеси, основани на новите ИКТ, по предложение на ИТ директорите. Във всички страни от ЕС, както и в САЩ, Япония и Корея директорите по ИТ имат статута – правата и отговорностите, да предлагат и извършват организационни промени, основани на новите технологии, което изисква солидна мениджърска подготовка и визия за организационно развитие. На първо време е наложително създаването на платформа или механизъм за споделяне на знание и координиране на планирането и изпълнението на ИТ проекти в отделните администрации.

⁹⁶ С решение на МС, считано от 01.05.2006 г. КЦИКУТ временно се замразява поради липса на средства за обезпечаване на дейността му. На практика служителите на КЦИКУТ са преназначени от ПРООН в проекта „Телецентрове“ и продължават аналитично-съветническите си функции, като координационните функции са прехвърлени на Координационния съвет по информационно общество под председателството на председателя на ДАИТС. Негов секретар е бившият национален координатор на КЦИКУТ.

⁹⁷ Доклад за състоянието на държавната администрация през 2004, Министър на държавната администрация, С., юни 2005.

използване на цялостни решения с отворен код на местно равнище показва редица предимства, сред които са фокусирано обучение за работа с компютри и със специфичните програми, възможност за използване на софтуер на български език и възможност за ползване на локализирани офис-приложения дори върху общинските компютри със слаба процесорна мощ. Това спомага общинските служители със слаба или никаква чуждоезикова грамотност да се чувстват по-добре, работейки в българска среда. Частична или пълна миграция към решения с отворен код и изработване на уебсайт с възможности за предоставяне на електронни услуги и обучения на служители се реализираха през 2005 и 2006 г. в Кърджали, Враца, Мездра, Пещера, Белово, Дряново и Костенец.

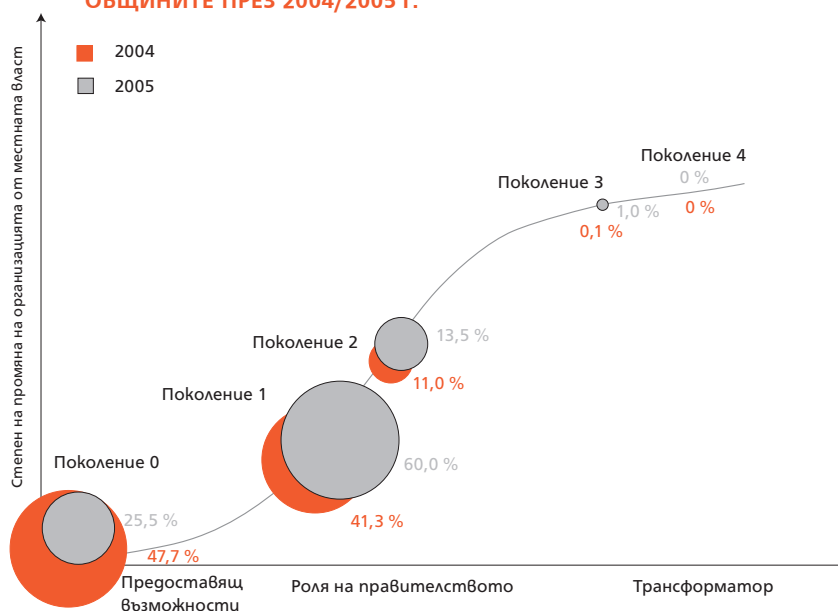
При прехода към интегрирано предоставяне на е-услуги се забелязва положителната тенденция за включване на изрични разпоредби за прилагане на принципа „обслужване на едно гише“ и интегрирано вътрешно и външно функциониране на администрацията в устройствените правилници на някои общински администрации (например Русе, но и по-малки общини като Роман и Бяла). В същото време обаче в правилниците на много от останалите общини все още не е заложена интегрираност на фронт-офиса и бек-офиса (сред тях са Несебър, Ботевград, Видин, Елена, Камено, Пазарджик, Раковски, Самоков, Сангански, Тутракан и др.).

ТАБЛИЦА 16. КЛАСАЦИЯ ЗА НАЙ-СИЛНО ПРЕДСТАВЯЩИ СЕ ОБЩИНИ ЗА 2005 Г. СПОРЕД ОЦЕНКАТА НА ТЕХНИТЕ УЕБСАЙТОВЕ ПО НЯКОИ ПОКАЗАТЕЛИ НА МЕТОДИКАТА KEeLAN

Обобщен показател	Най-високо класирани общини
Ползваемост	София, Русе и Добрич
Формиране на политика	София, Русе, Добрич, Плевен, Стралджа и Рагнево
Информация	София, Добрич, Свищов, Белене и Луковит
Класация по агрегирана оценка	София, Добрич, Русе

Източник: е-Община 2005, Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2005.

ФИГУРА 47. РАЗВИТИЕ НА ПРЕДЛАГАНЕТО НА Е-УСЛУГИ ОТ ОБЩИНИТЕ ПРЕЗ 2004/2005 Г.

Източник: е-Община 2005, Фондация „Приложни изследвания и комуникации“.

КАРЕ 7. АКЦЕНТИ ОТ ДОКЛАДА Е-ОБЩИНА 2005

- Делът на общините със собствен уебсайт е нараснал от 47,7 % през юни 2004 на 54,9 % през април 2005.
- За периода април-август 2005 г. 14 нови общини са изградили свои уебстраници.
- Налице е сериозен регионален дисбаланс: докато в Ямболска област всички общини имат уебстраници, в Шуменска, Кюстендилска, Видинска и Смолянска под 1/3 от общините имат уебстраници.
- Най-големи различия между качеството на сайта в областния град и средното качество на общинските уебсайтове в общините от областта се наблюдават в Кюстендилска, Шуменска, Видинска, Варненска, Добричка и София-област.
- *Най-голямата* българска община, която към септември 2005 г. е *нямала* собствен уебсайт, е **Кюстендил** – община с население около 70 000 души *Най-малката* българска община, която към същия момент *има* собствен уебсайт, е **Челопеч** (население 1710 души).
- Значително изоставане се наблюдава при онлайн присъствието на общините с население под 20 000 души (сред тях 63 % нямат уебсайт), всяка от които очевидно няма да може да се справи сама.
- Докладът препоръчва малките общини да обединяват сили за съвместно предоставяне на е-услуги – според чуждестранни експертни оценки постиганите по този начин икономии от мащаба варират от 10 % (при закупуването на ИТ-оборудване) до 25 % (при лицензиите и поддръжката) и до 30 % (при разходите за персонал).

- По своята **интернет експонираност**, измерена по системата **WebKрангове** (от 0 до 10) на масово ползваната интернет търсачка **Бодъ**, сайтовете на българските общини изостават (средна стойност 2,51) не само от тези на централната администрация (министерства и агенции към тях) в България (средно ниво 5,05), но и от общините в Македония (3,52), Румъния (3,25) и Гърция (3,2).
- Задоволителни нива (от 4 и нагоре) са постигнати само при около 21 % от изследваните 145 сайта на български общини.
- По експертни оценки приблизително 386 000 потребители от населението и 155 000 бизнес потребители са ползвали информация и услуги, предоставяни от общините чрез техните уебсайтове.
- По-високата посещаемост би имала пряк положителен ефект върху работата на администрацията: поемането от служител на общината на едно телефонно обаждане (или обслужване на посетител на място за същото време) отнема средно по 5 минути; Всеки 2000 уникални посещения месечно в уебсайта на дадена община спестяват труда на 1 служител на общинската администрация.
- Регионалното разпределение на интернет потребителите е много неравномерно. Така например в Разградска, Кърджалийска, Търговищка и Шуменска област интернет потребителите са под 10 % от населението, докато в София този дял е над 40 %.

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ и Координационен център по информационни, комуникационни и управленски технологии към Министерски съвет, 2005.

3. Концепцията за подобряване на административното обслужване на „едно гише“

Концепцията за обслужване на „едно гише“⁹⁹ е тясно свързана с концепцията за електронно управление в страната, интегрирането на информационните системи и подобряването на бизнес средата. В крайната си фаза тя следва да отразява резултатите от единно-функциониращата и йерархично организирана информационна среда на държавната администрация, където входящите и изходящите информационни потоци, отразяващи отношенията граждани-администрация, бизнес-администрация и администрация-администрация се реализират не чрез използването на получателя на услугата като интерфейс за вътрешноведомствен документооборот и физически посещения на различни структури, а чрез заявяване и получаване на услуги от „едно гише“ по многоканален начин. Две от трите предпоставки за реализиране на концепцията не са налице – елек-

тронно управление и интеграция на информационните системи, и в този смисъл съдържателно изпълнение на концепцията към настоящия момент липсва. Качественото реализиране на обслужване на едно гише, дори да е само офлайн, е условие, което ще подпомогне реализацията на електронно управление, тъй като съществената част от реинженеринг на работните процеси вече ще е извършен.

Оценката за степенята на изграденост на административното обслужване, извършвано на принципа „едно гише“, се извършва чрез Интернет-базирана система за самооценка на административното обслужване /ССАО/¹⁰⁰. През 2005 г. се наблюдава увеличено ниво на отчетност, вероятно поради засиления контрол от страна на новото МДААР и вече 85 % от администрациите са подали информация в системата. Освен неотчиталите се

до момента администрации, за първи път са започнали да подават информация и новосъздадените РЦЗ и РИО-КОЗ.

Като цяло може да се отчете, че е постигнат напредък в изпълнението на концепцията за едно гише, но все още не всички административни структури са започнали работа по нея. Около 30 % от подалите отчет в системата си признават, че не предлагат услуги на „едно гише“. Базисният модел на обслужване на „едно гише“¹⁰¹ определя четири етапа на развитие на „едното гише“ – базов, развиващ се, работещ и отличен. На практика преходът от непредлагане на услуги на „едно гише“ до „базовото“ ниво е въпрос на няколко месеца обучение и малък брой бързи и лесни промени, така че реалистично тези 30 % от администрациите до края на 2006 г. ще преминат на „базово“

⁹⁹ Решение № 878 на МС от 29 ноември 2002 г.

¹⁰⁰ <http://zaiform.government.bg/login.asp>

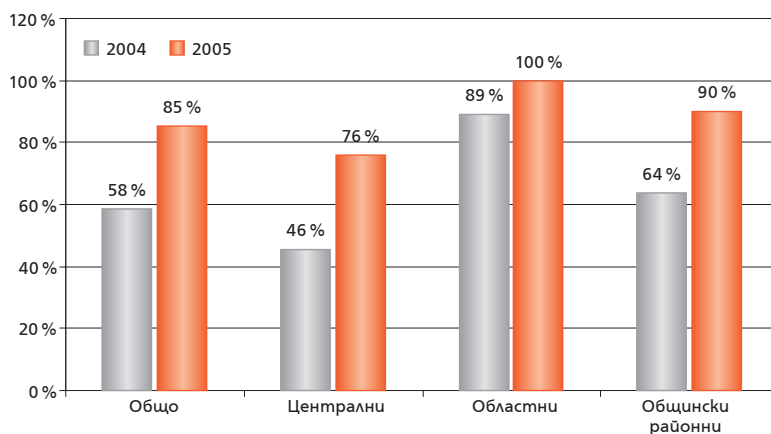
¹⁰¹ Приет с решение № 878 на Министерски съвет от 29 ноември 2002 г.

ниво. Около 13 % от администрациите са се самооценили като намиращи се на „базово“ ниво на изграждане на обслужване на едно гише.

Половината (51,2 %) от отчетите се администрации са на етап „работещ“, но това в много случаи се отнася по-скоро за физическото структуриране на звената за административно обслужване, докато другите елементи – процеси, човешки ресурси и технологии, са на различно ниво на реорганизация. Този етап се свързва с чувствително подобряване на обслужването на клиентите (граждани и бизнес) и прилагане на конкретни добри практики от ЕС, но все още използването на интернет-базиран платформен е рядкост, практически липсва възможност за управление на единични случаи и има слабо вътрешно лидерство. Процесът на усъвършенстване обаче е започнат и добре планиран – кадрово, финансово и организационно.

Малко над една трета от администрациите (34,4 %) са на етап „развиващ се“, който се свързва с фокусиране на реорганизацията върху вътрешни

Фигура 48. ДЯЛ АДМИНИСТРАЦИИ ПОДАЛИ ИНФОРМАЦИЯ В ССАО

Източник: Министерство на държавната администрация и административна реформа, 2006

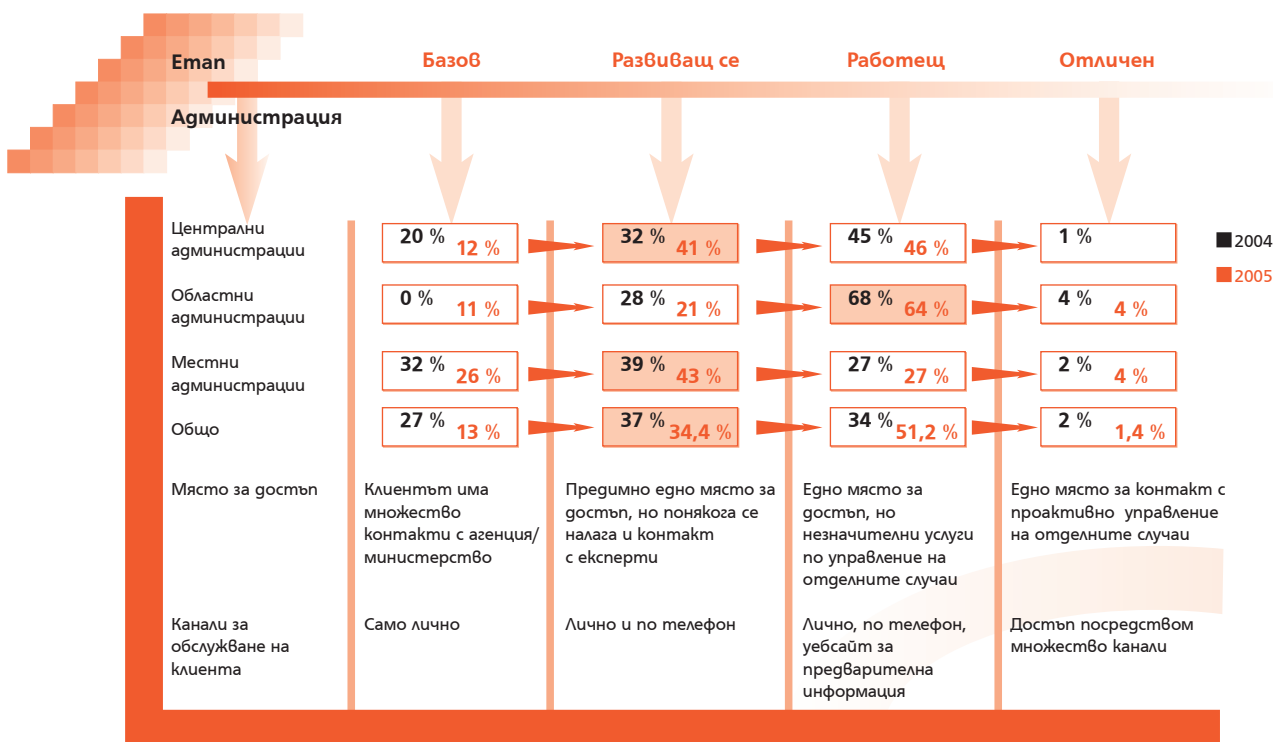
за ведомствата цели, а не върху потребностите на клиента, използване на новите ИКТ за бек-офиса, но не и на гишето за обслужване с клиенти. На този етап от развитие се отделя значително внимание за техническо обезпечаване и обучение на персонала, но все още дейностите са реактивни, а не проактивни.

Най-високото ниво – „отлично“, е постигнато едва от под 2 % от администрациите, подгали отчети в

ССАО. Най-общо, този етап се свързва с висока степен на съответствие на организацията на работа на администрациите и предоставянето на услуги на „едно гише“ с най-добрите практики в Европейския съюз. Достигането на този етап се свързва и с наличието на електронно управление и реална многоканалност на предоставяните услуги.

Областните администрации като цяло са най-добре развити по отно-

Фигура 49. РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА АДМИНИСТРАЦИИТЕ ПО ЕТАП НА РАЗВИТИЕ НА „ЕДНО ГИШЕ“

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ по данни на МДААР, 2006

целия „живот“ на гаден електронен документ – създаване, получаване, завеждане, обмяна, изпращане, ползване, архивиране, унищожаване. Това предполага цялостна реорганизация на дейността на държавната администрация и въвеждането на по-модерни системи за документооборот¹⁰³.

Освен 20-те индикативни услуги, включени в Стратегията за е-правителство, на гражданите се предоставят онлайн и други услуги от различни ведомства.

Отчетеният ръст в показателите през 2005 г. показва, че предлаганите електронни услуги увеличават, макар и слабо, своите потребители. Като най-популярна сред тях 12,1 % определят получаването на информация от сайтове на държавни институции, агенции и организации, общини и гр. Малко по-ниско е нарастването на респондентите, заявили, че през 2005 г. са комуникирали с представители на държавната власт. Интернет услугите засега спестяват повече транзакционни разходи на бизнеса и са по-привлекателни за фирмите, отколкото за гражданите. Данните за първото тримесечие на 2006 г. са сезонно завишени, основно заради търсенето на информация, свързана с данъчните декларации, но все пак определено може да се твърди, че българският интернет потребител свикна да търси административна информация от официалните страници и да опитва, когато е възможно интернет комуникация с ведомствата. Допълнителен стимул за повишеното посещение на страниците на публичните власти¹⁰⁴ е вече типичното предоставяне на специализирани новини в съответния ресор.

До края на 2006 г. се очаква стартирането на два големи проекта по ФАР (с бенифициент МДААР) за техническо подпомагане изграждането на електронното правителство на обща стойност над 2 млн. евро, които поне частично ще допринесат за справянето с дискутираните проблеми и предизвикателства. Необходима е обаче добра съгласуваност между

- **Агенция по вписванията**
 - Регистрация на стопански субекти в регистър БУЛСТАТ.
 - Имотна регистрация.
 - Изпращане на данни до централните ведомства (МВР, НАП, АМ и др.).
- **Министерство на отбраната**
 - Жалби.
- **Министерство на икономиката и енергетиката**
 - Обществени поръчки.
- **Министерство на образованието и науката**
 - Регистър на средните училища и детски градини.
 - Регистър на висшите учебни заведения.
 - Справочна система за общините.
 - Географска информационна система на структурата на народната просвета.
- **Министерство на правосъдието**
 - Свидетелства за съгласност.
- **Министерство на труда и социалната политика**
 - Молби, жалби, сигнали.
 - Достъп до обществена информация.
- **Структури към МТСП – Агенция за социално подпомагане**
 - Деловодно обслужване – молби, жалби, сигнали.
 - Достъп до обществена информация.
 - Социални услуги. Семейни помощи за деца.
- **Главна инспекция по труда**
 - Декларации, молби, жалби, сигнали.
 - Разрешения по чл. 302, чл.303 и чл. 333 от КТ.
- **Държавна агенция за закрила на детето**
 - Лицензия за социални услуги
- **Агенция по заетостта**
 - Търсене на свободни работни места

Източник: Доклад за състоянието и развитието на електронното правителство в България, КЦИКУТ, 2005

ТАБЛИЦА 17. ДЕЙНОСТИ, ЗА КОИТО СЕ ИЗПОЛЗВА ИНТЕРНЕТ

	(XI' 2004)	(X' 2005)	(I-III' 2006)
Получаване на информация от сайтове на държавни институции, агенции, организации, общини и гр.	7,8	12,1	20,3
Електронна кореспонденция (по e-mail) с представители на държавни институции, агенции организации, общини и гр.	6,9	9,9	14,2
Сваляне на документи и формуляри от държавни институции, агенции, организации, общини и гр.	5,3	9,7	14,5
Попълване на документи и формуляри на сайтове на държавни институции, агенции и организации, общини и гр.	3,0	6,0	11,6

Източник: Витоша Рисърч (15-74 години).

работата по тези проекти и изпълнението на обществените поръчки за интеграционна система на дър-

жавната администрация и пилотни е-общини на обща стойност над 10 милиона лева.

¹⁰³ По-подробно вж. Анализ на състоянието на българското електронно правителство – основни проблеми и бариери пред динамичното му развитие, Център по право на информационните и комуникационните технологии, С., март 2005.

¹⁰⁴ Все пак правителството трябва да бъде малко по-скромно и експертно в оценките си за посещаемостта на www.government.bg, а не да представя статистиката за уникалните посетители на месец като физически потребители.

5. Обобщена оценка и насоки за развитие

Напредъкът през 2005 и 2006 г. по отношение развитието на електронното управление в страната се свързва основно с окомплектоването на централната администрация, включително и териториалните ѝ подразделения, с ИКТ оборудване, наличие на уебсайтове и предлаганите чрез тях информация и електронни услуги, както и с мащабните обучения на държавни служители в ИТ умения. Успехите в предлагането на електронни услуги са преди всичко резултат на самостоятелни усилия на различните администрации и рядко имат синергетичен ефект в сгъри. Въпреки че са събрани, анализирани и популяризирани добрите практики в изграждането на е-услугите и електронното управление¹⁰⁵, практически липсва междуинституционален трансфер на добри практики¹⁰⁶. Българските ведомства предпочитат да се учат от чужди ведомства и да внасят добри практики от чужбина, а не от сеседите и колежите си в България. Ако моделът на „първи внос“ е за препоръчване на по-напредналите общини, с капацитет за локализация и т.н., то със сигурност за втората или третата вълна на внедряване на решения за е-правителство е препоръчително заимстването от опита на първата вълна локализатори.

Критични места при изграждането на ефективно и ефикасно електронно управление в страната ни остават:

- **Необходимост от вътрешно последователна е-политика**, която създава условия за **устойчиво развитие** чрез **разнообразни форми на координация** вътре в правителството, между различните видове власти и гражданското общество.
- **Необходимо е изграждането на координационен механизъм за пор-**

тфейлно управление на ИТ проектите в държавната администрация, което да **минимизира общата цена на ползване** (total cost of ownership) да **елиминира дублирането и несъвместимостта**. Този механизъм следва да включва както предварително широко обсъждане на мотивите и основните цели на обществените поръчки в областта на електронното управление, но и да осигуряват граждански контрол върху изпълнението им.

- **Изграждане на сигурни, надеждни и съвместими електронни регистри и система за обмен на информация** между различните бек-офиси в администрацията като основа за предлагането на **интегрирани електронни услуги, базирани на житейски епизоди**. Сред най-важните проекти в това отношение са изграждането на единна кадастрална и имотна система, информационните системи на Националната агенция по приходите, Здравната каса и Националната система за противодействие на престъпността.
- **Оптимизиране на вътрешните управленски информационни системи**, чието многообразие дори в рамките на една и съща администрация създава проблеми на съвместимостта.
- Изграждане на **административен капацитет** в институциите, особено извън София, който да им позволи да подготвят и реализират проекти по структурните фондове, чрез които да се подпомогне развитието на електронното управление и услуги.
- **Необходимост от проактивно отношение към проблемите на електронното управление от страна на високите етажи на властта**, при което акцент се

поставя не само на **електронизацията на съществуващи услуги**, а на **дизайна и разработването на нови, иновативни услуги**, които стават възможни благодарение на съвременните информационни и комуникационни технологии.

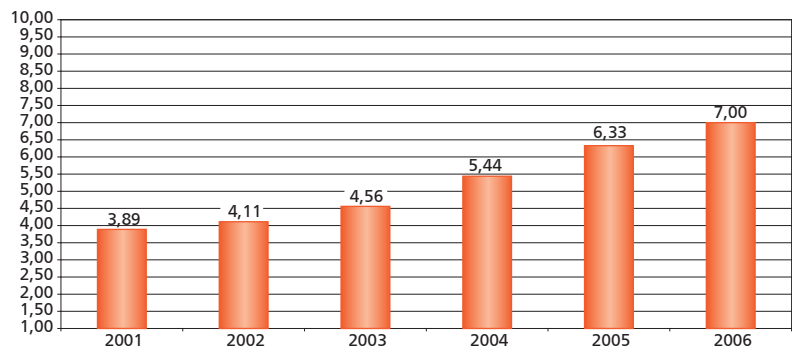
- **Приоритизация в електронизирането на административните услуги по комбинация от следните критерии: спестено време** на гражданите/бизнеса за получаване на услугата (общ разход на време и обща продължителност от стартирането на услугата до завършването ѝ), **честота на предоставяне** (за получаване на икономия от мащаба), **възможност за комерсиализация** и предоставянето на конкурентна основа (подготовка за аутсорсинг), на **най-търсените услуги** (от страна на бизнеса и гражданите) и **потенциал за вътрешна трансформация** (на бек-офиса), която да доведе до по-ефективно функциониране на администрацията.
- **Необходим е одит на съществуващите уебстраници на държавни институции**, на основата на който да се предложи осъвременяване, реструктуриране и архивиране на уебстраници на проекти и институции, които не са актуални или не отговарят на съществуващата институционална рамка (например сайтове на несъществуващи институции или сайтове, които с години не се осъвременяват).

Разминаването в оценките на съвременно от страна на правителството между бизнеса, гражданското общество и официалното мнение на правителството се дължи основно на **традиционно високите предизборни заявки**, които рядко са подплатени в организационно-кадрово и финансово отношение; **изпреварващите изисквания на клиентите** (граждани и бизнес) към предлаганите технологични решения от страна на държавата (за

¹⁰⁵ Е-правителство в България: Добри практики в изграждането на онлайн услуги, КЦИКУТ и ИПАЕИ, 200; Добрев, Б., Е. Гецова, Пътеводител за електронно правителство, Интернешънъл Юнивърсити, С., 2005.

¹⁰⁶ Добра практика, която имаше и все още има потенциал за бързо внедряване и в сгъри ведомствата, е системата за електронни малки обществени поръчки (<http://smallsv.minfin.bg/>), разработена и пусната в експлоатация от Министерството на финансите в предишния кабинет. Един възможен механизъм за такъв трансфер е Агенцията по обществени поръчки към Министерството на икономиката и енергетиката да препоръча използването на системата, подобно на сгъри препоръки, които дава във връзка с процедурите (тръжната документация) по обществените поръчки, като разработи механизъм за синхронизиране на своя Регистър за обществените поръчки с отгелните приложения на софтуера. Подобна препоръка би трябвало да бъде подкрепена от правителствената комисия за превенция и противодействие на корупцията, тъй като се очаква използването на тази система да има висок антикорупционен ефект.

**Фигура 50. ДИНАМИКА НА ИНДЕКСА Е-УПРАВЛЕНИЕ
(2001 – 2006 Г.)**

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2006.

Е-политиката е израз на политическата воля за изграждане на **информационно общество**. Тя обхваща следваната политика от законодателната, изпълнителната и съдебната власт и общините за „електронизиране“ на икономиката и демократичните процеси в обществото.

Рамковите стратегии за развитие на информационното общество (1999 г.) и изграждане на електронно правителство (2002 г.) изчерпаха своя времеви и до голяма степен съдържателен хоризонт. През 2006 г. България разработи и чрез Координационния съвет за информационно общество прие „Държавна политика за ускорено развитие на информационното общество“, но тя все още не е приета официално от Министерския съвет. Вместо да бъде национален приоритет, ИКТ проблематиката, получи незавидно отражение и в Националния план за развитие на страната 2007 – 2013 г.

1 Стратегическа рамка

Като най-обобщаващият и водещ документ за е-политиката в страната трябва да се разглежда *Стратегията за развитие на информационното общество*, приета през 1999 г. и актуализирана през 2001 г. В началото тя изигра важна роля в качеството си на рамков документ за въвеждането на модерно законодателство в областта на информационните и комуникационните технологии и тяхното приложение в отношенията граждани – бизнес – държава. В изпълнението на изискванията, залегнали в стратегията, бяха приети редица нормативни актове, очертаващи законодателната рамка на информационното общество – *Закон за далекосъобщенията*; *Закон за електронния документ и електронния подпис*; наказателноправна уредба на компютърните престъпления; усъвършенстване на правната уредба на интелектуалната собственост; правила за електронно банкиране и др. Редица други мерки обаче, предвиждащи нормативно уреждане, останаха изпълнени. Липсват единни правила за изграждане на единна информационна и комуникационна среда на държавно управление; липсва законодателно уреждане в областта на сигурността на информационния обмен и защита на данните; *Законът за електронната търговия* беше приет, без да бъдат отразени обществените критики към него, като по този начин се създаде голямо институционално напрежение, свързано с приложението му и институционалните отговорности, описани в него; няма единни стандартизационни правила; рамката за оперативна съвместимост беше приета едва през пролетта на 2006 г. т.н. Като цяло изпълнението на програмата от три години е в застои. Дейностите, предвидени в нея, са или включени, и/или дублирани в редица други национални, тематични или ведомствени стратегии – за далекосъобщенията, за електронното правителство, за ИКТ в образованието или се изпълняват отделно от частния сектор – високоскоростен достъп до интернет, увеличаване на

компютърната техника, развитие на електронната търговия и др. Съществена част от стратегията предвижда конкретни мерки и дейности, свързани с изграждане на информационните системи в държавната администрация. В тази си част, въпреки че няма официални доклади по нейното изпълнение, може да се твърди, че стратегията остана само на хартия. Въпреки че *Националната програма за развитие на информационното общество* бе актуализирана през 2001 г., в нея не намериха място значително по-широките рамки за развитие на информационното общество, приети в *Лисабонската стратегия* на ЕС от 2000 г. Независимо че повечето срокове за изпълнението на дейностите по нея изтекоха през 2002 – 2003 г. и органите, осъществяващи изпълнението и мониторинга на стратегията де факто престанаха да я изпълняват, всяка нова стъпка в ИКТ областта се представяше от държавните институции именно като изпълнение на въпросната стратегия. Тази недобра управленска координация стана още

по-видима след декември 2002 г., когато беше приета *Стратегията за развитие на електронното правителство* в страната и фактически цялата материя по изграждането на е-управление (стандарты, изграждане на информационни системи и информационна инфраструктура) залегна в нея. *Инициативата i2010 на Европейската комисия* за създаване на единно европейско информационно общество за растеж и заетост до момента е само безгледно отразена в официалните документи на българското правителство. Още по-озадачаваща е тази липса с оглед на факта, че именно информационното общество бе представено като първи и най-важен приоритет за развитие на страната в предизборния период през 2005 г. от управляващото сега парламентарно мнозинство. Този приоритет отстъпи на заден план в приетата правителствена програма през ноември 2005 г. и беше пренебрегнат при окончателното изработване на националните приоритети в *Националния план за развитие 2007 – 2013 г.*

КАПЕ 9. ИНИЦИАТИВАТА i2010 НА ЕВРОПЕЙСКАТА КОМИСИЯ

Инициативата i2010 представлява горазвиване на идеите, залегнали в *Лисабонската стратегия на Европейския съюз (2000)*, която цели да превърне ЕС в най-конкурентната икономика в света. Инициативата дава насока на европейската политика в областта на изграждане на информационно общество като отговор на глобалните предизвикателства – превръщането на знанията и иновациите в мотор на устойчивото развитие; разбирането за ИКТ като основен двигател на растежа и заетостта; цифрова конвергенция (взаимопроникване и сливане) на информационно общество, медии, мрежови услуги и крайни устройства. Основната теза на инициативата е, че цифровата конвергенция изисква конвергенция и в сферата на правните рамки на отделните политики и по-специално движение към интегриран подход в сферата на информационното общество и аудио-визуалните медийни политики.

Приоритети:

1. **Завършване на изграждането на единното европейско информационно пространство**, което работи за отворен и конкурентен вътрешен пазар за информационно общество и медии – по-бърз широколентов достъп до интернет (“скорост”); повишена правна и стопанска сигурност с оглед насърчаване предлагането на нови услуги и онлайн съдържание (“богато съдържание”); увеличаване на устройствата и платформите, които „си говорят взаимно”, и на услугите, които могат да се използват от много платформи (“интероперабилност”); превръщане на интернет в по-безопасно

Националният план за развитие на страната (НПР) 2007 – 2013 г. по замисъл е планов документ, изготвян от българското правителство, в който са очертани визията и приоритетите за развитие на страната за следващите седем години. Основните критики към него след публичното му представяне през 2006 г. са, че въпреки двегодишното му изработване и ведомствено съгласуване той няма характер на стратегически документ за развитие на страната, а по-скоро е механизъм за усвояване на средства от европейските фондове. Основната насоченост на плана е развитието на селското стопанство и инфраструктурата, което коренно се различава от политическия ангажимент на правителството да изгражда икономика на знанието с приоритет иновации и ИКТ. Както бе отбелязано, средствата в НПР за ИТ са по-малко от 1 % от общо предвидените за финансиране на проекти и дейности. Това поставя на дневен ред въпросът за търсенето на алтернативни механизми за финансиране на изграждането на информационно общество в страната както от страна на държавата, така и на бизнеса.

ДАИТС подготви *Оперативна програма, посветена на информационното общество*¹¹⁰, но не успя да се пребори за нейното включване в инструментариума от Оперативните програми (ОП) въпреки получената подкрепа от гражданското общество. Официалната позиция на Министерството на финансите е, че ИТ и информационното общество са хоризонтален приоритет и предвидени проекти и финансиране за ИТ има и трябва да се търсят във всички останали ОП. Очакванията са, че подобни проекти биха могли да се реализират основно чрез Оперативната програма по конкурентоспособност и финансирането на иновации (чрез т.нар. Програма на ЕС за развитие на иновациите) в партньорство с Министерството на икономиката и енергетиката.

През 2006 г. ДАИТС разработи *Държавна политика за ускорено развитие*

¹¹⁰ До голяма степен основана и съобразена с анализите и препоръките и базирана на данните от e-Bulgaria 2005 и e-Bulgaria, 2004.

¹¹¹ Държавна политика за ускорено развитие на информационното общество, ДАИТС, 2006.

¹¹² Подготвя се програма и план за действие по политиката, които се очаква да бъдат приети от Министерски съвет до края на 2006 г.

КАПЕ 9. ИНИЦИАТИВАТА i2010 НА ЕВРОПЕЙСКАТА КОМИСИЯ (ПРОДЪЛЖЕНИЕ)

място – намаляване на измамите, увреждащото съдържание и технологичните сридове (“сигурност”).

2. Засилване ролята на иновациите и инвестициите в ИКТ изследванията, за да се насърчат растежът и създаването на повече и по-добри работни места.

3. Постигане на „приобщаващо“ европейско информационно общество, което ще доведе до растеж и работни места, съвместими с концепцията за устойчиво развитие и което дава приоритет на предоставянето на по-добри публични услуги и на повишаването на качеството на живот.

Източник: „Европейско информационно общество за растеж и заетост“, Европейска Комисия, юни 2005

на информационното общество (ДПУ-РИО), но документът все още не е приет от Министерския съвет. В него е направен опит да се систематизират и приоритизират действията за развитието на информационното общество, които са фрагментарно разхвърляни в различни официални документи, стратегии и планове за действие. Положителна стъпка е фокусирането върху по-малко на брой

дейности, но и предвиждането те „да бъдат структурно обособени, функционално разделени и количествено измерими, така че преследвайки тяхното изпълнение да можем да оценяваме своевременно за движението и/или отклонението им при реализирането на стратегическите цели определени от държавната политика“,¹¹¹ което ще преодолее част от критиките, свързани с информационната обезпе-

КАПЕ 10. ПРИОРИТЕТИ И НАСОКИ НА ДЪРЖАВНАТА ПОЛИТИКА ЗА УСКОРЕНО РАЗВИТИЕ НА ИНФОРМАЦИОННОТО ОБЩЕСТВО

Приоритет 1. Повишаване качеството на живот

Насока 1.1. Интензивно развитие на националната ИКТ инфраструктура

Насока 1.2. Подобряване качеството на обществените услуги

Приоритет 2. Икономика и заетост

Насока 2.1. Насърчаване внедряването и използването на информационните технологии като ключов фактор за създаване на благоприятна бизнес среда

Насока 2.2. Подпомагане и развитие на конкурентоспособна ИКТ индустрия

Приоритет 3. Образование и обучение

Насока 3.1. Формиране на висококвалифицирани човешки ресурси за нуждите на ИКТ сектора и пазара на труда

Насока 3.2. Модернизирани и оптимизирани на информационна и комуникационна инфраструктура в научноизследователските институти, училища и университети

Приоритет 4. Общество и култура

Насока 4.1. Осигуряване на предпоставки за широк достъп до услугите на информационното общество

Насока 4.2. Популяризиране и насърчаване използването на услугите на информационното общество

Приоритет 5. Сигурност и доверие

Насока 5.1. Защита интересите на потребителите

Насока 5.2. Осигуряване на тайната и неприкосновеността на кореспонденцията

Източник: Държавна политика за ускорено развитие на информационното общество, ДАИТС, 2006¹¹².

ченост на държавното управление, чрез цели.

Визброените приоритети липсват областите здравеопазване, правосъдие и вътрешен рег. **Е-здравеопазването** (diskутирано по-долу) попада в приоритета за повишаване качеството на живот, но поради продължаващите проблеми в Министерството на здравеопазването във връзка с лекарствените средства и недостатъчното финансиране на здравеопазването авторите на ДПУРИО са преценили, че освен електронни разплащания и отчетност, свързани със Здравната каса, друго е нереалистично да се свърши през следващите една-две години. Що се отнася до **е-правосъдието**, отново като че ли надделява скептицизмът, че ще се случи нещо устойчиво в близките години и затова то не е останало като самостоятелен приоритет. Въпреки това успехът в областта за е-правосъдието е *conditio sine qua non* за успеха в е-правителството като цяло и конкретно за някои от 20-те индикативни услуги на електронното правителство. Подобен е подходът и на Европейската комисия, която практически години наред беше изоставила темата за е-правосъдието от обсега на докладите си за напредъка в развитието на информационното общество в разширяващия се Европейски съюз. Друг важен дългосрочен приоритет, който липсва в ДПУРИО, но е необходимо да бъде заложен в последваща програма за действие, е т.нар. **е-демокрация** и включеността на гражданите в процеса на демократичното управление на страната, вкл. чрез новите информационни и комуникационни технологии.

Един от факторите, без които практически не може да се очаква ускорено и още повече устойчиво развитие на информационното общество, е разработването на адекватна правна рамка на публично-частното партньорство, чрез която е възможно да се преодолеят бариерите, свързани с финансирането на електронното правителство.

2. Създаване на национална рамка за оперативна съвместимост

Оперативната съвместимост между информационните системи бе формулирана като едно от четирите предизвикателства пред изграждането на единно европейско информационно пространство от новата инициатива на Европейската комисия „i2010“. През април 2006 г. МДААР и ДАИТС предложиха за публично обсъждане проект на Национална рамка за оперативна съвместимост на информационните системи в изпълнителната власт¹¹³, съобразена с Европейската рамка за оперативна съвместимост, публикувана през януари 2005 г. В проекта са отразени европейските изисквания за вътрешна съвместимост на доставката на европейски услуги за електронно управление към публичната администрация, бизнеса и гражданите (Програмата IAB на ЕК). Според тези изисквания системната интеграция и оперативната съвместимост на информационните системи преминават през следните етапи: създаване на „рамка за оперативна съвместимост на информационните системи; разработване на конкретни правила за системна интеграция и оперативна съвместимост на приложения, свързани с електронното правителство; разработване на „Препоръки за архитектура на информационните системи“; създаване на централно хранилище на информационни ресурси, необходими за постигане на оперативната съвместимост; създаване на „общоевропейска административна ориентационна карта“.

Националната рамка трябва да отразява спецификата на процесите при реализацията на услугите в триъгълника държава – граждани – бизнес – хетерогенност на процесите, системните реализации, структурирането и предоставянето на данните; дина-

мична бизнес и технологична среда; изисквания за сигурност и надежност на обмена. Основни принципи при изграждането ѝ са: достъпност; многоезичност; сигурност; защита на личните данни; предимство на децентрализираната отговорност; използване на отворени стандарти; възползване от предимствата на отворения ког; многостранни връзки.

3. Електронно здравеопазване

Развитието на електронното здравеопазване в страната е добър пример за това, как неправителственият сектор и частният бизнес могат да играят решаваща роля и да оказват положително влияние върху развитието на правителствената политика. До началото на 2005 г. темата за въвеждане на електронно здравеопазване в страната не е популярна и липсва публичен и експертен дебат по нея. През първата половина на 2005 г. Министерството на здравеопазването заяви намерението си да започне работа по пилотен проект за въвеждане на 1000 електронни здравни карти, който така и не заработи поради липса на цялостна визия за развитието на електронното здравеопазване на правителствено равнище. През периода февруари 2005 – февруари 2006 г. неправителственият сектор, подкрепен от водещи международни компании в сектора, организира и проведе 3 конференции¹¹⁴, в които взеха участие представители на всички заинтересовани държавни институции, чуждестранни гости и експерти, както и представители на Европейската комисия. През октомври 2005 г. бе предложена и пуб-

¹¹³ Рамката беше приета от Министерски съвет с решение № 482 от 28 юни 2006 г.

¹¹⁴ Пътна карта за електронно здравеопазване за присъединяващите се страни – България, Румъния, С. Юни 2005; Електронното здравеопазване – следващата стъпка в здравната реформа на страната, С. ноември 2005; Информационни и комуникационни технологии в здравеопазването, С. февруари, 2006.

лично обсъдена първата по рода си в страната *Програма за електронно здравеопазване*¹¹⁵. В резултат на тези усилия и широкия медиен отзвук по темата развитието на електронното здравеопазване бе включено като приоритетна дейност в областта на е-политиката в правителствената програма, приета през ноември 2005 г. През март 2006 г. с решение на МС бе променена управленската структура на Министерството на здравеопазването и бе създадена дирекция „Електронно здравеопазване“. В процес на съгласуване е *Национална стратегия за електронно здравеопазване*, изготвена от Министерството на здравеопазването (15 март 2006 г.) с участието на експерти от НЗОК, ДАИТС, МС, НЦЗИ. Основните цели на стратегията, която предстои да бъде внесена в Министерския съвет за обсъждане, са постигане на високо качество на здравната помощ, повишаване на квалификацията на заетите в здравния сектор и прилагане на иновативни медицински технологии в процеса на лечение, както и оптимизиране изразходването на финансови средства. Сред специфичните цели са: оборудване на работещите в здравеопазването с компютри и свързването им в медицински мрежи и/или към интернет; предоставяне на възможност за ефективно използване на ИКТ от всички лица в здравеопазването, вкл. пациентите; включване на ИКТ в програмите за обучение на medici; развитие и/или адаптиране на медицински софтуер, базиран на общи стандарти за обмяна на медицински данни; подобряване на институционалния и аналитичния капацитет на централно и местно равнище и др. Основните приоритети, чрез реализирането на които ще бъдат постигнати посочените цели, са: въвеждане на електронни здравни карти; изграждане на електронно здравно досие на всеки български гражданин; изграждане на болничните информационни системи. Очаква се създаването на координационен съвет, който да изработи подробен План за действие за изпълнение на стратегията за следващия шестгодишен период. Финансови средства за нейното изпълнение

трябваше да бъдат заложили за първи път в бюджет 2007, но изглежда, че и за тази стратегия няма да има достатъчно финансиране за изпълнението на всички предвидени проекти.

4. Резултати от изпълнението на е-политиката

Равносметката за периода 2000 – 2006 г. от развитието на информационното общество в страната показва, че **основен фактор за развитие на е-политиката** в страната е процесът на присъединяване на България към ЕС. Ежегодните мониторингови доклади на ЕК изиграха ролята на катализиращ механизъм за изпълнение и прилагане на норми и политики в областта на изграждане на информационно общество в страната и може да се прогнозира, че и в бъдеще ще изграят същата роля, тъй като присъединителният договор на България предвижда засилен мониторинг и заплахата от налагане на препазни клаузи през първите три години от бъдещото ни европейско членство.

Страната като цяло следва възходящ тренд на индикаторите, измерващи развитието на информационно-

то общество, главно благодарение на активното участие на гражданите и бизнеса. Темата си извоюва трайно място в медийното и обществено-пространство. Анализаторските звена – вътрешни и международни, показват стабилен растеж на индикаторите, измерващи съпричастността на гражданите и бизнеса към въвеждане на е-управление в страната и изграждане на информационно общество.

Но в областите, в които отговорността за създаване и реализация на ИТ инициативи бе предоставена на българското правителство, резултатите са незадоволителни. **Липсата на адекватен механизъм за планиране, финансиране, управление и контрол** върху изпълнението на гържавни стратегии и политики в ИТ областта бяха главните причини за

КАРЕ 11. ОБЩА ОЦЕНКА

България е класирана на 44-о място от 68 държави с индекс 4,86 (от 10 максимален), като подобрява комплексния си индекс в сравнение с 2005 г. (4,68). Този индекс обаче ѝ отрежда предпоследно място (пред Румъния) сред страните от ЦИЕ – членки или кандидатки за членство в ЕС. Страната за пръв път изпъква като привлекателно място за аутсорсинг наред с досегашни лидери като Индия и Виетнам. Най-ниските показатели в комплексния индекс за е-готовност са за степента на свързаност и използването на електронните услуги от потребителите и бизнеса – съответно 3,85 и 3,30. Свързаността отразява достъпа на гражданите и бизнеса до фиксирани и мобилни телефонни услуги, персонални компютри и интернет, а използването на електронните услуги – държавните разходи за ИКТ като процент от БВП; нивото на развитие на е-бизнеса; степента на развитие на електронната търговия; качеството на логистичните и системите за доставка; наличността на корпоративни финанси.

Източник: e-readiness 2006, ЕУ

¹¹⁵ Програма за развитие на електронното здравеопазване в България като част от съвременната здравна система на Р България, Фондация „Електронно здравеопазване-България“, С., октомври 2005 г.

неизпълнението на стратегията за електронно правителство и информационно общество. В това отношение българските правителства показаха сериозен недостиг на управленски капацитет и политическа воля за целенасочено развитие на информационното общество в страната. Според цитирания доклад *e-readiness 2006* България продължава да се намира на предпоследно място от страните членки и кандидати за членство в ЕС по критериите за развитие на информационното общество. Този факт заедно с демографския колапс и актувната емиграция на млади специалисти поставя остро на дневен ред и проблема за конкурентоспособността на родния ИТ бизнес на световните ИКТ пазари.

По правило обещанията на всички правителства, вкл. в областта на високите технологии, са повече от обективните им възможности за изпълнение, обикновено са трудно измерими и рядко се съпътстват с **постоянно действаща система за отчитане, мониторинг и оценка на изпълненото**¹¹⁶. Сериозното разминаване между политически послания и реални управленски действия бе обективизирано и в *Националния план за развитие 2007 – 2013 г.*, където ИТ проблематиката е застъпена много скромно.

Периодът до 2006 г. се характеризира и с известна **институционална неосигуреност и некоординираност** на изпълнението на държавната политика в тази насока. Голяма част от създадените административни и управленски структури нямаша реални управленски правомощия и финансова обезпеченост за провеждане на държавната политика в съответните

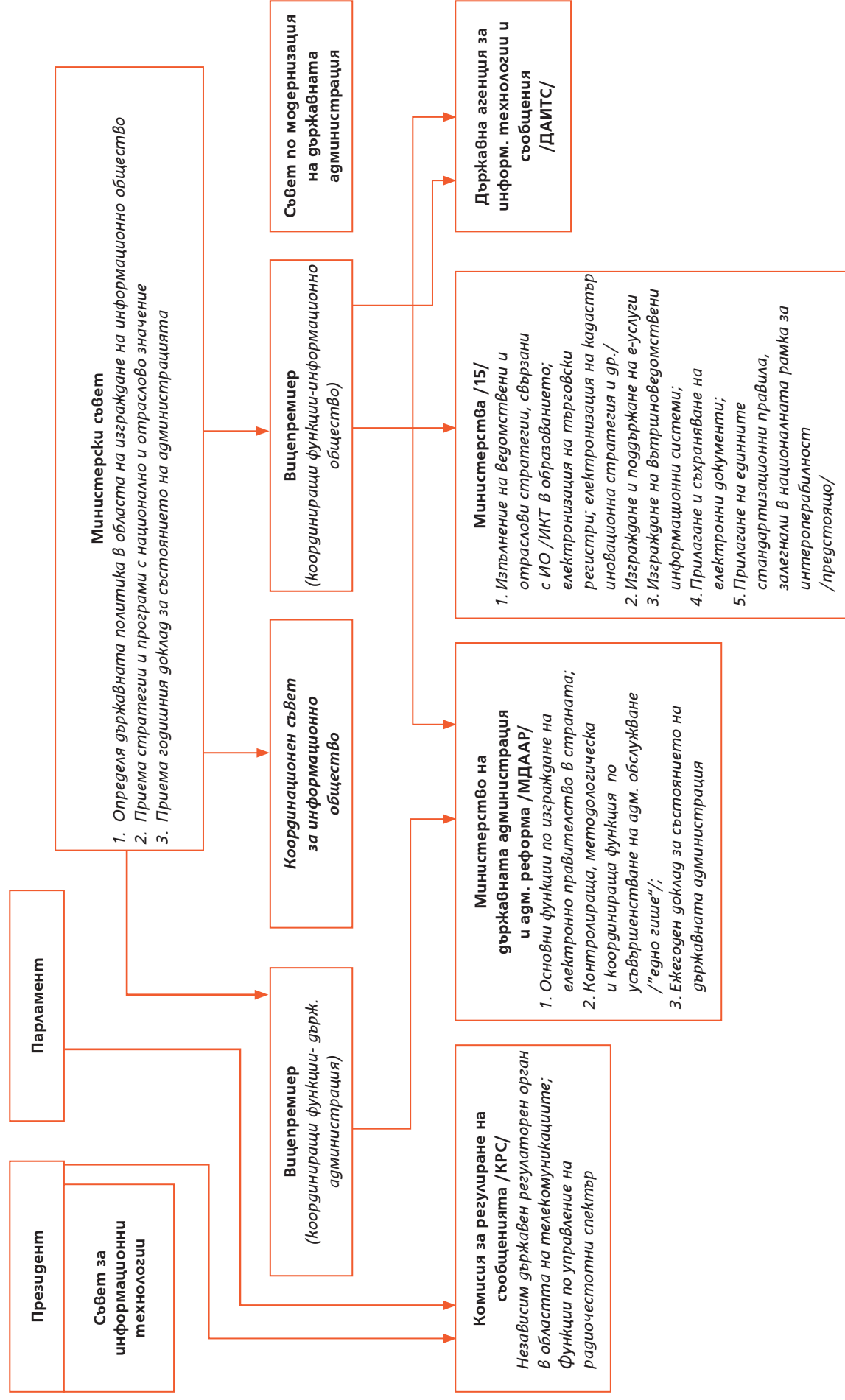
области¹¹⁷. До голяма степен тази неблагоприятна тенденция бе преодоляна със съсредоточаването на материалната за развитие на информационното общество и електронното управление в две централни ведомства с реални управленски функции – съответно ДАИТС и МДААР. Фактът, че вместо министерство ДАИТС беше институционализирана като държавна агенция, създаде по-високи транзакционни разходи и струваше поне три-четри месеца управленско време. **Очаква се Координационният съвет за информационно общество да играе съществена роля в уточняването на управленските функции в съответните области** с оглед предотвратяване дублирането на правомощия и евентуалното институционално противопоставяне.

Присъединяването на България към ЕС поставя на дневен ред проблема за **децентрализация** на използването на финансови ресурси и делегиране на повече управленски правомощия на регионалните структури. **Регионализацията на проблематиката** в аспекта на е-политиката означава целенасочено стимулиране на местните общности от страна на централната власт за изпълнение на политиките, свързани с изграждането на информационно общество в страната – повсеместно въвеждане на обслужването на „едно гише“ в общините, районите и областите; развитие на регионални е-услуги; интегриране на информационните системи със системите на централната администрация; развитие на националната комуникационната инфраструктура на държавната администрация (НДМ); целенасочена компютризация на общинските и областните администрации, училища и лечебни заведения и др.

¹¹⁶ Това е един общоуправленски проблем, характерен за всички равнища на държавната и местната власт. В ИТ сферата например изпълнението на иначе успешни държавни инициативи и публично-частни партньорства като програмата i-Клас за компютризиране на българските училища и стратегията за конкурентоспособност на България на световните ИКТ пазари биват представени по такъв начин, че се създава негативно впечатление. В още по-голяма степен тази констатация важи за въвеждане на концепцията обслужване на „едно гише“ в страната. Приемането на държавна стратегия и програма трябва да бъде съпътствано от задължението на съответния държавен орган за анализ на изпълнението на дейността с акцент върху постигнатите резултати. Този аспект от изпълнението на ИТ стратегиите е в съответствие и с необходимостта от по-голяма прозрачност и ефективен граждански контрол от страна на неправителствения сектор, бизнеса и гражданите върху държавната администрация.

¹¹⁷ Министър на държавната администрация, Координационен център за развитие на информационно общество към МТС, Координационен център за информационни и комуникационни технологии към МС, Агенция за развитие на съобщенията, информационните и комуникационните технологии към МТС, Координационен съвет за развитие на информационно общество към МС.

Фигура 51. ДЪРЖАВНИ ОРГАНИ И ТЕХНИТЕ ФУНКЦИИ ПРИ ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ДЪРЖАВНАТА ПОЛИТИКА ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА ИНФОРМАЦИОННО ОБЩЕСТВО В СТРАНАТА

5. Предложения и препоръки

За активизиране и подобряване ефективността на дейността по развитие на информационното общество е целесъобразно да бъдат взети следните мерки:

1. **Разработване на нова Програма за развитие на информационното общество с хоризонт 2010**, която да отразява новия етап на развитието на проблематиката в страната и изпълнението на европейските изисквания, по-специално инициативата i2010 и приетите на тази основа европейски директиви. Разработената държавна политика за ускорено развитие на информационното общество може да служи като отправна точка за развитието на тази програма.
2. **Актуализиране на Плана за действие по актуализираната стратегия за изграждане и развитие на електронно правителство в страната** и съобразяването му с препоръка 15 на Комитета на министрите към държавите членки от декември 2004 г. и допълненията към нея: да съответства на принципите и вътрешната организация на демократичното правителство; да засилва ефективността на демократичните процеси; да разширява възможностите за избор, достъпни за потребителите, за комуникиране и свързване с правителството чрез осигуряване на допълнителни канали; да се основава на включващ и недискриминиращ подход; да включва потребителите в стратегически избор и да уважава техните потребности и приоритети; да осигурява прозрачност и устойчивост; да осигурява рамка за партньорство между публичните власти, частния сектор и други организации на гражданското общество; защита на личните данни; оценка на риска и управление на риска; да дава възможност и да подобрява достъпа до надеждни инфраструктури и услуги на ИКТ,
- които са лесни и бързи за използване; да осигурява достъпност на системата, сигурност, интегритет и интероперабилност; въвеждане на различни форми на е-демокрация и т.н.
3. **Приемане на нови правила за регулиране на документооборота в държавната администрация**, които да отразят смесеното използване на хартиени и електронни документи, вкл. уреждане на въпроса с дългосрочното архивиране на електронните документи, подписани с електронен подпис. Един възможен подход, който се обсъжда на европейско равнище, е архивиране на процеси, а не на документи.
4. **Централизиране на политиката по изграждане на е-правителство в страната** – концентриране в едно ведомство, което има оперативни, методологически, координиращи и контролни функции по отношение на цялата администрация. Логично би било това да бъде МДААР. В същото време **трябва да се създадат условия за конкуренция при внедряването на новите технологии и предоставянето на услуги на електронното правителство**, като се гарантират бизнес и техническа съвместимост. **Централизацията в политиката не бива да става с цената на пренебрегване на инициативността и съществуващите добри практики** на отделните ведомства и по-специално на общините.
5. **Адекватно ресурсно обезпечаване на дейностите** – преглед на съществуващите държавни стратегии и предвиждане на средства от държавния бюджет за изпълнението им; повишаване капацитета на ведомствата да изготвят, защитават и изпълняват проекти, финансирани от международни организации и донори; прилагане на програмното бюджетиране
- като подход за финансирането на дейности и проекти.
6. **Законодателно уреждане на публично-частното партньорство (по принцип) и (в частност) финансирането от частния сектор на проекти за електронно правителство и управление.**
7. **Прозрачност на процеса по изпълнение на държавни стратегии и програми** – изпълнението на стратегията за е-правителство да залегне като основна част от ежегодния доклад за състоянието на държавната администрация; едногодишен или двегодишен преглед на *Стратегията за развитие на информационното общество*, изготвяна от ДАИТС. Прегледът на изграждането на информационните системи в съдебната система трябва да се включи или в годишните доклади пред парламента на ръководителите на съответните магистратури (ВАС, ВКС, Прокуратура), или да се изготвя от Министерството на правосъдието и да се предоставя на МДААР за включване в годишния доклад за състоянието на администрацията; публикуване на информация на сайтовете на отделните ведомства, общински и областни администрации за изпълнението изграждането на информационно-комуникационните системи и собствените сайтове с оглед осигуряване на независим мониторинг от страна на неправителствения сектор върху процеса.
8. **Създаване на регистър на информационните системи в държавната администрация.**
9. **Създаване на единен регистър на електронните услуги в централната и местните администрации.** При подготовката му следва да се обърне специално внимание на отговорностите за поддържането му (осъвременяването),

**СПЕЦИАЛНО ПРИЛОЖЕНИЕ:
ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ
НА КОМПЮТЪРНАТА
ПРЕСТЪПНОСТ**

Въпреки предприетите през последните години законодателни мерки за инкриминиране на редица компютърни престъпления практическото приложение на новите разпоредби все още не е достатъчно ефективно. От приемането на промените в Наказателния кодекс през септември 2002 г. до края на 2005 г. органите на Министерството на вътрешните работи са регистрирали едва 29 компютърни престъпления (без нарушенията на авторското право), 19 от които са били разкрити.

Експерти посочват като възможни причини за малкия брой регистрирани компютърни престъпления у нас все още недостатъчно широкото използване на новите технологии, ниската степен на компютърна грамотност, бавното навлизане на електронната търговия, но не на последно място и неефективната работа на компетентните органи по разкриване и противодействие на компютърната престъпност.

До началото на 2006 г. основният кадрови ресурс, сравнително адекватно подготвен да работи по разследването на компютърни престъпления, бе съсредоточен в сектор „Интелектуална собственост, киберпрестъпления и хазарт“ на Националната служба за борба с организираната престъпност (НСБОП), в Националната следствена служба, Столична следствена служба и икономическа полиция. По експертни оценки икономическа полиция има дори повече разкрити и прекратени престъпления от НСБОП/ГДБОП. Същевременно вече отмененият Наказателно-процесуален кодекс (НПК) предвиждаше разследването по делата за компютърни престъпления да се извършва от донателите в системата на Министерството на вътрешните работи (МВР). В продължителен период това „разминаване“ беше компенсирано от постепенно наложилата се практика прокурорите да насочват по-голямата част от делата за компютърни престъпления към органите на следствието вместо към донателите, възползвайки се от предвидената в закона възможност да образуват предварително вместо полицейско производство, когато конкретното дело представлява фактическа и правна сложност.

ТАБЛИЦА 19. РЕГИСТРИРАНИ И РАЗКРИТИ КОМПЮТЪРНИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ЗА ПЕРИОДА 2002 – 2005 Г.

Видове престъпления	Брой регистрирани/разкрити престъпления				
	2002 г.	2003 г.	2004 г.	2005 г.	Общо
Нарушаване неприкосновеността на кореспонденцията (чл. 171 от НК)	4/2	4/2	7/6	1/0	16/10
Измама чрез промяна на компютърни данни (чл. 212а от НК)	-	-	1/1	1/1	2/2
Нерегламентиран достъп до компютър с унищожаване на имуществото (чл. 216, ал. 3 от НК)	-	-	1/1	-	1/1
Компютърни престъпления (чл. 319а – 319е от НК)	-	-	2/1	8/5	10/6

Източник: Министерство на вътрешните работи.

Забележка: Данните по чл. 171 обхващат престъпленията по всички алинеи, докато собствено компютърните престъпления са в ал. 1 т. 3, и ал. 3 в частта ѝ за компютърната мрежа или друго далекосъобщително средство.

Новият НПК (в сила от 29 април 2006 г.) и Законът за МВР (в сила от 1 май 2006 г.) предвиждат значителни промени в организацията и органите по разкриването и разследването на компютърната престъпност. Трансформирането на НСБОП от самостоятелна национална служба в звено в рамките на Национална служба „Полиция“ и ограничаването на правомощията на следствените служби на практика означава, че всички компютърни престъпления ще бъдат разследвани само и единствено от донателите в МВР. Това поставя с още по-голяма острота въпроса дали донателите са достатъчно подготвени, за да се справят успешно с разследването на компютърните престъпления, които много често са сложни и изискват специални знания и умения. Необходимо е по-широко използване на експертната помощ на вещи лица.

Друг проблем с не по-малко значение за успешното противодействие на компютърната престъпност е техническата обезпеченост на компетентните разследващи органи. За успешното разследване на компютърните престъпления традиционните методи и средства за събиране на доказателства много често се оказват неприложими или безрезултатни. Понастоящем освен техническите средства на разположение на следствените служби активно се използва и капацитетът на Института по компютърни технологии на МВР, както и

на Министерството на културата по отношение на експертните по дела за нарушаване на авторските права. В сравнение с много други страни по света обаче технологичната база на разположение на компетентните органи у нас все още не е на необходимото равнище.

Проблемът с използването на технически средства за противодействие на компютърната престъпност обаче, е не само технологичен, но и правен, тъй като българското законодателство неоправдано ограничава възможностите за използването на такива средства в борбата с компютърната престъпност. Въпреки че през април 2005 г. парламентът ратифицира Конвенцията за престъпления в киберпространството на Съвета на Европа, България си запази правото да прилага част от предвидените в конвенцията мерки само по отношение на тежките престъпления, каквито обаче повечето от компютърните престъпления според сега действащата уредба не са. Така компетентните органи няма да имат възможност да събират и записват данни чрез прилагането на технически средства, нито да задължават доставчиците на информационни услуги да събират и записват или да сътрудничат в събирането и записването на данни за трафика в реално време, свързани със съобщения, предавани чрез компютърна система. В същия смисъл е и разпоредбата

ТАБЛИЦА 20. ОБРАЗОВАНИ ДОСЪДЕБНИ ПРОИЗВОДСТВА ЗА КОМПЮТЪРНИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ И РЕШЕНИЯ ПО ТЯХ ЗА ПЕРИОДА 2002 – 2005 Г.

Видове престъпления	2002 г.				2003 г.				2004 г.				2005 г.				Общо			
	А	Б	В	Г	А	Б	В	Г	А	Б	В	Г	А	Б	В	Г	А	Б	В	Г
Противозаконно узнаване/отклоняване на чуждо съобщение, изпратено по електронен път (чл. 171, ал. 1, т. 3 от НК)	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Противозаконно узнаване чрез използване на специални технически средства на чуждо съобщение, изпратено по далекосъобщително средство (чл. 171, ал. 3 от НК)	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-
Компютърна измама (чл. 212а от НК)	4	4	2	3	-	-	-	-	2	2	-	2	4	2	1	-	10	8	3	5
Унищожаване и повреждане на чуждо имущество чрез нерегламентиран достъп до компютър (чл. 216, ал. 3 от НК)	2	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	2	2	-	4
Нерегламентиран достъп до ресурсите на компютър, копиране или използване на компютърни данни без разрешение (чл. 319а от НК)	-	-	-	-	2	-	-	-	5	2	1	1	5	4	1	1	12	6	2	2
Престъпни посегателства срещу компютърни програми или данни (чл. 319б – 319в от НК)	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	5	4	2	-	6	4	2	-
Въвеждане на компютърен вирус в компютър или информационна мрежа, разпространяване на компютърни и системни пароли, престъпления във връзка със Закона за електронния документ и електронния подпис (чл. 319г – 319е от НК)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Общо	7	7	2	4	2	-	-	-	9	4	1	6	14	10	4	1	32	21	7	11

Легенда: А – образувани досъдебни производства; Б – приключени досъдебни производства; В – прекратени досъдебни производства; Г – внесени прокурорски актове в съда.

Източник: Върховна касационна прокуратура.

на чл. 172, ал. 3 от новия НПК, според които доставчиците на компютърно-информационни услуги са длъжни да подпомагат съда и органите на досъдебното производство при събирането и записването на компютърни информационни данни чрез прилагане на специални технически средства само когато това се налага за разкриване на тежки умишлени престъпления (престъпления, за които по закон е предвидено наказание лишаване от свобода повече от 5 години, доживотен затвор или доживотен затвор без право на замяна).

Трудностите в разкриването и разследването на компютърната престъпност и малкият брой досъдебни производства за компютърни престъпления, образувани и приключени за последните няколко години, предопределят и незначителния брой съдебни дела за такива престъпления. За последните 3 години българските съдилища са образували едва 15 съдебни производства за компютърни престъпления, от които само 3 са приключили с осъдителна присъда, а от общо 8 осъдени лица най-тежкото наложено наказание не надвишава 3 години лишаване от свобода.

Вместо да отпадне криминализацията на по-голяма част от нарушенията на авторското право и да се търси справедливост по гражданско-правен път, последните внесени промени в Наказателния кодекс увеличават наказанията.

Завишаването на наказанията в чл. 172а от НК води след себе си и други последици. Първо, изключва се възможността за освобождаване от наказателна отговорност и налагане на административно наказание (глоба) по чл. 78а. Тази възможност се използва все повече от прокуратурата и

ТАБЛИЦА 21. СЪДЕБНИ ПРОИЗВОДСТВА ЗА КОМПЮТЪРНИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ (ЧЛ. 319А- – 319Е ОТ НК)
ПРЕД РАЙОННИТЕ И ОКРЪЖНИТЕ СЪДИЛИЩА ЗА ПЕРИОДА 2003 – 2005 Г.

	2003 г.	2004 г.	2005 г.	Общо
Новообразувани дела	4	10	1	15
Дела, решени с присъда	1	2	-	3
Прекратени производства, вкл. със споразумение	-	6	1	7
Продължителност на делата	до 3 месеца	5	1	7
	над 3 месеца	-	3	3
Обжалвани присъди	-	-	-	-
Съдени лица	1	7	-	8
Оправдани лица	-	-	-	-
Осъдени лица	1	7	-	8
Наложени наказания	Лишаване от свобода до 3 години ефективно	1	-	1
	Лишаване от свобода до 3 години условно	-	4	4
	Лишаване от свобода над 3 години	-	-	-
	Глоба	-	3	3
	Други наказания	-	-	-
Наложени наказания по силата на сключено споразумение	-	6	-	6

Източник: Министерство на правосъдието.

съда като заместител на наказателната репресия именно за деяния, които, макар да са престъпления, не е целесъобразно в конкретния случай да се наказват по общия ред (първо нарушение на лицето, леко престъпление, възстановени щети и т.н.). Тази възможност обаче е приложима единствено ако за престъплението се предвижда по закон наказание до 3 години. Това означава, че в момента правилото важи и за престъпления по чл. 172а. Ако промените бъдат приети в този им вид, това вече няма да е така. Второ, престъплението по ал. 3 става „тежко“ престъпление по смисъла на НК, което означава, че стават допустими специалните разследвателни средства.

Промяната в ал. 2 също е много великатна. От една страна, за първи път на практика изрично се криминализира притежаването на обект на авторското право без съответното разрешение. Досега това можеше да се изведе само като част от „използването по друг начин“. От друга страна, се добавя търговската цел, което прави текста трудно приложим на практика. Субективната страна на едно престъпление е най-трудно доказуемата част при един процес. Тук влизат вината (във всички случаи), както и особените цели (кога-

мо е предвидено) и гр. Доказването на търговската цел изглежда ще бъде доста сложно и субективно, освен ако лицето вече не е извършило едно

или друго действие в тази посока, с което се понага в хипотезата на ал. 1.

КАПЕ 12. ВНЕСЕНИТЕ ПРОМЕНИ В НАКАЗАТЕЛНИЯ КОДЕКС, ЗАСЯГАЩИ КОМПЮТЪРНАТА ПРЕСТЪПНОСТ

Чл. 172а. (Нов – ДВ, бр. 50 от 1995 г.) (1) (Изм. – ДВ, бр. 62 от 1997 г.) Който записва, възпроизвежда, разпространява, внася, изнася, излъчва или предава чрез техническо средство или използва по друг начин чуждо обектно произведение на авторско или сродно на него право, или екземпляри от него, науката, литературата или изкуството без необходимото по закон съгласие на носителя на съответното авторско право, се наказва с лишаване от свобода от шест месеца до петте години и глоба от хиляда до петте хиляди лева.

(2) (Изм. – ДВ, бр. 62 от 1997 г.) Наказанието по ал. 1 се налага и на онзи, който държи чужд обект на авторско или сродно на него право, или екземпляри от него за търговски цели в големи размери, записва, възпроизвежда, разпространява, излъчва или предава чрез техническо средство или използва по друг начин звукозапис, видео запис или радиoproграма, телевизионна програма, софтуер или компютърна програма без необходимото по закон съгласие на носителя на съответното право.

(3) (Изм. – ДВ, бр. 62 от 1997 г.) Ако деянието по ал. 1 и 2 е извършено повторно или са причинени значителни вредни последици, наказанието е лишаване от свобода от петнадесет до осемдесет години и глоба от три хиляди лева до пет хиляди лева.

(4) За маловажни случаи деецът се наказва по административен ред по Закона за авторското право и сродните му права.

(5) Предметът на престъплението се отнема в полза на държавата, независимо от собствеността е, и се унищожава когато принадлежи на виновния.

Източник: Законопроект за изменение и допълнение на Наказателния кодекс, внесен в НС на 23 юни 2006 г. и приет на първо четене на 13 юли 2006 г.

Ал. 5 в чл. 172а предвижда отнемането на предмета на престъплението. По принцип се отнемат вещи, които принадлежат на виновния. Изключението е, когато вещите не принадлежат на виновния, но притежаването им е забранено (чл. 53). В случая с известна условност може да се приеме, че става дума именно за тази хипотеза. Тънкият момент е груз – отнема се само предметът, но не и средството за извършване на престъплението. Разликата между двете е в опита на съдиите и в учебниците по наказателно право. Така например според Върховния съд предмет на престъплението най-често са материалните предпоставки на общественото отношение, което е обект на престъплението – те са елемент на засегнатите обществени отношения, а средствата (оръдията) за извършване на престъплението са извън обществените отношения, ко-

ито престъплението уврежда, и не са елементи на последното. Проблемът е, че тази формулировка е много мъглява и неразбираема. Обикновено, за отделни престъпления съдът се е произнасял инцидентно, създавайки определена практика. Например при подкуп парите са предмет на престъплението, при кражба на автомобил автомобилът е предмет на престъплението и т.н. За случая на чл. 172а все още няма достатъчно практика, за да се определи предмета на престъплението. Предметът в чистия му вид е продуктът, правата върху който са нарушени (песен, филм, софтуер и т.н.). Когато става въпрос за разпространение през интернет, отнемането и унищожаването би следвало да се разбира като унищожаване на самата информация (изтриване от сървър), а не отнемане на целия сървър (който е по-скоро средство). И тъй като притежаване-

то на такава „информация“ без разрешение и с търговска цел на практика става забранено (защото се криминализира), то и отнемането и унищожаването на подобна информация става легитимно.

Отпадането на ал. 4 (третираща възможността част от нарушенията на авторското право да се санкционират чрез глоби) по принцип не е фатално. Остава една от общите възможности – извършеното, ако е маловажно, да не се наказва по НК. Става дума за чл. 9, ал. 2: *не е престъпно деянието, което, макар формално и да осъществява признаците на предвидено в закона престъпление, поради своята малозначителност не е общественоопасно или неговата обществена опасност е явно незначителна*. Пог този текст се подвеждат най-незначителните действия (например откраднал ябълка от сергия на пазара).

ТАБЛИЦА 22. СТОЙНОСТИ НА ИНДЕКСА Е-БЪЛГАРИЯ

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
е-България	3,46	3,87	4,25	5,05	6	6,77
е-достъп	4	4,68	5,55	5,93	7,06	7,81
Навлизане на технологиите за достъп до електронно съдържание и услуги	3,95	4,59	4,95	5,23	6,05	6,14
Свързаност	3,86	4,71	6,43	7,29	8,14	9,29
Икономическа достъпност	4,2	4,73	5,27	5,27	7	8
е-общество	2,29	2,59	2,59	3,66	4,25	4,97
Ползване на компютри	1,5	1,5	1,5	2,5	3,25	4,25
Ползване на интернет	1,44	1,44	1,44	2,11	3	4,11
Интернет услуги	1	2,5	2,5	4	4	5,5
Навици на интернет потребителите	3,5	3,5	3,5	4,33	5	5
Обществени институции	4	4	4	5,33	6	6
е-образование	4,27	4,42	4,47	5,06	6,23	6,93
ИТ инфраструктура и осигуреност	4,6	4,6	4,6	5,4	10	10
Учители	1	1	1	1	1	3
Интернет сайтове	5,5	6,5	6,5	7,5	7,5	7,5
ИТ обучение	5,88	5,63	5,88	7	8,25	9,75
ИТ образование	4,38	4,38	4,38	4,38	4,38	4,38
е-бизнес	2,86	3,54	4,11	5,17	6,14	7,14
Използване на компютри	2,43	2,43	3,29	3,86	4,71	6,14
Използване на интернет	1	3	3	3	4,6	7,4
Използване на уеб-пространството	2	2	3	5	5	5
Инструменти за електронни разплащания	3,75	4,25	5,25	8	9,25	10
Възможности за ИКТ работа	5,14	6	6	6	7,14	7,14
е-управление	3,89	4,11	4,56	5,44	6,33	7

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“.

ТАБЛИЦА 23. ХОМОГЕННОСТ НА РАЗВИТИЕТО НА СЪСТАВНИТЕ ИНДИКАТОРИ

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
е-Достъп	1,09	1,03	1,30	1,39	1,35	1,51
е-Образование	5,88	6,50	6,50	7,50	10,00	3,33
е-Общество	4,00	2,78	2,78	2,53	2,00	1,46
е-Бизнес	5,14	3,00	2,00	2,67	2,01	2,00
е-Управление	10,00	10,00	10,00	10,00	3,33	3,33
е-България	1,86	1,81	2,14	1,62	1,66	1,57

Забележка: Хомогенността се измерва с отношението максимална към минимална стойност на съставните индикатори

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“.

ТАБЛИЦА 24. КЛАСИРАНЕ НА СТРАНИТЕ В ЕВРОПА ПО НЯКОИ МЕЖДУНАРОДНИ КЛАСАЦИИ

Държава	цялостна оценка e-readiness (EIU)	свързаност (EIU)	supporting e-services (EIU)	E-government readiness Индекс 2005 (UNPAN)	e-participation index 2005 (UNPAN)	компютри на 1000 човека (CIA)	интернет потребители на 1000 човека (CIA)	outsourcing destinations 2005 (AT Kearney)	Global opportunity rank (HORASIS)	Future opportunity rank (2015) (HORASIS)	e-commerce users 2003 SIBIS	Usage of e-Learning 2003 SIBIS	Digital literacy 2003 SIBIS
Дания	1	1	1	1	2	2	3	n/a	n/a	n/a	1	5	1
Швейцария	2	2	1	10	10	3	7	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Швеция	3	4	1	2	5	1	2	n/a	n/a	n/a	2	7	6
Великобритания	4	5	1	3	1	9	10	28	n/a	n/a	3	6	2
Холандия	5	3	1	7	3	6	8	n/a	n/a	n/a	4	3	3
Финландия	6	6	1	4	6	7	5	n/a	n/a	n/a	5	1	4
Норвегия	7	7	1	5	13	4	4	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Германия	8	10	1	6	6	11	12	n/a	n/a	n/a	6	2	8
Австрия	9	8	1	9	11	12	9	n/a	n/a	n/a	8	4	5
Република Ирландия	10	13	1	13	25	13	15	39	11	11	7	10	7
Белгия	11	9	1	11	8	10	13	n/a	n/a	n/a	12	13	10
Франция	12	11	14	15	11	14	18	35	n/a	n/a	11	21	16
Испания	13	11	14	26	35	18	20	38	n/a	n/a	15	12	14
Италия	14	15	14	16	21	15	16	n/a	n/a	n/a	13	9	13
Португалия	15	16	17	21	23	21	6	37	n/a	n/a	16	16	19
Естония	16	13	19	12	4	17	17	n/a	n/a	n/a	10	11	11
Словения	17	17	19	17	22	16	14	n/a	n/a	n/a	14	19	12
Гърция	18	18	18	23	29	25	25	n/a	n/a	n/a	18	20	17
Унгария	19	20	19	18	14	22	22	19	5	26	24	22	23
Чехия	20	18	19	20	23	19	19	7	4	27	17	17	15
Полша	21	22	19	25	16	23	24	18	13	20	22	24	24
Словакия	22	23	24	24	26	20	21	16	n/a	n/a	19	18	21
Литва	23	21	24	27	34	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	23	15	20
Латвия	24	24	24	22	26	n/a	n/a	n/a	6	28	20	14	18

Държава	цялостна оценка e-readiness (EIU)	свързаност (EIU)	supporting e-services (EIU)	E-government readiness Индекс 2005 (UNPAN)	e-participation index 2005 (UNPAN)	компютри на 1000 човека (CIA)	интернет-потребители на 1000 човека (CIA)	outsourcing des-tinations 2005 (AT Kearney)	Global opportunity rank (HORASIS)	Future opportunity rank (2015) (HORASIS)	e-commerce users 2003 SIBIS	Usage of e-Learning 2003 SIBIS	Digital literacy 2003 SIBIS
България	25	25	27	29	20	27	26	15	n/a	21	21	25	22
Румъния	26	27	27	28	17	28	27	24	10	7	25	n/a	n/a
Русия	27	26	29	32	30	26	28	27	6	5	n/a	n/a	n/a
Украйна	28	28	30	31	15	n/a	n/a	n/a	17	6	n/a	n/a	n/a
Исландия	n/a	n/a	n/a	8	32	4	1	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Люксембург	n/a	n/a	n/a	19	30	8	11	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Хърватска	n/a	n/a	n/a	30	26	24	23	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Малта	n/a	n/a	n/a	14	9	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Беларус	n/a	n/a	n/a	33	19	n/a	n/a	n/a	n/a	8	n/a	n/a	n/a
Македония	n/a	n/a	n/a	34	32	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Босна и Херцеговина	n/a	n/a	n/a	35	41	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Албания	n/a	n/a	n/a	36	38	n/a	n/a	n/a	n/a	25	n/a	n/a	n/a
Молдова	n/a	n/a	n/a	37	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	18	n/a	n/a	n/a
Сан Марино	n/a	n/a	n/a	38	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Монако	n/a	n/a	n/a	39	38	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Сърбия и Черна гора	n/a	n/a	n/a	40	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Андора	n/a	n/a	n/a	41	38	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Лихтенщайн	n/a	n/a	n/a	42	35	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

Източници:

Български Индустриален Алманах, 2005 (CIA)
 The 2006 e-readiness rankings, 2006, Economist Intelligence Unit (EIU)
 UN Global Government Readiness Report 2005: From E-government to Inclusion (UNPAN)
 Mineich, Marland Richter, Fanklürger, Global Outsourcing Report, 2005 (SIBIS)
 Statistical Indicators for Benchmarking Information Society 2003 (SIBIS)

